

ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES-II

September 10-13, 2019
Afghanistan

CONGRESS BOOK

ISBN 978-625-7029-44-5

Edited by
Prof. Firouz FAOZI
Yasemin OĞUZ GÜNER
Hamayoun GHAFURZAY

PARWAN UNIVERSITY

Islamic Republic of Afghanistan

**ASIA PACIFIC INTERNATIONAL
CONGRESS ON CONTEMPORARY
STUDIES-II**

SEPTEMBER 10-13 , 2019

PARWAN- AFGHANISTAN

PROCEEDINGS

Edited by

Prof. Firouz FAOZI

Yasemin OĞUZ GÜNER

Hamayoun GHAFORZAY

All rights of this book belong to IKSAD Publishing House
Without permission can't be copied or duplicated
Authors are responsible of their papers both ethically and juridically

ISBN 978-625-7029-44-5

Issued in Turkey in December 19, 2019

CONGRESS ID

Name of Congress

ASIA PACIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

Venue & Date

PARWAN- AFGHANISTAN, SEPTEMBER 10-13 , 2019

Organized by

IKSAD Institute of Economic Development and Social Research

Evaluation Process

Blind referee

Organizing Committee

*Prof. Firouz FAOZI, Kabul State University
Sefa Salih BILDIRICI, Adiyaman University
Mustafa Latif EMEK, İKSAD*

Scientific Advisory Committee

*Prof. Dr. Mustafa TALAS
Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Prof. Dr. Necati DEMİR
Prof. Mohammad Zafar JAAMAY
Prof. Shapoor AMIRI
Prof. Dr. Hajer HUSEYNOVA
Dr. Sakina BAYRAMOVA
Dr. Terane NAGIYEVA*

International Speakers

*Dr. Elshad HAMIDOV, Azerbaijan (Pg 8)
Dr. Abdul Kabir KARIMI, Afghanistan (Pg 1)
Richard KEITH, USA (Pg 45)
Muntazir HASSAN, Pakistan (Pg 46)
Savaş ÇEVİK, Turkey (Pg 13)*

CONTENTS

AN OVERVIEW ON THE BUREAUCRACY AND PROBLEMS OF BUREAUCRATIC ORGANIZATIONS IN AFGHANISTAN, *Page 1*

Hamayoun GHAFOURZAY, Abdul Kabir KARIMI, Waheedullah SULTANIE

НАЧАЛЬНО КРАЕВЫХ ЗАДАЧ ДЛЯ ОПЕРАТОРНО – ИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫХ УРАВНЕНИЙ ВТОРОГО ПОРЯДКА В ПРОСТРАНСТВЕ ГЛАДКИХ ВЕКТОР – ФУНКЦИЙ, *Page 8*

Elshad HAMIDOV

DESIGNING A MODULE FOR ESP COURSES FOR UNDER GRADUATE EFL LEARNERS IN AFGHANISTAN UNIVERSITIES, *Page 11*

Mohammad Zafar JAAMAY

UNETHICAL, MISLEADING AND DECEPTIVE ADVERTISING AND THEIR EFFECT ON BUYING BEHAVIOR OF CONSUMERS: CASE OF AFGHANISTAN, *Page 12*

Shapoor AMİRİ

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES TOWARDS INVESTMENT IN AFGHANISTAN, *Page 13*

Abdul Qahar KHATİR, Savaş ÇEVİK

ŞEYHÜLİSLÂM EBUSSUUD EFENDİ'NİN ŞİİR/ŞAİR ÜZERİNE FETVÂLARI, *Page 14*

Muhittin ELİAÇIK

OSMANLI'DA TÛTÛN HAKKINDA VERİLMİŞ MANZUM FETVÂLAR, *Page 19*

Muhittin ELİAÇIK

CONTRIBUTIONS OF SOCIAL AND ECONOMIC ORGANIZATION THEORY TO MANAGEMENT SCIENCE, *Page 23*

Hamayoun GHAFOURZAY

AFGANİSTANLI ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE EDİLGEN ÇATI YAPISINI ÖĞRENİRKEN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR, *Page 31*

Feada M. SAMADBEK

INFLATION AND ITS IMPACT ON PRODUCT AND EXPORTS IN AFGHANISTAN, *Page 32*

Samiullah NAEEMI

AMERİKA'NIN MÛDAHALESİNİN AFGANİSTAN EKONOMİSİNDE ETKİSİ, *Page 41*

Ghulam Faruk KESKİN, Yar Mohammad YAVER

AFGAN, İRANLI VE PAKİSTANLI MÛLTECİLERE YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE URDUCA VE FARŞÇA SÖZCÜKLERİN SAĞLADIĞI KOLAYLIKLAR, *Page 43*

Mustafa Sarper ALAP

RECIPROCITY THEORY IN DIPLOMACY, *Page 45*

Richard KEITH,

JAMMU AND KASHMIR CASE, *Page 46*

Muntazir HASSAN

ROLE OF ELECTRONIC BANKING IN DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN AFGHANISTAN, *Page 47*

Samiullah NAEEMI

RENAL REPLASMAN TEDAVİSİ OLAN ÇOCUK HASTALARDA RESİMLE SANAT TERAPİSİ, *Page 53*

Yasemin OĞUZ GÜNER

KARALAMA DÖNEMİ RESİM ANALİZİNDE YAŞ, CİNSİYET VE BİREYSEL ÖZELLİKLERİNİN GELİŞİM DÖNEMLERİNE UYUMLULUĞUNUN VE ÖĞRENME STİLLERİNE EĞİLİMLERİNİN BELİRLENMESİ, *Page 60*

Yasemin OĞUZ GÜNER

INVESTIGATING THE ROLE OF MISUSING INTERNET AND MOBILE ON MENTAL HEALTH, *Page 71*

Mujtaba JAWED, Fawad SAMADI

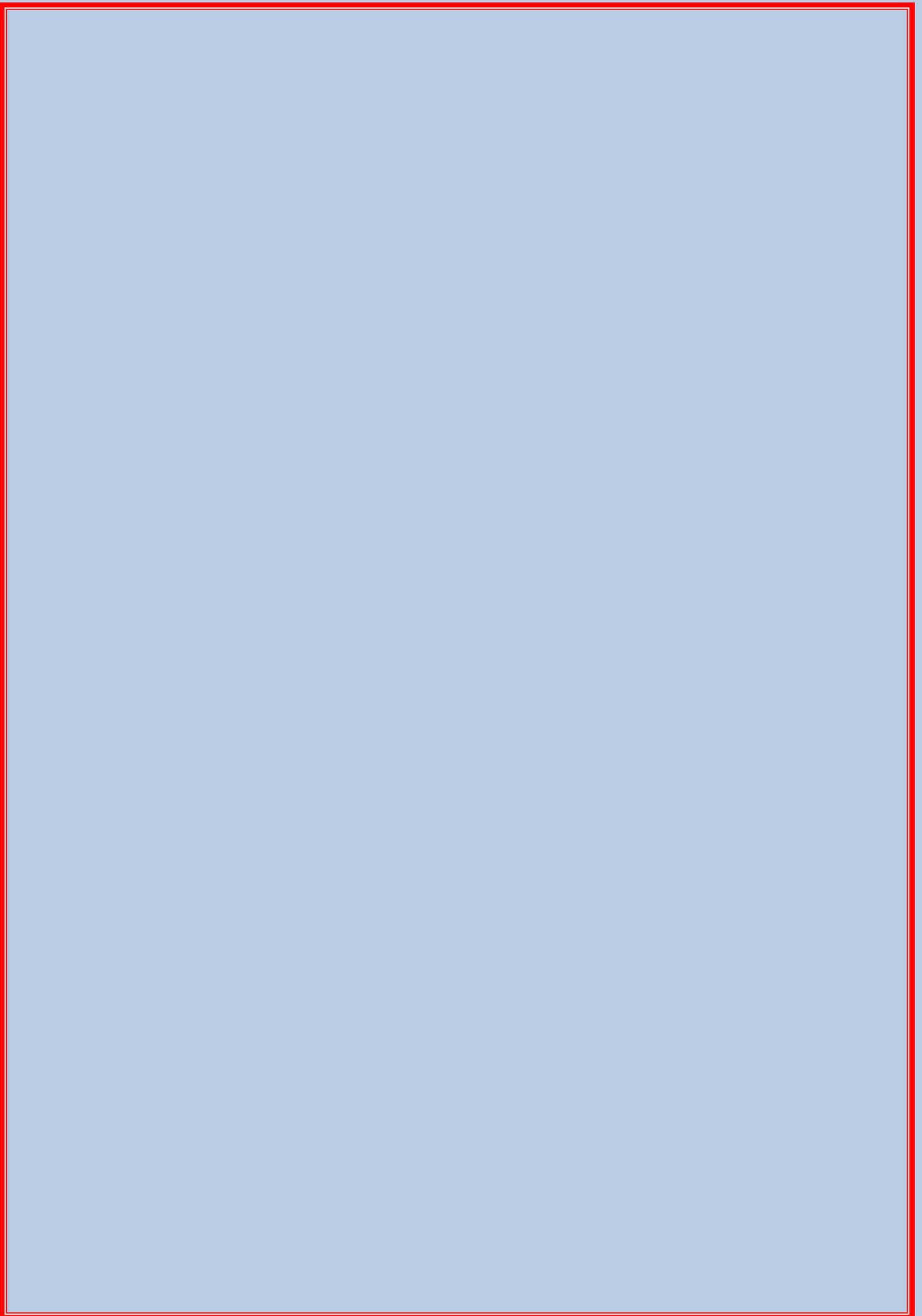
HOW WOMEN'S POLITICAL PARTICIPATION IN AFGHANISTAN, *Page 88*

Dr. Sayed Mobin HASHIMI

AFGANİSTANIN DIŞ TİCARETİNDE TRANSİT YOLLAR VE GÜVENLİK SORUNLARI, *Page 100*

Abdulk Halil Merat, Firoz FAWZİ

بيروكراسي او په افغانستان كې د بيروكراتيکو سازمانونو ستونزو ته يوه څغلنده كتنه

AN OVERVIEW ON THE BUREAUCRACY AND PROBLEMS OF BUREAUCRATIC ORGANIZATIONS IN AFGHANISTAN

Hamayoun GHAFURZAY

Parwan University, Faculty of Economics, Department of Business Administration, Afghanistan

Abdul Kabir KARIMI

Associate Professor, Kabul University, Faculty of Economics, Afghanistan

Waheedullah SULTANIE

Kabul University, Faculty of Economics, Department of Finance and Banking, Afghanistan

ABSTRACT

German sociologist, Weber developed bureaucracy as a theory of authority structure and relations based on an ideal type of organization. Bureaucracy is a form of organization and administration characterized by labor division, authority hierarchy, formal selection, formal rules and regulations, impersonal relationships, and career orientation.

As the purpose of this study, the concept of bureaucracy, the evolution of bureaucracy, the theory of bureaucracy, and criticisms on bureaucracy by scholars have been overviewed. This study is based on the review of randomly selected articles in the field of organization and management theories. At the end of the study, the problems of bureaucracy and bureaucratic organizations in Afghanistan have been studied and the finding are presented.

Key Words: Bureaucracy, Bureaucratic Organizations, Theory of Bureaucracy, Criticisms on Bureaucracy, The Problems of Bureaucracy in Afghanistan

لنډيز

د لومړي ځل لپاره په ساینس‌تایک ډول بیروکراسي د آلماني ټولنپوه ماکس وېبر لخوا د یوه آیديال سازمانی جوړښت په توګه وړاندې شوه. په مدیریت او سازمان کې بیروکراسي؛ د تخصص، د واک د سلسلې مراتب، رسمي ټاکنې، رسمي قوانینو او غیر شخصي اړیکو په شان په اصولو باندې ولاړ یو سازمانی جوړښت دی.

په څیړنه کې بیروکراسي، د بیروکراسي تاریخې بهیر، د بیروکراسي تیوري، او پر بیروکراسي باندې نیوکو ته لنډه کتنه شوی ده. په څیړنه کې مدیریت او سازمانی تیوري ګانو په اړوند له تصادفي ټاکل شوو نړیوالو مقالو څخه ګټه اخیستل شوې ده. د څیړنې پای کې، په افغانستان کې د بیروکراسي او بیروکر اټیکو جوړښتونو ستونزې څېړل شوي او ورسره د څیړنې موندنې وړاندې شوي دي.

کلیدي کلمې: بیروکراسي، بیروکراتیک سازمانونه، د بیروکراسي تیوري، پر بیروکراسي نه کې، په افغانستان کې د بیروکراسي ستونزې

سریزه

د بیروکراسي له کلمې سره د ژوند په هره برخه کې مخ کېږي او هر څوک له بیروکراسي څخه خپل برداشت او تعریف لري. معمولاً بیروکراسي د سیاست او مدیریت په آثارو کې د عامه مدیریت، د مدیریت آیديال جوړښت، د کارونو ځنډول، له مسوولیت څخه د تېښتې، په قدرت کې د پاتې کېدو او داسې نورو مفاهیمو سره کارول شوي ده. د عامو وګړو په منځ کې بیروکراسي بیا “دا یوه دولتي اداره ده”، “زه د دولت مامور یم”، “قانون داسې امر کوي”، “نن لاره شه، سبا راشه” او دې ته ورته مفاهیمو سره پېژندل کېږي. خو بیروکراسي په منجمنټ کې د مدیریتي بڼې او سازمانی جوړښت په توګه یو داسې بیروکراتیک جوړښت څخه عبارت دی کوم چې دا څرګندوي چې پرسونل د چا لپاره، په کومو شرایطو او کوم چاپیریال کې کارونه ترسره کړي.

تاریخ ته په کتو سره بیروکراسي د هغه ادونو او ټولنو په مدیریت کې حیاتي رول لوبولی. په لومړي ځل د وېبر لخوا د بیروکراسي د مفهوم له وړاندې کېدو څخه را په دې خوا د بیروکراسي نیمګړتیاوو او ستونزو ته په کتو سره د ځینو پوهانو لخوا د بیروکراسي د زړښت او د پای په هکله ګڼې تیوري ګانې مطرح شوي، خو د دې ټولو سربېره د وېبر بیروکراسي د یوه اغېزمن او ډیر کاریدونکي مدیریتي او سازمانی جوړښت په توګه خپل فعالیت ته لا هم ادامه ورکړې ده. د بیروکراسي پر ځای لا هم د ټولنیزو اړتیاوو د رفع کولو لپاره کوم نوی مدیریتي او سازمانی جوړښت نه دی رامنځته شوی.

اوس هم په ټولنه کې بیروکراسي اکثراً سمه نه درک کېږي، نو اړینه مو وګڼه چې په دې څېړنه کې د بیروکراسي؛ ماهیت او مفهوم، تاریخی بهیر، د وېبر د بیروکراسي تیوري، او د بیروکراسي ستونزې او نیمګړتیاوې د نړیوالو معتبرو آثارو په رڼا کې وڅیړو.

۱. د بیروکراسي مانا او مفهوم

بیروکراسي د لاتیني “Burra” او د یوناني “Kratos” کلمو څخه اخیستل شوې ده. “Burra” د سرمیزی او “Kratos” د حاکمیت او مدیریت په مانا سره په لاتیني او یوناني ژبو کې په کار ورل کېدل. د “Bureau” کلمه اول کې د لیکنې د میز

او وروسته د ټول دفتر په مفهوم سره په کار ورل کېه. نو په دې توګه که چیرې دواړه کلمې یو ځای په نظر کې ونیسو نو د بیروکراسي لغوي مانا د لیکنې د میز او یا هم د دفتر د حاکمیت، څخه عبارت ده (Eryılmaz, 1995: 204).

بیروکراسي د kabaklı په آند فرانسوي رښه هم لري. دا کلمه د لومړي ځل لپاره په ۱۷۴۵ م کال کې د فرانسې د سوداګرۍ وزیر، فزیوکرات Vincent De Gournay لخوا کارول شوې ده. بیروکراسي، د بیرو د کلمې (دفتر او مامورینو) او د کراسي د کلمې (قدرت او اقتدار) له ترکیب څخه را منځته شوې، چې په دې توګه بیروکراسي د دفتری اقتدار څخه عبارت ده (kabaklı, 2002: 9).

سرچینو ته په کتو سره بیروکراسي معمولاً لاندې څلور مفاهیمو سره کارول شوې ده:

1. کاغذ پراني

2. د عامو اجناسو او خدماتو لپاره جوړ شوی دفتر

3. د سیاسي نهادونو پرېکړې او عملي کونکي مامورین

4. جوړښت، سازمان او سازمان ده ي

د وېبر په آند بیروکراسي؛ د دندو ویش، د واک سلسلې مراتب، لیکل شوي قوانین، غیر شخصي اړیکو او دسپلین په شان د اصولو لرونکو او د رسمي دندو څخه جوړ شوی سازمانې جوړښت څخه عبارت دی.

۲. د بیروکراسي تاریخي بهیر

د میلاد څخه درې زره کاله د مخه د فرعون په وخت کې، د ترانسپورتي لارو او د نیل د سیند څخه د ځمکو د اوبو کولو په موخه چې کوم اړوند قوانین وضع شوي دي د هغوی لیکلي اسناد او دفاتر په مصر کې د بیروکراسي لومړنی نښې بلل کېږي. د چین اداري تاریخ د میلاد څخه دوه زره دوه سوه کاله مخکې ته رسېږي. د چین له تاسیس څخه بیا تر دې پېړۍ پورې د چین دولتي ادارې او د چین لوی پوځ جوړل او پراختیا د بیروکراسيک جوړښت پایله بلل کېږي (Abadan, 1959: 14).

د روم د امپراطورۍ قدرت او حاکمیت د دوی د عسکري تشکیلاتو او د بیروکراسي پوروري دي. په روم کې بیروکراسي له میلاد څخه وروسته په لومړۍ پېړۍ کې د تنخوا لرونکو ماموریني سیستم په ایجاد سره رامنځ ته شوه. د روم امپراطورۍ په لوړه کچه د پیاوړي حقوقي سیستم درلودونکی و. د روم بیروکراسي، د بیروکراسي په پراختیا کې د خپل پیاوړي حقوقي سیستم په مرسته له تخصص، دسپلین او سلسلې مراتب لرونکي پوځ څخه د تخصص، دسپلین، او سلسلې مراتب په شان اصول بیروکراسي ته په میراث پرېښي دي.

په کلې تحلیل کې، د دولت د ایجاد سره یوځای بیروکراسي هم رامنځته شوي ده. په ټولنیز جوړښت کې د بدلون په رامنځته کېدو سره یو ګروپ خلک د محصولاتو د کنترول په موخه د دولت رامنځ ته کېږو سره یوځای د بیروکراسي ایجاد ته هم اړ شول. ځکه چې په ټولنه کې د طبقو او ګروپونو په رامنځ ته کېدو سره، د ګڼو اقتصادي او سیاسي کړنو او سرچینو (انسان، پیسې، تجهیزات) د تنظیم او سازمانده ی لپاره د ټولنې د ژوند دوام په موخه بیروکراسي ته اړتیا وموندل شوه.

۳. د بیروکراسی تیوري

د لومړي ځل لپاره په سیستماتیکه توګه بیروکراسی د آلماني ماکس وېبر لخوا وڅېړل شوه. د وېبر په آند پخوانیو سازمانی جوړښتونو د صنعتی سازی په رامنځ ته کېدو سره نور نشو کولای چې د دودیزې ټولنې اړتیاوې رفع کړي. همدارنګه د دودیزو او کارزماتیکو اصولو پر ځای د قانوني / منطقي اصولو اهمیت پیدا کړ. د همدې ستونزو د رفع کولو په موخه د وېبر لخوا بیروکراسی د ایډیال سازمانی جوړښت په توګه وړاندې شوه (Baransel, 1979:166).

د ټولنیزو او اقتصادي جوړښتونو د تیوري په کتاب کې وېبر واکونه په عمومي ډول په دريو ګڼګوريو باندې ویشلي دي:

- کارزماتیکی واک
- دودیز واک
- بیروکراتیک واک

د کارزماتیکی واک سرچینه په ځینو خلکو کې د کاریزماتیکی ځانګړتیاوو شتون او د دودیز واک سرچینه بیا دود ګڼل کېږي، خو بیروکراتیک واک بیا منطقي- قانوني سرچینه لري. بیروکراتیک واک د جنس او خدمت ټولیدونکو بزنسونو لپاره تر ټولو اغېزمن واک ګڼل کېږي. ځکه چې په ډول واک کې هر څه د مشروع اړیکې په چارچوب کې په واضح ډول دا چې څوک څه وکړي، بیان کېږي (Koçel, 2015: 264).

وېبر د مدیریت او سازمان د کلاسیکو نظر ونو لپاره یوه بشپړونکې تیوري چې په کې موثریت او مولدیت اساس وو، وړاندې کړه. د وېبر د ایډیالې بیروکراسی اصول په لاندې ډول دي:

1. د دندو ویش: د تخصص په نظر نیولو سره دندې باید سازمان کې وویشل شي.
2. د واکونو سلسلې مراتب: په سازمان کې د واکونو سلسلې واضح جوړښت باید شتون ولري.
3. رسمي ټاکنه: د تخنیکي وړتیاوو له مخې د پرسونل ټاکنه او ترفع باید ترسره شي.
4. رسمي قوانین او قواعد: ټول قواعد او معیارونه باید په لیکلي ډول شتون ولري.
5. غیر شخصي اړیکې: د سازمان د ننه بلید شخصي اړیکې و نه پالل شي.
6. Career Orientation: مدیران مسلکي خلک دي، د اداره کوونکي واحد مالکان نه دي.

د وېبر په آند بیروکراسی په سازمان کې د بېچلتیاوو او بې تصمیمی نه د خلاصون لاره ده. د وېبر د بیروکراسی موډل نن هم د نړی په لویو شرکتونو کې لکه جنرال موتورز، د امریکا پوځ او واکمنان کې پلي کېږي (Robbins & Coulter, 2012:32). د بیروکراسی پر جوړښت باندې نیوکې په لاندې جدول کې بیان شوي:

۱ جدول: په بیروکراتیک جوړښت باندې نیوکې

شمېره	د بیروکراسی ځانګړتیاوې	کرنی	منفي پایلې
۱	د کار ویش	تخصص	ستریا
۲	قوانین	تداوم او ورته والی	د تداوم او موخو د ځایونو بدلون
۳	د مسوولیت سلسلې مراتب	د سپلین، توافق او همغږي	د مفاهمی بندښت
۴	رسمي اوسپنې	عقلانیت	د مورال لویدل
۵	ورتنیا	هڅونه	د بریا او قدم ترمنځ ستونزی

۴. پر بیروکراسی باندې نیوکې

بیروکراسی باندې د ځینو څېړونکو لخوا نیوکې شوي دي، چې په لاندې ډول دي:

۴.۱. د رابرت میچل (Robert Michels) نیوکه :

په معاصره ټولنه کې بیروکراتیک جوړښتونه د دې لامل شوي دي چې ټول جوړښت تقریباً په انحصاري بڼه د یوه گروپ په لاس او کنترول کې ولویږي. د میچل په آند بیروکراسي په داسې جوړښتونو کې د ټولنیز تبعیض سبب ګرځي. دی په دې برخه کې دوو اړینو ټکو ته اشاره کوي:

- د جوړښت په لویوالي سره د سازمان غړي زیادښت مومي او دا په سازمان کې د پیچلتیا او د مفاهمي د نشتون سبب ګرځي.

- په لوړه کچه تخصص لرونکي سازمانونو کې د سازمان د غړو ترمنځ اختلاف نظر رامنځته کیږي.

په ټوله کې ویلی شو چې ټول لوی او پیچلې بیروکراتیک جوړښتونه په انحصاري ډول د یوه رهبر یا هم د یوه اقلیت د اقتدار دوام لپاره مناسب جوړښت بلل کیږي. په سازمان کې ه څوک دا مقتدر اقلیت کنترول کولی نشي. د میچل په آند بیروکراسي د دیموکراسي د پراختیا خنډ ګرځي، ځکه چې په دیموکراتیکو سیاسي حزبونو کې بیروکراتیک جوړښت د خاص گروپ د انحصاري قدرت لامل کیږي.

۴.۲. د وارین بنیس (Warren G. Bennis) نیوکه:

د بنیس په آند بیروکراتیک جوړښتونه د صنعتي انقلاب په وخت کې د سازمان او تصدی د کړنو لپاره اغېزمن ګڼل کېدل، خو په شلمه پېړۍ کې دا جوړښتونه په لاندې برخو کې د بدلون له امله اغېزمن نه ګڼل کیږي:

- چاپېریال

- د نفوس ځانګړتیاوې

- د دندو ارزښتونه

- موخې او دندې

- د سازمان جوړښتونه

- هڅونه

۴.۳. د ویکتور ټامپسن (Victor Thompson) نیوکه:

د ټامپسن په آند، د بیروکراتیک جوړښت د تخصص په پایله کې د بیروکراتیک جوړښت هر شخص او مدیر ته ځان په عامه اصطلاح کې مهمه پوزېشن بڼه کاروي. دا ډول مدیران ځانونه قاطع ګڼي، د سازمان عادي غړي د سازمانې موخو او پلان جوړونه کې غیر اړین ګڼي، سازمان کې د نوښت مخالف واقع کیږي، اکثراً له مسایلو سره شخصي چلند کوي، او په سازمان کې د ښه والي مخالف واقع کیږي. د ټامپسن لخوا وړاندې شوي نیوکه د بیرو پتالوژي په نوم هم یادېږي.

۴.۴. د پارکینسن قانون (Parkinson Law):

د پارکینسن په آند د یوې دندې د ترسره کولو اصغري موده تل په بیرواتيکو جوړښتونو کې څرگنده نه وي. په دې سازمانونو کې د دندې اهمیت او پیچلتیا د دندې لپاره د کاریدونکي وخت سره اندازه کیږي. د یوې دندې د ترسره کولو لپاره د دندې د حجم او د دې لپاره د گوماریدونکو اشخاصو ترمنځ کومه اړیکه نه لیدل کیږي. مامورین په ترفیع کې د هم قدمه بستونو زیادښت پرخای د لاس لاندې اشخاصو د بستونو زیادښت غواړي (Koçel, 2015: 265).

۴.۵. د پیټر پرنسپ (Peter Principle):

د بیرواکتیک جوړښت په سلسلې مراتب کې هر مامور د خپلو شخصي ناکامیو د پټولو په هڅه کې دي. هر دنده په خپل وخت سره د ترسره کولو پرخای د عاجز مامور لخوا ترسره کیږي، تل قانون په استثناء سره ماتیري. د پیټر په آند په استثناء سره ماتیدونکی قانون، قانون نه دی.

۵. په افغانستان کې د بیروکراسۍ ستونزې

د افغانستان په عامه اداراتو کې بیروکراسۍ او بیروکراتیکو جوړښتونو ته په کتو سره د بیروکراسۍ عمومي ستونزې په لاندې ډول دي:

- سازمانې وده: په هر هېاد کې د ورځو په تېرېدو سره د پرسونل شمېر په اداراتو کې زیادښت موم ی. په پرمختللو هېادونو کې دا په متوازن ډول زیادښت موم ی، خو په مخ پر ودې هېادونو کې بیا دا زیادښت ډیر چټک او غیر متوازن دی.
- د هرڅه پټ ساتل: په افغانستان کې اکثراً مالومات له خلکو سره د دولتي پرېکړو او پالیسیو په اړوند نه شریک کیږي. مدیران او مامورین اکثراً د دې لپاره چې د خلکو لخوا تر نیوکې لاندې رانشري، هرڅه غواړي پټ وساتي.
- د سازمانونو مدیریت په لوړه کچه کې د واکونو را ټولېښه
- د سیاسي- اداري واک او تخصصي واک ترمنځ ټکی
- د قوانینو ډېرښت
- د سالم رقابت نشتون
- رشوت
- د هرڅه مرکزي کول
- په رسمي ادارو کې د خپلوی او ملګرتیا پالل

۶. موندنې

د وېبر د بیروکراسۍ تیوري د صنعتي انقلاب د وخت د ټولني دستونزو د لرې کولو په موخه د هغه وخت د نهادونو د څیړنې څخه وروسته د ایډیال جوړښت په توګه وړاندې شوه. د شلمې پېړۍ په لومړۍ نیمايي کې د تولید په مقدار کې زیادښت د نویو نظرونو د رامنځته کولو لامل شول چې په پایله کې پوست بیروکراتیک (Post Bureaucratic) سازمانونه را منځته شول. د شلمې پېړۍ په دوهمه نیمايي کې دیموکراسي

(Democracy) رامنځته شوه. په دې وروستيو کلونو کې نړيوالتوب (Globalization) ټول نړۍ د يوه کلي په مفهوم سره رامنځته شوی دی.

پر بيرو کراسي باندې نيوکو او د بيرو کراسی د پای په هکله د ځينو تيور ي گانو په وړاندې کولو سربېره نن ورځ بيروکراسي لا هم پراختيا کړې ده. د وېبر بيروکراسی مودل نن هم د نړۍ په لويو شرکتونو کې لکه جنرال موتورز، امريکا پوځ او وائېکان کې پلي کيږي، نو د حقيقت ته په کتو سره د بيروکراسی د پای په هکله د څېړنو پر ځای د بيروکراسي د ستونزو د لرې کولو په موخه د اصلاحي څېړنو ترسره کول منطوي برېږي.

اخځليکونه

- Abdan, G. (2001). İşletme Yönetimi. Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Ali, Ö. (2005). Yönetim Bilimi. Siyasal kitapevi, Ankara.
- Baransel, A. (1979). Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Eryılmaz, B. (2002). Bürokrasi ve Siyaset. Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- Kabaklı, A. (2002). Millete Vurulan Canlı Pranga. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Koçel, T. (2015). İşletme Yöneticiliği. Beta basım, İstanbul.
- Parsons, T. (1965). Max WEBER 1864-1964, American Sociological Review, 30(2), 171-175.
- Robbins, S. & Coulter M. (2012). Management. Pearson education. New Jersey.
- Warren, B. (1965). Beyond Bureaucracy. Trans-Action.
- Weber, M. (1978). Economy and Society. University of California press, California.
- Weber. M. (2014). Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı (Çev. Ozankaya, Özer), Cem yayınevi, İstanbul.

НАЧАЛЬНО КРАЕВЫХ ЗАДАЧ ДЛЯ ОПЕРАТОРНО – ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫХ
УРАВНЕНИЙ ВТОРОГО ПОРЯДКА В ПРОСТРАНСТВЕ ГЛАДКИХ ВЕКТОР –
ФУНКЦИЙ

Гамидов Эльшад Гамид оглы

Assoc. Prof. Dr.Elshad HAMIDOV, Azerbaijan

доктор философии по математике, доцент

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

В сепарабельном гильбертовом пространстве H рассмотрим параболическое
операторно-дифференциальное уравнение

$$u''(t) + (pA + A_1)u'(t) + A^2 u(t) = f(t), \quad t \in R_+ = (0, \infty) \quad (1)$$

$$u(0) = 0, \quad u''(0) = 0 \quad (2)$$

где $f(t)$, $u(t)$ – вектор – функции со значениями в H , а коэффициенты уравнения

(1) удовлетворяют условиям:

$$1) p > 0,$$

2) A – положительно определённый самосопряженный оператор

$$3) A_1 \in L(H_1, H) \cap L(H_2, H_1)$$

Здесь производные понимаются в смысле теории распределений [1], $L(X, Y)$ –
пространство линейных ограниченных операторов действующих из пространство X

в Y . Пусть $H_\gamma = D(A^\gamma)$ гильбертово пространство с нормой

$$\|x\|_\gamma, \quad x \in D(A^\gamma), \quad \gamma \geq 0, \quad H_0 = H.$$

Определим следующие гильбертовы пространства [1]

$$L_2(R_+; H) = \left\{ g(t) : \|g\|_{L_2(R_+; H)} = \left(\int_0^\infty \|g(t)\|^2 dt \right)^{1/2} < \infty \right\},$$

$$W_2^m(R_+; H) = \left\{ u(t) : u^{(m)}, A^m u \in L_2(R_+; H), \|u\|_{W_2^m(R_+; H)} = \left(\|u^{(m)}\|_{L_2(R_+; H)}^2 + \|A^m u\|_{L_2(R_+; H)}^2 \right)^{1/2} \right\}$$

При $m=3$ определим подпространство пространства: $W_2^3(R_+; H)$:

$$W_2^3(R_+; H) = \{ u : u \in W_2^3(R_+; H), u(0) = u''(0) = 0 \}$$

Аналогично определяется пространство $W_2^m(R; H)$, где $R = (-\infty, \infty)$. Задача (1), (2) интересна тем, что в граничных условия (2) порядок производной равен порядку уравнения. Задачи такого типа рассмотрены в работах [2-5].

Определение. Если при любом $f(t) \in W_2^1(R_+; H)$ существует вектор – функция $u(t) \in W_2^3(R_+; H)$, которая удовлетворяет уравнению (1) тождественно в R_+ , граничные условия (2) в смысле сходимости

$$\lim_{t \rightarrow +0} \|u(t)\|_{5/2} = 0, \quad \lim_{t \rightarrow +0} \|u''(t)\|_{1/2} = 0,$$

и оценку $\|u\|_{W_2^3(R_+; H)} \leq \text{const} \|f\|_{W_2^1(R_+; H)}$, то будем говорить что задача (1), (2)

корректно разрешима в пространстве $W_2^3(R_+; H)$.

В данной работе мы находим условия на коэффициенты уравнения (1), которые обеспечивают корректно разрешимости задачи (1), (2) в пространстве $W_2^3(R_+; H)$.

Обозначим через

$$P_0 u = P_0(d/dt)u = -u'' + pAu' + A^2u, \quad P_1 u = P_1(d/dt)u = A_1 u'$$

и

$$Pu = P_0 u + P_1 u, \quad u \in \overset{0}{W}_2^3(R_+; H)$$

Сперва исследуем корректно разрешимость уравнение $P_0 u = f$ при

$$f \in W_2^1(R_+; H), \quad u \in W_2^3(R_+; H).$$

Теорема 1. Оператор P_0 изоморфно отображает пространство $\overset{0}{W}_2^3(R_+; H)$ на

$$W_2^1(R_+; H).$$

Лемма 1. Пусть $\gamma \in (0, p^2)$. Тогда при любом $u \in \overset{0}{W}_2^3(R_+; H)$ имеет место равенства

$$\begin{aligned} & \|F_1(d/dt; \gamma; A)u\|_{L_2(R_+; H)}^2 + (a_1(\gamma)a_2(\gamma) - a_0(\gamma) - 2p)\|u'(0)\|_{3/2}^2 = \\ & = \|P_0 u\|^2 - \gamma \|Au'\|_{W_2^1(R_+; H)}^2, \end{aligned} \quad (3)$$

где

$$a_0(\gamma) = q, \quad a_1(\gamma) = \sqrt{p^2 - \gamma} + 1, \quad a_2(\gamma) = 1 + \sqrt{p^2 - \gamma} \quad (4)$$

$$F(\lambda; \beta; A) = \lambda^3 E + \alpha_2(\gamma)\lambda^2 A + a_1(\gamma)\lambda A^2 + a_0(\gamma)A^2 \quad (5)$$

Замечание. Легко видеть, что операторный пучок $F_1(\lambda; \beta; A)$ представляется в виде:

$$F_1(\lambda; \gamma; A) = (\lambda E + A)(\lambda E - \omega_1(\gamma)A)(\lambda E - \omega_2(\gamma)A), \gamma \in (0, p^2),$$

причем $\operatorname{Re} \omega_1(\gamma) < 0, \operatorname{Re} \omega_2(\gamma) < 0$, при $\gamma \in (0, p^2)$. Из теоремы 1 и из теоремы о

промежуточных производных следует, что число

$$N_1 = \sup_{0 \neq u \in \overset{0}{W}_2^3(R_+; H)} \|Au'\|_{W_2^1(R_+; H)} \cdot \|P_0 u\|_{W_2^1(R_+; H)}^{-1}$$

есть норма в пространстве $\overset{0}{W}_2^3(R_+; H)$ эквивалентной нормой $\|u\|_{W_2^3(R_+; H)}$. Теперь

найдем точные значения нормы N_1 .

Лемма 2. Норма

$$N_1 = \left(p^2 - \frac{1}{2}(\sqrt{1+2p} - 2)^2 \right)^{-1/2} \quad (6)$$

Теорема 2. Пусть выполняются условия 1)-3), причем

$$\max(\|A_1\|_{H_1 \rightarrow H}, \|A_1\|_{H_2 \rightarrow H_1}) < \left(p^2 - (\sqrt{1+2p} - 1)^2 \right)^{1/2}$$

Тогда задача (1), (2) корректно разрешима в пространстве $W_2^3(R_+; H)$.

Ключевые слова: Гильбертово пространство, операторно-дифференциальные уравнения, гладких решений, вектор-функций, самосопряженный оператор.

DESIGNING A MODULE FOR ESP COURSES FOR UNDER GRADUATE EFL LEARNERS IN AFGHANISTAN UNIVERSITIES

Mohammad Zafar Jaamay
Assistant Professor
English Department, Parwan University – Afghanistan

ABSTRACT

English for Specific Purposes (ESP) as a sub division of English Language Teaching (ELT) is claimed to be relevant to the communicative needs of a specific group of professional or occupational learners. This relevance is usually achieved through need analysis by which one can come up with what the learners already know, what they need to know, and finally what they want to know. The range of activities can be captured by a set of- What, Why, When, Where, Who and How-research based questions. The answers to these questions will come into the process of course design so as to assure that the course is in the right track.

Since today English is the number one language of communication in the whole world for almost all businesses, universities, social media, and even among non-native speakers of the language, as an example it is taught in all Afghan universities in different faculties, therefore, there has been a great impact on the type of the ESP course syllabus. It is without doubt that EFL teachers who have to teach ESP courses are now more conscious about the latest developments in the theory and methodology in the branches of ESP, types of ESP, features of ESP, characteristics of ESP, and genre analysis of ESP. Currently ESP teachers carry the responsibility of designing the courses, creating effective learning settings in the class, discovering and analyzing the needs of the learners as well as evaluating not only their students' performance, in tests, but also their career prospects.

In this article, ESP will be defined and analyzed from different prospective based on different theories of different writers, the most important ones being Hutchison and Waters, Dudley-Evans and St. John, Strevens. Considering all the mentioned concerns and opportunities in mind, today, teaching ESP at university level is a requirement for all students in Afghan universities as well as to those who have already graduated and worked in different fields, in order to be able to teach ESP we need to find out the new ways to teach and learn ESP and its challenges which will be mainly focused in this article.

Key Words: ELT = English Language Teaching, EFL = English as Foreign Language, ESP= English for Specific Purposes

UNETHICAL, MISLEADING AND DECEPTIVE ADVERTISING AND THEIR EFFECT ON BUYING BEHAVIOR OF CONSUMERS: CASE OF AFGHANISTAN

Asst. Prof. Shapoor Amiri
Parwan University

ABSTRACT

Advertising is a mean of communication with the users of a product or service. Advertisements are messages paid for, by those who send them and are intended to inform and influence people who receive them. In today's world, advertising uses every possible media to get its message through. It does this via television, prints such as newspapers, magazines, journals and etc., radios, press, internet, direct selling, hoardings, mailers, contests, sponsorships, posters, clothes, events, colors, sounds, visuals and even people (endorsements). The purpose of this paper is to study the effect of unethical advertising, misleading information or deception and stereotyping advertising on customer purchase intention with case study in Afghanistan. Based on variables, the authors tried to identify the effects of each variable on customer satisfaction. Data were collected from 200 persons in different fields such as employees, venders, students, customers and etc. in Kabul by using survey technics. As a result word of mouth and unethical advertising or misleading information and stereotyping advertising negatively affect buying behavior or purchase intention.

Key words: Unethical Advertising, Misleading information, Deceptive Advertising, Stereotyping Advertising, Customer Purchase Intention.

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES TOWARDS INVESTMENT IN AFGHANISTAN

Abdul Qahar Khatir¹, Savaş Çevik¹

¹Social Science Faculty Department of Economics, Selcuk University, Konya, Turkey

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the challenges toward the investment in Afghanistan for the years 2008, 2010 and 2014 respectively. For the mentioned purpose the World Bank (WB) enterprise survey was used by using the probit regressions where our dependent dummy variables are access to finance, access to land, access electricity, being stable political environment, taxes, being of security and our dependent variables are age, small enterprises, medium enterprises, large enterprises experiences of the firms top level managers and ages of the firms. Over all main and biggest obstacles for investors and enterprises are access to land, access to electricity, access to secure environment, access to electricity and taxes.

Key Words: Investment, employment, probit regressions,

ŞEYHÜLİSLÂM EBUSSUUD EFENDİ’NİN ŞİİR/ŞAİR ÜZERİNE FETVÂLARI SHEIKHULISLAM EBUSSUUD EFENDİ’S FETWAS ON POETRY/POET

Muhittin ELİAÇIK*

ÖZET

Ebussuud Efendi, Osmanlı'nın zirve dönemi olan 16.yüzyılda önemli etkiler bırakmış birkaç büyük şeyhülislâmdan birisi olup, muhtelif konularda verdiği on binlerce fetva ile müşkül meseleleri çözmüş, devlet işlerini tanzim ve tertip etmiş, siyasi konulara dair pek çok görüş belirtmiştir. Osmanlı-Safevi çekişmesinde verdiği sert fetvalarla meselenin dinî ve siyâsî boyutunu önemli ölçüde etkilemiş, İran Şiiliğinin Anadolu coğrafyasındaki menfilik algısında Kemalpaşazade ile birlikte önemli bir etken olmuştur. Şair bir kişiliği olan Ebussuud Efendi'nin verdiği fetvâlar arasında şiir ve edebiyat da önemli bir yer tutup birçok fetvâsına konu olmuştur. Ayrıca, Osmanlı'da manzum fetvâ geleneğinin oluşmasında da bir öncü olduğu ve Osmanlı'da şu ana kadar tespit edilen 40 civarındaki manzum fetvanın 20 tanesinin kendisine ait bulunduğu görülmektedir. Onun fetvâları arasında şiir, şair ve edebiyata ilişkin fetvâların bir kısmı manzum, bir kısmı da mensur olarak verilmiştir. Bu fetvâların önemli bir kısmında herhangi bir mesele manzum biçimde sorulmuş ve aynı şekilde cevaplanmıştır. Bunlar şeklen şiir ve edebiyatla ilgili fetvalardır. Bir de muhtevaca şiir, şair ve edebiyatla ilgili olanlar vardır ki bunların manzum veya mensur olması farketmeyip her iki şekilde de verilebilmiştir. Bu bildirin konusu da bu fetvâlar üzerine olacaktır. Bu fetvâlar binlerce sayfa tutan fetvâ kitaplarından taranarak tespit edilerek ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ebussuud Efendi, fetvâ, şair, şiir.

GİRİŞ

Ebussuûd Efendi, Osmanlı'nın 30 yıl makamda kalmış büyük bir şeyhülislâmı olup tefsir, hukuk, dil/edebiyat konularında 30 civarında eser yazmış, fıkıh ve tefsirdeki üstün konumundan dolayı *Müftî's-sakaleyn*, *Ebû-Hanîfeî Sâni*, *Sultânü'l-Müfessirîn* gibi ünvanlarla anılmıştır. Ebussuûd künyesi, asıl adı ise Muhammed'dir. Babası Şeyh Muhyiddin Muhammed Yavsî, İskilip'e bağlı İmâd köyünde, kendisi 1490'da İstanbul yakınlarındaki Meteris köyünde doğmuştur. İlk tahsilini babasından, müteakip tahsillerini de Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, Mevlânâ Seydî-i Karamânî ve İbni Kemal'den almıştır. Sırayla İnegöl İshak Paşa, Dâvud Paşa, Mahmud Paşa, Gebze Vezir Mustafa Paşa medreselerinde görev yapmış, Bursa Sultâniye pâyesi verilmiş, 1528'de Medâris-i Semâniyyeden Müftü Medresesine müderris olmuş, sonra Bursa ve İstanbul kadısı, 1537'de Rumeli kazaskeri olmuştur. Kara Boğdan, Estergon ve Budin seferlerinde padişahın maiyetinde bulunmuş, Budin'in fethinde şehirde ilk cuma namazını kıldırılmıştır. Sekiz yıl Rumeli kazaskerliği yapıp, sonra 1545'te şeyhülislâmlığa atanmıştır. Kazaskerlik ve şeyhülislâmlık görevlerinde ilmî rütbe ve kademeleri sistematize edip, önce her pâyede âlimlerin ne kadar mülâzim vereceklerini belirlemiş, yedi yılda bir mülâzemet usulünü getirmiştir. Onun zamanında şeyhülislâmlık itibar kazanıp şeyhülislâmın maaşı günlük 200 akçeden -Bayezid müderrisliğiyle birlikte- 500 akçeye çıkmış, tefsirini tamamlayınca 600 akçe olmuş, böylece bu makam her yönden kazaskerliğin üstüne çıkarak müderris ve mevleviyet kadılarını da atama yetkisi eklenmiş, şeyhülislâm olabilmek için de önce Rumeli kazaskeri olma şartı getirilmiştir. Ebussuûd Efendi 1574 tarihinde vefat etmiş ve Eyüp camii civarında kendi yaptırdığı sıbyan mektebinin haziresine defnedilmiştir. Ahmed, Mehmed, Mustafa adlarında üç oğlu ile Hatice, Rahime ve Kerime adlarında üç kızı vardır. Soyu en küçük oğlu Mustafa

* Prof.Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ile devam etmiş ve 19. yüzyılın ortalarına kadar gelen bu aile Bosnalı İsâ Efendi ile kurduğu akrabalıktan dolayı İsâzâdeler diye anılmıştır. Ebussuûd Efendi tasavvuf, kelâm ve felsefe konularıyla ilgilenmemiş, çeşitli sûfi konularda sert fetvâlar vermiş, tekkelerde Yûnus'un şiirlerinin okunmasını küfr-i sarîh saymış, sûfilerin devranını 'kâfirlerin horoz tepmesi' olarak nitelmiş, devranı ibadet gören sûfileri mürtedlikle suçlamış, Şeyh İsmâil Ma'sûkî, Muhyiddin Karamânî ve Hamza Bâlî hakkında idam fetvası vermiştir. Türkçe, Arapça, Farsça şiirler yazmış, kendisine nazmen sorulan meselelere nazmen cevaplar vermiştir. Türkçe şiirleri iddialı olmayıp, Arapça şiirleri nispeten iddialı bulunmuştur. Eserleri, tefsirde: *İrşâdü'l-akli's-selîm*, fıkıhta: *Fetâvâ-yı Ebüssuûd*, *Ma'rûzât*, *Risâle fi-vakfi'l-menkûl ve'n-nukûd*, *Bidâatü'l-kadî li-ihyâcihi fi'l-müstakbel ve'l-mâzî*, *Fetâvâ Kâtiblerine Tenbih*, *el-Fetva'l-müteallika bi-beyânî'l-vakti'l-mu'tebere li'l-hasâd ve istihkâki'l-gallât*, *Gamezâtü'l-melîh fi-evveli mebahisi kasri'l-âmm mine't-Telvîh*, *Sevâkübü'l-enzâr fi-evâili Menâri'l-envâr*, *Hasmu'l-hilâf fi'l-meshi ale'l-hifâf*, *Risâle fi-vakfi'l-arâzî ve ba'zı ahkâmi'l-vakf*, *Risâle fi-tescîli'l-evkaf*, *Risâle fi-vakfi't-tavâhîn ale'l-arzi'l-mevkufe li'l-gayr*, *Öşür Hakkında Risâle*; dil/edebiyatta: *Galatât-ı Ebüssuûd*, *el-Kasîdetü'l-mîmiyye*, *el-Kasâidü'l-Arabiyye*, *Kasîde fi-risâi's-Sultân Süleymân*, *Münşeât-ı Ebüssuûd*, akaidde: *Risâle fi-beyânî'l-kazâ ve'l-kader*, *Duânâme*'dir (Atai, 1268, s.183; Ahmed Rifat, ts., s.23-26; Akgündüz, 1994, s.365-371).

Ebussuûd Efendi'nin Şiir ve Şair ile İlgili Fetvâları

Ebussuûd Efendi, şair bir kimliğe sahip olup Osmanlı'da manzum fetvâ geleneğinin oluşmasında önemli bir payı olmuş, şiir ve edebiyatla ilgili de pek çok fetvâ vermiştir. Fetvâ mecmualarında onun manzum fetvâlarının yanı sıra şiir ve edebiyata dair diğer fetvâları da sık geçmektedir. Genellikle kerâhiyyet-istihsân ve eşribe baplarında yer alan bu fetvâlar hamr, tütün, kahve, boza, çalgılı düğün, şiir, hiciv, gönül, raks, sema, ipek elbise vb. konular üzerine olup bunların helal, haram veya mekruhlukları ortaya konulmuştur. Çeşitli fetvâ mecmualarında Ebussuûd Efendi'ye ait bu tip fetvâlar aşağıda sıralanmaktadır:

1. “Gönül elde etmenin büyük hac olduğu” iddia edilen bir dörtlüğün okunması hakkında şöyle fetvâ verilmiştir:

Mes'ele:

*Dil be-dest âver ki hacc-ı ekberest
Ez-hezârân ka'Öbe yek dil bihterest
Ka'Öbe bünyâd-ı Halîl-i Âzerest
Dil nazargâh-ı Celîl-i ekberest*

beyti okuyana küfr lâzım olur mu?

*El-cevâb: Okumağ câiz degildür şâ'Öir te'övil ile halâs ihtimâli vardur ammâ dili ta'Ömîm idene irzâyı dahî ta'Ömîm lâzım olup küfr-i zarûrî lâzım olur ka'Öbe-i mua'Özzamaya bünyâd-ı Halîl dimekte be'ois yoğdur Halîl-i Âzer, Ebû 'ÖAlî-i Sinâ didükleri gibidür mâbeyninde ibni ışkât Fârisîde ve kâfir dilinde mu'Ötâddur Ebu's-Su'Öüd.*¹

2. “Şairlere yoldan çıkmışlar uyar” manasındaki Şuara suresi 224.ayetinin kim hakkında indiğine dair bir soru Arapça olarak: “*Yapmadıklarını söyleyenler için söyleyen ne güzel söyledi; Allah'tan şairlere dair sebep ortaya konulmuş.*” Şeklinde cevaplanmıştır:

E'Öuzu billahi mine's-şeytâni'r-racîm bi'smillahi'r-Rahmâni'r-Rahîm

¹ Mecmûatü'l-fetâvâ, Diyanet İşleri Bşk. Kütüphanesi, demirbaş nr. 002118, vrk. 174b; db. nr.3577, vrk.337b.

“Eş-şu‘arā‘u yettebi‘Ūhūmu’l-ġāvūn” bu āyet-i kerīme ümmet-i Muḥammed ṣallallahu ta‘Ūlā Ūaleyhi ve sellem Ūlemāsınuñ şu‘arāsı ḥaḳḳında nāzil olmuşdur diyen Zeyde ne lāzım olur?
El-cevāb: Ni‘Ūmen ḳāle men ḳāle yeḳūlūne mā-lā-yeḳŪalūn müsebbetūn mine’llahi mesbūbūn bihe’ş-şu‘arā‘i. Ebussu‘ūd Ūufiye Ūanh.²

3. Zamane şâirlerinin hüsniyât ve hicviyâtla ilgili şiirleri için tevriyeli olarak: “Boş bir heves olan şiiri bırak; ama sihr-i helâl haram değildir” cevabı verilmiştir:

Mes‘ole: Zamāne şā‘irleri hūsniyyāta ve hicviyyāta müteŪallıḳ şı‘Ūr dimeleri cā‘ız olur mı?

El-cevāb:

Terk it hevā-yı şı‘Ūri ki sevdā-yı ḥāmdur

Sıḥr-i ḥalāl olursa da dime ḥarāmdur

*Ebussu‘ūd Ūufiye Ūanh*³

4. Cennet ehlinin dilinin Arapça-Farsça olduğu hakkındaki bir sorunun cevabı:

Mes‘ole: Zeyd-i ehl-i Ūilm lisānu ehl-i’l-cenneti’l-Ūarabiyyeti ve’l-fārisiyyeti’d-derriyyeti dise şer‘Ūan Zeyde ne lāzım olur?

El-cevāb: Hemān Ūarabiyyedür dise evlādur. Ebussu‘ūd Ūufiye Ūanh⁴

5. Hâfiz Dîvan’ında hakka uygun güzel sözler olsa da hurafeler de çok olduğundan ondan nasıl faydalanılacağı:

El-fetvā: Zeyd Djvān-ı Hâfiz ḥaḳḳında lisān-ı gaybîdür didükde ŪAmr lisān-ı gayb demek ḥatādur ḥattā re‘Ūs-i Ūulemā müfti‘Ū-i Ūālem olan kimesne Ūādem-i ḳırā‘etine fetva virmişdür deyüp Zeyd-i mezbūr re‘Ūs-i Ūulemā olan kimesneniñ ḥaḳḳında ḥāşā bismihî yād idüp ol anuñ ne aġzı ḳaşıġıdır bu zevḳiyyātdur dise şer‘Ūan Zeyde ne lāzımdur?

El-cevāb: Hâfizuñ maḳālātında çoḳluḳ ḥūkm-i rā‘iḳa ve nūket-i fā‘iḳadan mebnî kelimāt-ı ḥaḳḳa vāḳi‘Ū olmuşdur lākin tezā‘Ūifinde nitāḳ-ı şer‘Ūat-ı şerīfeden birün hurāfāt vardır mezāḳ-ı şāḥiḥ oldur ki biri birinden fark idüp semm-i nāfiḳi tiryak-i nāfi‘Ū şanup mübādî zevḳ-i nā‘Ūimi iḥrāz ve esbāb-ı zevḳ-i Ūazāb-ı elīnden iḥtirāz eyleye. Ebussu‘ūd⁵

6. Allah’ı zikirde yüsür mü, mercan tespih mi evladır sorunun cevabı:

Mes‘ole: Ḥaḳ subḥānehu ve ta‘Ūālā ḥazretiniñ esmāsın zıkr itmekde yüsür tesbīḥ mi efdaldür yoksa mercān tesbīḥ mi?⁶

El-cevāb:

Yüsür ü mercān degil vesīle-i Rabb

Yürü iḥlās dürriñ eyle taleb

*Ebussu‘ūd (Sa‘Ūd) Ūufiye Ūanh*⁷

² Mecmûatü’l-fetāvā, DİB Küt. nr. 001923, vrk.109a; db. nr.3577, vrk.337b.

³ Mecmaü’l-fetāvā, DİB Küt. nr.3577, vrk.337b.

⁴ Mecmûatü’l-Fetāvā, DİB Küt. nr.001923, vrk.109a.

⁵ Mecmaü’l-fetāvā, DİB Küt. nr.3577, vrk.337a.

⁶ Zeyd ed’iye-i me’sûre kırâet itdükde ‘add itmek için tesbihi yüsür mi olmak evlādur yoksa mercān mı olmak? Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 4211, vrk. 6b.

⁷ Mecmûatü’l-Fetāvā, DİB Küt. nr.001923, vrk.110a.

7. Kanuni'nin, karıncanın itlafına dair sorduğu manzum suale cevap:

Mesóele:

Dırahta ger ziyān itse qarınca

Günāh olur mı ki anı qarınca

*El-cevāb: Olmaz. Ebussu'ūd Őufiye Őanh*⁸

8. Nūn harfinin kelimeyi ayıplı kılması konusunda bir Őiir için verilen cevap:

Mesóele: Kākūl-i müŐgġin birdür (terdür) Őāriz-ı gül-fām iki (iken) mısırāŐında lafz-ı müŐgġin memdūd olmaġın maŐyüb Őadd olunur eger maŐyüb deġil ise ġulum āzād olsun diyen Zeydün ġulu āzād olur mı?

El-cevāb: Egerġi baŐzı ŐuŐarā Őayb Őadd itmeyüp ihtiyār itmiŐler hattā Sultān Bāyezid Han ŐaŐrında Őlāzari ġelebi ile Mevlānā Lutfi Őekl ġaŐidesinde bir beyti budur:

Őimdi Őālem benüm aġyāriyle destānum oġur

ġıŐsa-i heŐt-behiŐt ādem ü Őeytān-Őekl

*münāzara idüp ŐuŐarā-i ŐaŐr daġi naġireler didiler nūnuñ sūkūn-ı ġārrına kimesneden nekġir ü iŐtirāz vāġiŐ olmadı ammā nūn sāŐir ġurūf-ı mebāni gibi telaffuzda bir miġdār iŐbāŐla sūkuna muġtāc degil idüġi vāziġdur ŐuŐarānuñ naġġādaları ihtirāz itmek evlādur ve bi'l-cümle Zeydün ġulu āzād degildir. Ebussu'ūd Őufiye Őanh*⁹

9. Alim ve salih ġiŐileri kötū sözlerle hicveden bir Őairin hükmü, etkili bir tazirle birlikte tevbe edinceye kadar hapsedilmesidir:

Mesóele:

Zeyd-i ŐāŐir Őulemā vü Őuleġādan baŐzı kimesneleri elfāz-ı ġabġha ile hicv itmeġi Őādet idinen Zeyde ne lāzım olur?

*El-cevāb: Ĥākim-i ŐerŐ-i Őerif taŐziri beligden Őoñra tamām tevbe ve Őalāġi zāġir olunca zindāndan ġıġarmamaġ lāzımdur emjri'l-müminin ŐŐmer bin el-Ĥattāb rađıyallahu Őanh ġazreti ŐaŐrında Ĥutay'e dirler idi bir ŐāŐir-i meŐġur var idi böyle itdüġiyġün taŐziri Őediddeden Őoñra ġabs-i medid buyurup tamām tevbe vü Őalāġi zāġir olmayınca itlāġ buyurmamiŐlardır. Ebussu'ūd.*¹⁰

10. Ulemeden bir zātı uygunsuz sözlerle hicveden bir Őairin hükmü de aynıdır:

Mesóele: Zeyd Őulemādan ŐAmrı hicv idüp ġaġġında nā-maŐġul kelimāt söylese ne lāzım olur?

El-cevāb: Ĥifāyet iderse evvelā taŐziri Őedid lāzımdur ve illā Ĥazret-i ŐŐmer rađıyallahu Őanh Ĥutay'ei itdüġi gibi ġabs daġi lāzımdur. Ebussu'ūd.

*El-cevāb: TaŐziri Őediddeden Őoñra zindāna ilkā olunup tevbe vü Őalāġi zāġir olmayınca iġrāc olunmamaġ lāzımdur Ĥazret-i ŐŐmer rađıyallahu Őanh Ĥateynei meŐāhir-i ŐuŐarā-i İslāmiyyeden iken ŐiŐrinde baŐzı kimesnelere taŐarruz itmeġin taŐziri ü ġabs idüp ġabsinden tevbesi zāġir olmayınca itlāġ itmemiŐdür. Ebussu'ūd.*¹¹

11. Yüzüġüne Hz. Ali ve ailesine iltica etmekle ilgili beyti kazdırmanın hükmü:

⁸ Mecmūatü'l-Fetāvā, DİB Küt. nr.001923, vrk.117b. Bu fetvanın cevabı: *Yarın Hakun huzūrma varınca-Süleymandan ġakın alur karınca* Őeklinde manzum biçimde de rivayet edilmektedir.

⁹ Mecmūatü'l-Fetāvā, DİB Küt. nr.001923, vrk.118a; nr. 3577, vrk.338a.

¹⁰ Mecmūatü'l-fetāvā, DİB Küt. nr. 002118, vrk. 174b.

¹¹ Mecmūatü'l-fetāvā, DİB Küt. nr. 002118, vrk. 174b.

Mesóele: Zeyd hâteminiñ etrâfında:

İlticâ be-der kesî buved merâ

Mihr-i ÓAlî vü âl-i ÓAlî bes bud merâ

deyu kızdursa aña ne lâzım olur?

El-cevâb: MısraÓuñ mevzûncasın kızdurmak lâzım olur. EbussuÓud.¹²

SONUÇ

Ebussuud Efendi, Osmanlı'nın dünyada her yönden zirvede bulunduğu bir dönemde devleti ve toplumu yönlendirici büyük bir alim ve şeyhüislâm olarak muhtelif konularda binlerce fetvâ verip müşkül meseleleri çözmüş; şiir, şairlik, dil ve edebiyatla ilgili de pek çok fetvâ vermiştir. Bu fetvâlar kendi içinde de tasnif edildiğinde büyük bir sayı ortaya çıkmaktadır. Bu durumdan dolayı bu çalışmamızı sadece şiir ve edebiyatla ilgili olanlarına ayırdık. Bu çalışmada, “gönül elde etmenin en büyük hac olduğuna dair şiirin hükmü, şairler hakkındaki ayetin kapsamı, şiir hevesinin hükmü, cennet ehlinin dilinin Arapça olduğu, Hafız Divanı'nın hükmü, zikirde yüsür veya mercan tespihin hükmü, karınca fetvâsı, nun harfiyle ilgili hüküm, alim kişileri hicveden şairlerin hükmü, yüzüğe Hz.Ali'ye iltica etmeyi anlatan beyti kazdırmanın hükmü“ ile ilgili fetvâlar tanıtılmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed Rifat (tsz.). *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, İstanbul.

Atâî (1268). *Zeyl-i Şakâik li-Atâyî*, İstanbul.

Akgündüz, A. (1994). Ebüssuud Efendi, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C.10.

Eliaçık,M. (2011).Osmanlı'da Manzum Fetvâ Geleneği, *Türkiyat Mecmuası*, 21/2, s.105-145.

Osmanlı Kanunnâmeleri (1331), *Milli Tetebbular Mecmuası* (MTM) I (3): 495-544.

Yazma Eserler:

Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, demirbaş: nr. 2118, 3577, 1923.

Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 4211.

¹² Mecmûatü'l-fetâvâ, DİB Kütp. nr. 002118, vrk. 174b.

OSMANLI'DA TÛTÛN HAKKINDA VERİLMİŐ MANZUM FETVÂLAR**THE POETRY FATWAS ON TOBACCO IN OTTOMAN**

Muhittin ELİAÇIK*

ÖZET

Osmanlı Devletinde özellikle 16.yüzyıldan itibaren devletin üç kıtada çok geniş bir alana yayılıp genişlemesine paralel olarak pek çok yeni mesele ortaya çıkmış ve sıkça fetvâlara konu olmuştur. Kahve ve tütün bu meselelerin en önemlilerinden olup birçok defa müftü veya şeyhülislâmlara caiz olup olmadıkları sorulmuş ve bunlara manzum cevaplar verilmiştir. Bu konuda verilen fetvaların yanı sıra müstakil risaleler de yazılıp uzun uzadıya bunların hükümleri açıklanmıştır. Mesela kahve hakkında 16.yüzyılın sonlarında Şeyhülislâm Bostanzade Muhammed Efendi suali ile birlikte 64 beyit tutan meşhur kahve fetvâsını verip kahvenin caiz olmaktan başka birçok yararı olduğunu uzun uzadıya anlatmıştır. Başka müftüler de bu konuda benzer fetvâlar vermiştir. Tütün veya duhân hakkında ise genellikle *Risâle-i Duhân*, *Risâle fi-hakki Duhân* adlarıyla daha geniş ve müstakil eserler yazılmıştır. Bu bildiride tütün/duhân hakkında çeşitli müftülerce verilmiş olan manzum fetvalardan tespit edilebilenlerden örnekler verilecektir.

GİRİŐ

Duhân, Arapça “tütme, dumanı çıkmak” anlamında dahn kökünden bir kelime olup duman anlamındadır. Amerika'nın keşfiyle buradan Avrupa'ya getirilmiş, 16. yüzyılda dünyaya yayılarak Akdeniz üzerinden Osmanlı topraklarına girmiş, ilk yıllarda tabaka, daha sonra resmî dilde duhân ve halk arasında tütün diye adlandırılmıştır. Osmanlı topraklarına getiriliő tarihini Hezârfen Hüseyin Efendi 1598, Peçuylu İbrâhim 1600, Kâtib Çelebi 1601, Naîmâ 1606 olarak kaydetmişse de bu tarihler tütünün ilk ithal tarihi deęil, İstanbul'a yoğun biçimde getirilmeye başlandığı tarihlerdir ve ilk getiriliő tarihi en geç 1570'ler olmalıdır. Yabancı tüccarlarca her derde deva diye sunulan tütünün tüketiminin hızla yayılıőı Osmanlı'da dinî tartışmalara ve siyai tepkilere yol açmış, tütünün haram, mekruh veya mubah olup olmadığı, men edilip edilmeyeceğı konuşulmuştur. 1609'da tütün yasağına dair ilk ferman çıkmış ve zararları sıralanarak ülkede ekimi, ticareti ve içimi yasaklanmış, bu yoldaki fermanlar 1610, 1614, 1618 yıllarında da devam etmiş, 1619'daki fermanla ise yasağına dair fetvâ da alınmıştır. 1640'ta IV.Murad'ın ölümüyle yasağın etkisi azalmış, tütün içtiğinden Halep kadılığında azille Kıbrıs'a sürülen Bahâî Muhammed Efendi 1649'da şeyhülislâm olduğunda tütünün mubahlığına dair fetvâ vermiştir. 1688'de tütünün vergilendirilmesi devletçe resmen kabul edildiğı anlamına gelmiştir (Yılmaz, 2012:5-9).

Osmanlı'da 16.yüzyılın ortalarından itibaren eş zamanlı olarak tütün ve kahve hakkında tartışmalar başlamış ve yaklaşık aynı yüzyılda Osmanlı topraklarına giren bu iki mükeyyifat hakkında Osmanlı şeyhülislâm ve müftüleri önceleri sert fetvalarla bunları caiz görmezken sonraları biraz yumuşayıp kahveye cevaz verip, tütünü ise genellikle mekruh görmüşler; hatta bazıları kahveyi övüp sağılğa faydalarından bahsetmiştir. Kahvenin caiz görülmemesi sebebi onu içmekten deęil de kahvehanelerde laübalice ve serserice boş vakit geçirmeye sebep olmaktan dolayı oluşmuştur. Tütün ise önceleri haram görülürken, sonraları haram görülme hususunda hafifleme oluşup genellikle mekruh denilmiş, çok azı ise mübah görmüştür. Muhammed Bahai Efendi ise tütün içen şeyhülislâm olarak tanınmıştır.

* Prof.Dr. Kırkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Tütün Hakkında Verilmiş Manzum Fetvâlar

Osmanlı'da tütün içmenin hükmü konusunda 16.yüzyılın ortalarından itibaren çeşitli fetvâlar verilmiş, müstakil risaleler kaleme alınmış, müteakip yüzyıllarda hacimli eser sayısı artmıştır. Tütün hakkında verilmiş fetvâ veya yazılmış manzum eserlerden tespit edilenler aşağıdadır:

Fetvâ mecmualarında Sa'dî Çelebi veya Es'ad imzasıyla geçen aşağıdaki fetvâda tütün içmenin zararları ortaya konulup cevaz verilmemiştir. Bu manzum fetvâ, nüshalarda 2 veya 4 müstef'ilün vezniyle olacak şekilde farklı şekillerde kadedilmiştir. Biz daha çok rastladığımız ikili şekliyle yazmayı tercih ettik:

Sûret-i Fetvâ-yı Şerîf Es'ad Efendi

müstef'ilün müstef'ilün

Ey müfti-i müşkil-güşâ

Vey fâzıl-ı sâhib-edâ

Ey âlim-i devr-i zamân

Dânâ-yı esrâr-ı nihân

Bu müşkili bana beyân

İtmediler cümle 'ayân

Ki şimdi bu halk-ı cihân

Hep müdâm içerler duhân

Bunda nefi' var mı 'aceb

Yâ nedür içmege sebeb

Birkaç degildür belki hep

İçer duhânı pîr cüvân

Yâ nedurur bunda meze

Yohsa halâl midur bize

Lutf it cevâbı bu söze

Vir hasbeten lillah hemân

El-cevâb

Her kim ki eyler şürb duhân

Alur cehennemden nişân

Ta'zîr ile olur mûhân

Öz cânına eyler ziyân ¹

Tütün hakkında yazılmış yazarı belli olmayan mesnevi şeklindeki aşağıdaki manzumede tütünün bazı yararları bulunmakla beraber zararları daha ağır bastığından Müslüman bir kişinin onu içmemesinin daha uygun olduğu öğüt üslûbuyla şöyle ortaya konulmuştur:

Fî-hakki'd-duhân

mefâilün mefâilün fe'ülün

Ne bir derde devâ ne hod gıdâdur

Bes içmek yok yere akla îzâdur

Devâ vakti zarûretde içilür

Zarûret geçse içmekden geçilür

Düni gün bunu durmazlar içerler

Ne bulurlar şifâ ne hod geçerler

Devâdır dir isen bu ba'zı derde

O derdi virmesün hiçbir ferde

¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi (DİB), demirbaş 2674, vrk.110a

*Nice derde devâdır Hak belâsı
 Ki bunca halk olupdur mübtelâsı
 Ne onulmaz marazdır buna âhar
 Devâsız içilir olunca dar dar
 Düni gün şerrine esrâr iderler
 Aceb bu neşvesin inkâr iderler
 Eger yoğise anda hiç neşve
 Neden bir gök duhâna bunca işve
 Şu takdîr üzre kim olmaya müskir
 Müsellem ola bunda kavlı-i münkir
 Gel insâf idelüm koyup inâdı
 Ki inâdun be-gâyet çok fesâdı
 Hakikat ehli ol var olagör hâk
 Muhakkak bî-gümân bil anı bî-bâk
 Melâhîdendir ey merd-i İlâhî
 Harâm oldu şeriatda melâhî
 Nasihatdır sözüm ihvân-ı dîne
 Gönüllerde ola kim bûr idine
 Nazar kılan ehâdis-i sahîha
 Bilir kim geldi ed-dînü'n-nasîha
 Kabûl etmek ki mü'min nush u pendî
 Müsilmanlar nişânıdır Efendi
 Temmet²*

Tütün hakkında 2 veya 4 müstef'ilün vezniyle ve Arapça-Türkçe mülemma olarak yazılmış yine yazarı belli olmayan aşağıdaki manzumede tütünün bazı yararları olsa da zararları daha öne çıkarılarak onu içmemenin daha uygun olduğu aynı üslûpla ortaya konulmuştur:

*Ki tütünü eylediler
 Halk-ı cihân keyf-i gıdâ
 Kad huricet min enfüsihim
 Mâ vecednâ ve eminha's-safâ
 Def'-i maraz diyüp içen
 Bir gün olur füc'etile
 Fe'nzur ileyhim yâ ahî
 Lem-ya'rifü keyfe'd-devâ
 Subh u mesâ nûş idene
 Eyle nazar dikkatile
 Hem sevvedet esnânihim
 Bi'se'l-miheni bi'se'l-belâ
 Mübtedâi men' eylemek
 Lâzım iken hâkimlere
 İbtidâuhüm evvelâ
 Mâ yef'alû ehle'l-hevâ
 Her kim içer İslâmda ol
 Müslim içre durmasın ol
 Fe'ctenibû yâ kavmâ
 Lâ yenbağî ehle't-tekâ
 Fe-kul yâ eyyühe's-şeyhî*

² Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi (DİB), demirbaş 2674, vrk.109b.

*Fekken şürbühu küfrâ
 Fe'steiz billahi
 Mine 'ş-şirki mine 'l-hevâ
 Yâ-Rabbenâ fa 'ğfir lenâ
 İsrâfenâ fi-emrinâ
 İrham lenâ ekrim lenâ
 A'ti lenâ külle's-safâ
 Temmet³*

Yukarıdaki manzumelerin yanı sıra tütün ve kahve hakkında başka eserlerin de yazıldığı, bunlardan Ebussuud Efendi (ö.1574) ile Ebu Said Muhammed **Hâdimî** (1762)'nin hem manzum fetvâ vererek, hem de müstakil risale yazarak öne çıktıkları burada belirtilmelidir.

Sonuç

Osmanlı topraklarının 16.yüzyılın ortalarından itibaren tanımaya başladığı tütünün hükmü hakkında Osmanlı âlimleri zaman içinde farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu meseleye genellikle öğüt üslûbuyla yaklaşarak direkt haram görmekten ziyade, bazı faydaları bulunduğu kabul edilmiş, ama zararlarının küçük faydalarını epey geçtiği hatırlatılarak onu içmekten sakınmak gerektiği belirtilmiştir. Bu meseleyi daha etkili anlatmak için de bazı müftülerin manzum biçimde fetvâ verdiği veya manzume yazdığı görülmektedir. Yukarıda bunlardan tespit edilenler ortaya konulmuştur.

Kaynakça

Yılmaz, Fehmi (2012), Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.42, s.5-9.

Yazma Eserler:

Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, demirbaş 2674.

³ Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi (DİB), demirbaş 2674, vrk.110a.

TOPLUMSAL VE EKONOMİK ÖRGÜTLENME KURAMIN YÖNETİME KATKILARI

CONTRIBUTIONS OF SOCIAL AND ECONOMIC ORGANIZATION THEORY TO MANAGEMENT SCIENCE

Hamayoun GHAFORZAY

Parwan University, Faculty of Economics, Department of Business Administration, Afghanistan

ABSTRACT

Max Weber was born in Berlin on April 21, 1864, and died in 1920. His life work focused on the problem of understanding the significance of the society of his own time in Europe. The most popular books of him are; The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism, Basic Concepts in Sociology, General Economic History, Selections in Translation and The Theory of Social and Economic Organization. The Theory of Social and Economic Organization was not published until four years after his death. This book is the one that focuses most on the theory of management which was translated from German into English by AM Henderson and Talcott Parsons in 1947.

In this study, the contributions to management science of the mentioned book are briefly described. As a conclusion, in three parts and totally 80 chapters of the book Weber described different sociological, economic and business concepts, terminologies and the relationships among them, which nowadays in most books and lectures are summarized and named as different theories. Therefore we can say in general that Weber described the following theories in mentioned book:

1. Theory of Social Action, 2. Conflict Theory, 3. Power/ Authority Theory, 4. Social Stratification Theory/ Three Class System, and 5. Organizational Theory (Bureaucratic Management Theory)

Key Words: Weber, Theory of Social and Economic Organization, Authority Theory, Bureaucracy, Management Science

Giriş

Max Weber Berlin’de 21 Nisan 1864 yılında dünyaya gelmiş ve 1920 yılında da hayata gözlerini yummuştur. Weber çok önemli bir açıdan, gerçek bir tarihçiydi. Yaşamı boyunca çalışmaları, Avrupa’da geçirdiği zaman boyunca, toplumun öneminin anlaşılması sorununa odaklanmıştır. En bilinen kitapları şunlardır; Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü, Sosyolojinin Temel Kavramları, Genel Ekonomi Tarihi, Dönüşüm Seçimleri ve Sosyal ve Ekonomik Örgütlenme Teorisi. Sosyal ve Ekonomik Örgütlenme Teorisi, ölümünden dört yıl sonra yayınlanmıştır. Yazarın bu kitabı, Almandan İngilizceye AM Henderson ve Talcott Parsons tarafından tercüme edilmiş olup, işletme teorisi ile ilgili en fazla unsuru barındıran eseridir.

Bu çalışma kapsamında Weber’in Sosyal ve Ekonomik Örgütlenme Teorisi kitabı incelenmiş ve söz konusu kitabın yönetime katkıları açıklanmıştır.

Kitabın Yönetime Katkıları

Weber, ideal türler kuramını geliştirmiştir. İdeal türlerdeki “ideal”, her hangi bir şeye ilişkin anlayış ya da standardın en yüksek mükemmelliğe sahip olduğu durum anlamına gelmektedir. “Tür” terimi, belirli bir özelliklerle diğerlerinden ayrılan bir cins, sınıf ya da grup anlamına gelmektedir (Eryılmaz, 2010:44).

Weber, ekonomi ve topluma, sosyolojiyi, sosyal davranışı (social action), süreç ve etkilerinin normal bir açıklamasına erişmek için açıklamaya yönelik girişimlerde bulunan bir bilim dalı olarak tanımlayarak başlar. Bir davranış, söz konusu davranışı gerçekleştiren kişilerin, bu faaliyete yüklendikleri öznel anlama dayalı olarak, diğerlerinin davranışlarını göz önünde bulundurdıkları ve buna bağlı olarak hareket ettikleri zaman sosyal bir davranış olur (Weber, 1947:115). Bu nedenle, Weber’e göre ekonomi sosyal bir olgudur. Ekonomiler, maddi ve gayri maddi, sembolik ve somut malların dağıtımının gerçekleştirilmesinin düzenlendiği topluluklardan doğar. Bu dağıtım (distribution), hiçbir zaman eşit değildir ve kesinlikle bir güç söz konusudur: Sınıflar, statü grupları ve partiler, bir topluluk içerisinde iktidarın dağıtım olgularıdır. Statü grupları, sosyal düzeni (social order), sınıflar ekonomik düzeni (economic order) ve partilerler da yasal ve politik düzeni (legal and political) oluştururlar.

Weber'in öncelikli odak noktası, insanın, belirli sosyo-tarihi kapsamlar içerisinde, karşılıklı eğilimlerinde (mutual orientation) yer alan davranışlarına bağladıkları, öznel anlam olmuştur. Weber, sosyolojiyi, sosyal davranışların (social action) kapsamlı bir bilimi olarak ele almıştır. Sosyolojiyi, bilimsel bir araştırma kolu haline getirmek için, sosyal davranış fikrinden hareketle çalışmaya başlamıştır. Weber'e göre, davranış ve anlamın birleşik nitelikleri, sosyolojinin, bilimsel analizi açısından, merkezde yer alan esaslarını oluşturmaktadır.

Eserin başında, Weber çatışma teorisini (conflict theory) açıklamaktadır. Çatışma teorisinde, güç, tüm sosyal ilişkilerin temelinde yer alır. Weber bu noktada Marx ile aynı kanıdadır (ekonominin, güç dağılımında temel unsuru teşkil etmesi). Weber, iki başka etkene daha inanmaktadır: Sosyal prestij (statü) ve politik nüfuz.

Weber, modern batı toplumlarında, doğa ve güç yapılanmasının nasıl değişmekte olduğu ile ilgilenmiştir. Tabi ki, daha modern ve akla uygun hale gelmektedir, ancak ortada bundan çok daha fazlası söz konusudur. Gücü kavramsallaştırmaya yönelik, sıklıkla giriştiği soyut çabalar, bu amaca yöneliktir. Temel olarak, Weber otoriteyi, diğer güç türlerinden başka bir yere koymaktadır. Ardında, farklı türlerden yetkilere, otorite dışı gücün farklı temellerinden yaklaşır.

Bir düzenin geçerliliği (validity of an order) , insanların davranış ve hareketlerini buna göre düzenleme olasılığıdır. Meşruiyet (legitimacy), söz konusu düzene tabi olanlara aşağıdaki şekillerde kabul ettirilebilir:

1. Gelenek, her zaman mevcut olan bir durumun meşruiyetiğine olan inançtır.
2. Etkili tutumlar, yeni ortaya çıkanın geçerliliğini meşrulaştıran ya da mutlak değeri kapsamında akılcı inancı taklit etmeye yönelik bir model olan etkili tavırlardır.
3. Yasallık, resmi açıdan doğru olan ve onaylanmış bir usulle uygulanan kurallara riayet etmeye hazır oluşturm.

Weber'e göre güç, insanları riayet etmeye zorlama becerisidir. Diğer bir taraftan, otorite ise, bir emir vermeye olanak sağlayan yasal güçtür. Weber, üç tür otoriteyi içeren bir otorite teorisi ileri sürmektedir: 1. Geleneksel Otorite, 2. Karizmatik Otorite ve 3. Yasal-Rasyonel Otorite. Bu türlerden sonuncusu olan yasal-rasyonel otorite, Weber'in bürokrasiyi irdelemesine sebep olması nedeniyle, içlerinden en önemli olanıdır (Weber, 1947: 328).

Geleneksel otoritede, otoritenin meşruluğu bir gelenek ya da görenekten gelir; insanlar buna, geleneklerinden etkilenmeleri nedeniyle riayet ederler. Karizmatik otoriteyse, misyon ve vizyonu diğerlerine esin kaynağı olan bir liderle ilişkilidir. Bu otorite, bir bireyin olağandışı özelliklerine dayanmaktadır. Weber, rasyonel olarak oluşturulan kuralları, yasal-rasyonel otoritenin merkezinde yatan özellik olarak tanımlamıştır. Bu sistem kapsamında, otoriteye boyun eğenler, özellik açısından rasyonel olan, yasal olarak belirlenmiş düzene boyun eğenler. Günümüzde, meşruluğun en genel dayanağı, yasallığa olan inanç, resmi olarak doğru olan ve onaylanmış bir usulle uygulanan kurallara riayet etmeye hazır oluştan geçmektedir.

Weber'e göre, bir örgütlenme, belirli türden amaca yönelik sürekli bir faaliyet sistemidir. Kurumsal bir örgütlenme ise, nitelikleri söz konusu amaca yönelik sürekli faaliyete kendini adanmış idari bir ekip tarafından belirlenen, birliksel bir sosyal ilişkidir. Gönüllü birlik (voluntary association) ise, yalnızca kişisel bir bağlılık yaklaşımıyla üyeleri üzerinde otorite iddia eden belirlenmiş düzenin söz konusu olduğu, gönüllü bir anlaşmadan kaynaklanan tüzel bir gruptur. Zorunlu birlik (compulsory association) ise, belirli bir davranış çerçevesi kapsamında, bir takım kriterlere uygun hareket eden, her bir birey üzerinde başarılı bir şekilde uygulanmış bir düzen belirleyen tüzel bir gruptur.

Weber'e göre, ekonomik amaçlara yönelik insani hizmetler, şu şekilde ayrılabilir: 1. İdari ve 2. İdari bir teşkilatın talimatları doğrultusunda düzenlenen. Bunlardan sonuncusu olan, idari bir teşkilatın talimatları doğrultusunda düzenlenen insani hizmetler, aşağıdaki müzakere amacı uyarınca işgücü olarak adlandırılacaktır (İş Bölümü). İşgücü teriminin kullanılması, idari faaliyete bir aykırılık içermesine karşın, sosyal sebeplerden ötürü genel olarak kabul görmüş olup, burada da bu kullanıma uyulacaktır. Yapılanma ve kuruluş arasındaki ilişki, özellikle fabrika ve itfa endüstrisi gibi kategoriler açısından, zorlu terminolojik sorular ortaya çıkarır. Bunlardan sonuncusu, açıkça bir kuruluş kategorisidir. Bir yapılanmanın bakış açısından, iki birim türü bulunmaktadır: Ticari örgütlenme ve usta bir zanaatkârın kendine ait bir girişimi yapılandırdığı bir takım durumlar hariç, her hangi merkezi bir imalathanenin bulunmadığı, çalışanların hanelerinin bir parçasını teşkil eden birimler (Weber, 1947: 218).

Fabrika kavramı, sıklıkla ileri sürüldüğü gibi, ücretli ya da ücretsiz çalışanların statüsünü, dahili teknik uzmanlık kapsamında yer alan iş bölümü şeklini ve makineler ya da aletlerden oluşan

üretim yöntemi türlerini göz önünde bulundurmaksızın, tamamıyla, teknik bir yapı şekli olarak, ekonomik olmayan açıdan tanımlanmıştır (Fabrikada İş Bölümü).

Örgütlenmenin üç tipi komünist şekli içerisinde, ekonomik olmayan güdüler (non-economic motives), baskın kısmı teşkil eder. Ancak, bunlar dışında, özelliklerin yerine getirilmesinde işgücü tarafından hesaplanabilir performansın en üst seviyeye çıkarılmasını etkileyen üç temel koşul bulunmaktadır. Günümüzde, büyük ölçekli ticari firmalarda bu, genellikle özel istidat testi şeklini alır. Taylor sistemi, bunu başarmak için rasyonel yöntemler üzerinden çalışmayı öngören bir çabayı içerir. Uygulama ve sonuç olarak ortaya çıkan beceri yalnızca, rasyonel ve sürekli uzmanlaşma ile mükemmelleştirilebilir. Fizyolojik koşullar açısından rasyonel uzmanlaşma ancak başlangıç aşamasında ortaya çıkar. Yine burada, Taylor sistemi öncü görevi görür. Bir piyasa ekonomisi (market economy) için kesinlikle mevcut olması gereken ikinci türün, daha kuvvetli bir biçimde çalışanın kendi çıkarlarıyla (self-interest) örtüşmektedir. Bu aynı zamanda, hem niteliksel hem de niceliksel olarak, kar üzerindeki etkisi açısından doğal biçimde, performans doğrultusunda seçim özgürlüğünü de gerekli kılmaktadır (İşgücünün Uzmanlaşması, Verimlilik ve Teşvikler).

Eserin son bölümlerinde Max Weber, sosyal farklılığın, sınıf, statü ve güç olarak belirlendiği, üç bileşenden oluşan bir katmanlara ayrılma teorisi (stratification theory) oluşturmuştur. Bu üç bileşenli katmanlara “Ayrılma Teorisi” ya da “Weber’in Üçlü Katmanları” ya da “Üçlü Sınıf Sistemi” olarak da bilinmektedir (Weber, 1947: 424).

Sosyal katmanlara ayrılma (social stratification), toplumun, insanları hiyerarşik olarak kategorilere ayırarak sınıflandırdığı bir sistemdir. Sosyal katmanlara ayırma, farklı kriterlere dayalı olarak, farklı toplumlarda farklı şekiller üstlenir. Bu şekiller; kölelik, tabaka, sınıf ve kasttır. Bu üçüne aynı zamanda, güç kaynakları adı da verilmektedir.

Weber, sınıflara ayrılmayı, sosyal çatışmanın en önemli kaynağı olarak görmüştür. Weber, sosyal sınıfın, üç katman boyutuna sahip olduğunu ileri sürmüştür: Sınıf, statü ve parti (party). Ardından, “sınıfı” dört ayrı kategoriye ayırmıştır: Varlıklı üst sınıf, varlıksız aydınlar sınıfı (beyaz-yakalı çalışanlar), küçük burjuvazi ve beden gücüyle çalışanlar sınıfı.

Sınıf, bir kişinin doğduğu statü ve kişisel başarılarına dayalı olarak, toplumda sahip olduğu ekonomik pozisyonu anlamına gelir. Statüye, bir kişinin, toplum içerisindeki prestiji, sosyal onuru ve popülaritesidir. Weber, siyasi gücün yalnızca parasal değer olarak oluşmadığını aynı zamanda bir kişinin kendine özgü statüsü kapsamında ortaya çıktığını belirtmiştir. Güç, bir kişinin diğerlerinin direnmesine karşın, kendi yolunu çizebilmesi becerisi anlamına gelmektedir.

Sınıf ve statü çıkarları, siyaset meydanı olan yasal düzen sahasında etkileşime geçer. Tabi ki, siyasi güç genellikle sınıf ve statü çıkarlarına dayanmaktadır. Partiler, güç yapılanmalarıdır. Amaçları, egemenlik için mücadele etmektir (Weber, 1947: 425).

Weber, bu üç öğeyi, sınıf, statü ya da parti şeklinde, birbirinden ayırır. Weber, üç sosyal hareket (social action) seviyesi tanımlar: Kitle, toplumsal (communal) ve sosyal. Weber, üç güç hiyerarşisini bunlardan ayrı bir yere koyar: Ekonomik (sınıfa dayalı) ,sosyal (statüye dayalı) ve politik.

Weber, en üstün verimlilik ve en iyi çalışma ürününü ortaya koyacak yapısal bir sistemin özelliklerini tanımlama çalışmasına devam etmiştir. Altı bürokrasi özelliğini ele almıştır (Weber, 1947: 339):

1. Bürokratik bir yapılanma, iyi belirlenmiş bir hiyerarşiye dayanmaktadır.
2. Hiyerarşi, otoriteye dayanmaktadır.
3. İş bölümü, işleve göre uzmanlaşma.
4. Bir işletmede yer alan her bir çalışan, söz konusu çalışanın uzmanlık ve deneyimine dayalı olarak, kendine özgü, iyi belirlenmiş bir güç ve otoriteye sahiptir.
5. Bürokratik yapılanma, belirlenmiş kura ve düzenlemeler çerçevesi içerisinde çalışır.
6. Bürokratların, gereken şekilde ve bilimsel olarak seçilmeleri gerekmektedir.

Weber'in bürokrasi modelinin yukarıda yer alan özelliklerinin temel öğeleri, aşağıda belirtilen şekilde belirlenebilir:

- Şahsi olmayan düzen
- Kurallara bağlılık
- Yükümlülük, koşul ve zorunluluklar da dahil olmak üzere, yeterlilik alanı
- Hiyerarşi

- Kişisel ve toplumsal sonuç
- Yazılı belgeler
- Monokratik tür

Monokratik bürokrasi, en yüksek verimlilik derecelerini elde edebilme kapasitesine sahip olup, insanlar üzerinde zorunlu kontrol uygulamanın bilinen en rasyonel yöntemidir. Yüksek derecede hesaplanabilirliği olası kılar (Weber, 1947: 337).

Bunların yanı sıra, Weber kitabın iktisat bilimine katkısı olarak ifade edebileceğimiz, birkaç konuyu da açıklamıştır. Bunlar:

Karşılık olarak sunulan ve bir ödeme aracı olarak kabul edilecek nesneye para adı verilir. Para, hem madeni (coins) hem de banknot halinde bulunabilir. Weber aynı zamanda, sınırlı para, düzenlenen para, kâğıt para ve uluslararası ödeme yöntemlerini de açıklamıştır:

- Weber, pazar, pazarlanabilirlik, pazar özgürlüğü ve pazarın düzenlenmesi kavramlarını da açıklamıştır.
- Weber, piyasa ekonomisi sistemini, merkezi planlanmış bir sistemle, farklı bakış açılarından karşılaştırmıştır. Özellikle, ekonomik faaliyet, işgücünün verimliliği ve piyasa mekanizmasını, belirtilen her iki ekonomi sistemi açısından da açıklamıştır.
- Weber, ürünleri iki genel türe ayırır: tüketici malları ve sermaye malları (consumer and capital goods).
- Weber, serbest ticaret (free commerce), banka ve para politikası kavramlarını, para politikasının yöntemlerini ve amaçlarını, finansman, kamu finansmanı (vergiler, harçlar ve resimler/ Taxes, fees and duties), kısıtlanmış para ve kâğıt para kavramlarını da açıklamıştır.

Sonuç

Üç kısım ve toplamda 80 bölümden oluşan eserin sonucu olarak, Weber, günümüzde çok sayıda kitap ve derste, özeti geçilen ve farklı teoriler olarak adlandırılan, farklı sosyolojik, ekonomik ve işletme kavram ve terminolojileri ile bunlar arasındaki ilişkilerin açıklamalarını ve tanımlarını yapmıştır. Bu nedenle, Weber'in bu eser genel olarak aşağıda belirtilenleri ele aldığını söyleyebiliriz:

- Sosyal eylem teorisi,

- Çatışma teorisi,
- Güç / Otorite teorisi,
- Sosyal katmanlara ayrılma teorisi / Üç sınıf sistemi,
- Ve örgüt teorisi (Bürokratik yönetim teorisi).

Kaynakça

Ali, Öztekin. (2005). Yönetim Bilimi. Siyasal kitapevi, Ankara.

Eşki, Hülya. (2010). Reading Max Weber to Understand Today, ZKU Journal of Social Sciences, 6 (11), 187-198.

Koçel, Tamer. (2015). İşletme Yöneticiliği. Beta basım, İstanbul.

Parsons, Talcott. (1965). Max WEBER 1864-1964, American Sociological Review, 30(2), 171-175.

Robbins, Stephen & Coulter Mary. (2012). Management. Pearson education. New Jersey.

Warren, Bennis. (1965). Beyond Bureaucracy. Trans-Action.

Weber, Max. (1978). Economy and Society. University of California press, California.

Weber, Max. (2005). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. Taylor & Francis e-Library.

Weber, Max. (2017). Theory of Social and Economic Organization (Çev. AM. Henderson and T. Parsons). The Free Press and Falcon's Bring Press.

Weber. Max. (2014). Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı (Çev. Ozankaya, Özer), Cem yayınevi, İstanbul.

AFGANİSTANLI ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE EDİLGEN ÇATI YAPISINI ÖĞRENİRKEN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Yrd. Doç. Feada M. SAMADBİK

Tahhar Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

Afganistan’da Türkoloji, Özbek dili ve edebiyatı bölümlerinde eğitim alan öğrenciler Türkçe çatı yapılarını öğrenirken zorluk yaşadıkları bilinmektedir. Türkçe sınıflarını Farsça, Peştuca ve Özbekçe dillerinde konuşan öğrenciler oluşturmaktadır. Bir kişi yabancı dil öğrenirken cümleleri nasıl ana dilinde kurcalayıp oluşturduğu gibi bu dillerin konuşurları da aynısını yapmaktan çekinmeyebilirler. Dil yapıları ve özelliklerine bakılırsa yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bazı sorunlar ve zorluklara karşılaşmak mümkündür. Onlardan bir örneği de Türkçe öğrenen Afganistanlı öğrencileridir.

Bu çalışmada nitel araştırma koşulları çerçevesinde veri toplanmıştır. Kabil’de iki üniversitede bulunan Türk dili ve edebiyatı bölümünde okuyan orta seviyedeki öğrencilerin katılımıyla anketler cevaplanmıştır. Türkçe *edilgen* çatı yapıları cümlelerin Farsça, Peştuca ve Özbekçe karşılığı verilerle Türkçeye çevrilmesi istenilmiştir. 39 Tacik, 18 Peştun ve 15 Özbek kökenli öğrencinin katılımıyla cevaplanan anket sorularında bir takım hatalar tespit edilmiştir. Anketlerin doğru veya yanlışlığını güvenilir olması için SPSS programında verilerin istatistiği alınarak analiz edilmiş ve daha sonra da yorumlama yapılmıştır.

Farsça, Peştuca ve Özbekçe konuşurların katılımıyla cevaplanan anketlerin incelenmesi sonucunda *edilgen çatı* cümlelerin kuruluşunda tespit edilen bir çok hata yanında *zaman seçimi*, *benzer fiil seçimi*, *durum eklerinin kullanışı*, *zamir seçimi* gibi hatalar da bulunmaktadır. Çalışmanın sonunda tespit edilen hataların nereden kaynaklandığını belirterek bilimsel çalışmalara uygun öneriler yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Afganistan, Türkçe, Farsça, Peştuca, Özbekçe, Edilgen Çatı Yapısı

په واکړتو د غیزې په اووهغې اتولید او صادر تو باندي ا

INFLATION AND ITS IMPACT ON PRODUCT AND EXPORTS IN AFGHANISTAN

Samiullah NAEEMI

Karwan University, Faculty of Economics, Department of Business Administration,

Kabul, Afghanistan.

s_naeemi@hotmail.com

Abstract

Inflation is a term which is known to most of us. Inflation is a process in which there is continuous decrease in the value of money and continuous increase in general level of prices. In this study we focus more on inflation and the impact of inflation on products and exports in Afghanistan. In case of inflation and high pricing inside a country the quantum of exports decreases and demand for the quantum of imports and products due to less prices in international markets increases. Increase in imports than exports brings problems in balance of payment, and increases demand for international goods. When the quantum of imports increases due to less products and exports in a county. In this case the government pay more for foreign goods, and the money flows form domestic markets into foreign countries and international markets. At the result the government face with the lack of the currency, and demand for debts to meet the internal requirements of the people.

Key Words: Inflation, Exports, Products

خلاصه

تورم یا انفلاسیون داسې یوه اصطلاح ده کوم چې اکثره کسان له دې کلمې سره بلد دي. تورم داسې یوه پروسه ده په کوم کې چې د پیسو ارزښت مسلسل کموالی او د قیمتونو نرخ مسلسل زیاتوالی پیدا کوي. مونږ په دې څیړنه کې په تورم او په افغانستان کې د هغې تاثیرات په تولیداتو او صادراتو باندي څیړو. که چیرې په یو هیواد کې تورم وجود ولري نو په دې هیواد کې د صادراتو حجم کموالی او وارداتو ته په

نړيوالو بازارونو کې د هغوی د قیمتونو د کموالي په صورت کې تقاضا زیاتوالی پیدا کوي. که چیرې په وارداتو کې د صادراتو په نسبت زیاتوالی را منځته شي نو په دې صورت کې د تادیاتو په بیلابیلو کې ستونزې رامنځته کیږي او خارجي توکو ته تقاضا زیاتوالی مومي. همدارنگه که چیرې د وارداتو اندازه د صادراتو د کموالي او داخلي توکو د نرخونو د زیاتوالي په صورت کې زیاتوالی وکړي په دې صورت کې دولت د خارجي توکو دلاسته راوړلو په خاطر له زیاته تادیه ترسره کوي او په ملک کې د پیسو جریان له داخلي بازارونو څخه نړيوالو بازارونو ته صورت نیسي. په نتیجه کې دولت د پیسو له کمښت سره مخ کیږي او دولت مجبور دی چې د داخلي اړتیاوو د پوره کولو لپاره قرضونه تقاضا کړي.

کلیدي کلمې: تورم، صادرات، تولیدات

سریزه

د تورم د کلیمې په هکله د علماؤ ترمنځ زیات بحث ترسره شوی دی. تورم داسې یو حالت دی په کوم کې چې قیمتونه په مسلسل توګه زیاتوالی او د پیسو نرخ کموالی پیدا کوي مونږ په دې څېړنه کې په تورم او د هغې اغیزې په تولیداتو او صادراتو باندې تریب بحث لاندې نیسو. دا چې د تورم اغیزې په صادراتو باندې څه دي او په هغې کې څه ستونزې رامنځته کولای شي او یا هم د تورم اغیزې په تولیداتو باندې څه دي او په هغې کې څومره تغیرات رامنځته کولای شي. تورم په تولیداتو او صادراتو باندې زیاتې اغیزې لري. که چیرې په یوه هیواد کې تورم یا انفلاسیون وجود ولري نو په هیواد کې د داخلي قیمتونو د زیاتوالي په صورت کې داخلي اجناسو ته په تقاضا کې کموالی او بهرنیو توکو ته د تقاضا زیاتوالی رامنځته کیږي. کله چې بهرنیو توکو ته تقاضا زیاتوالی ومومي په نتیجه کې واردات هیواد ته زیاتوالی پیدا کوي او خلک مجبور دي چې دخپلو اړتیاوو د پوره کولو لپاره بهرنی توکي ترلاسه کړي چې په نتیجه کې د بهرنیو توکو دلاسته راوړلو لپاره د اسعارو تادیه صورت نیسي او په داخل د هیواد کې د اسعارو کمښت رامنځته کیږي. ددې ترڅنګ د تورم په صورت کې په تولیداتو کې هم ستونزې رامنځته کیږي ځکه چې

تولیدی کمپنی گانې نشي کولای چې په لوړو قیمتونو سره خام مواد ترلاسه او خلکو ته اجناس او خدمات په لوړ قیمت تولید او عرضه کړي.

۱: تورم په هکله د علماؤ نظریات

تورم په اقتصادي تیوريو کې ډیر زیات اهمیت لري او په ټوله کې په اقتصادي نظریاتو کې چې تر اوسه پورې وړاندې شوې دي خاص مقام لري او یوه سیاسي موضوع ګرځیدلې ده. پوهانو د تورم په هکله مختلف نظریات وړاندې کړي دي. د لومړنۍ نړیوالې جګړې او د نولسمې پیړۍ تر پایه پورې زیاتره اقتصاد پوهان په دې نظر وو چې تورم د پیسو د مقدار د زیاتوالي څخه عبارت دی. کینز وایي چې تورم (انفلاسیون) د عرضې او تقاضا تر منځ د تطابق د له منځه تللو څخه عبارت دی البته دغه خصوصیت باید موقتي نه بلکې په دوامداره توګه سره وي. امریکایي اقتصاد پوه ابولیرنر (Abbu Lerner) وایي چې د تقاضا زیاتوالي پر عرضه باندې عبارت د تورم څخه دی البته دې ډول تورم ته یې د پولی تورم نوم ذکر کړی دی. امیل زام وایي چې تورم هغه وخت په یوه هیواد کې رامنځته کیږي چې د قیمتونو سطحه په دوامداره توګه صعودي حرکت طی کړي. کینز، لورنر او ادريپیتر (Adere Pitier) درې واړه په دې نظر دي چې تورم د مجموعي عرضې او مجموعي تقاضا تر منځ په دوامداره توګه د تعادل د له منځه تلو څخه عبارت دی (دغه نابرابري باید موقتي نه وي). یو شمیر اقتصاد پوهان خپل نظر بیا داسې څرګندوي چې تورم د قیمتونو د لوړوالي او د پیسو د زیات کمبود څخه رامنځته کیږي. پس په نتیجه کې ویلای شو چې تورم (انفلاسیون) په دوامداره توګه د قیمتونو د سطحې د لوړوالي او د خرید قدرت د دوامداره کموالي څخه عبارت دی.

۲: د تورم اغیزې او پایلې

تقریباً ټول وګړي په دې عقیده دي چې تورم یا انفلاسیون یوه ناوړه پدیده ده ځکه چې تورم د قیمتونو د زیاتوالي سبب ګرځي او د قیمتونو د زیاتوالي په صورت کې د هغوی د خرید قدرت کموالی پیدا کوي او د خپلو جاري لګښتونو د تأمینولو لپاره له مالي ستونزو سره مخ کیږي چې په دې سره د هغوی د ژوند

سطحه ټيټوالي ته لاره هواروي . دلته په دې برخه کې د تورم تاثيرات د هيواد په صادراتو او توليداتو باندې تر بحث لاندې نيسو.

الف: د تورم تاثيرات د هيواد په صادراتو باندې

تورم او د پيسو د واقعي ارزش كموالي د دولت د خريد د قدرت د كموالي باعث گرځي . بناء دولت هم دنورو لگښت كوونكو په شان مجبور دی چې د ضرورت وړ كاليو او خدمات د لاسته راوړلو لپاره له زيات مقدار تاديې څخه كار واخلي . چې په دې سره د دولت په لگښتونو کې د هغوی د عوايدو په پرتله زيات زياتوالي رامنځته كيږي او دولت د بودجې له كسر سره مخ كيږي . دهغو عواملو له جملې څخه چې د پيسو د حجم د زياتوالي سبب گرځي يو هم د دولت د بودجې كسر دی او د بودجې د كسر مالي تامين د هيواد د بانكي نظام د قرضونو له لارې د پيسو د حجم زياتوالي رامنځته كوي . په دې صورت کې د نقدې حالت چټك زياتوالي د داخلي ناخالصه توليداتو دنرخ د زياتوالي په نسبت سره بالمقابل د قيمتونو په عمومي سطحه کې لوړوالي رامنځته كوي . بناء پر دې دولت په هماغه شرايطو کې يو ځل بيا دخپل دخريد د قدرت د جبران لپاره مجبور دی چې د بانكونو د نظام څخه قرضونه ترلاسه كړي . چې په دغه كار سره به د پيسو حجم زياتوالی و مومي او په نتيجه کې تورم زياتوالی پيدا كوي . تورم او دهغې دوام په غالب ډول سره د مملكت د خارجي پرداختونو د بيلانس د كسر سبب كيږي او د اسعارو د برابري ، نرخونه دستونزو سره مخ كوي . ځكه چې له يوې خوا د مملكت په داخل کې د قيمتونو لوړوالي د صادرات اندازه راكموي اوله بلې خوا د خارجي كاليو د نسبي قيمت د كموالي په وجه واردات زياتوالی مومي نو بناء صادرات كميرې او د خارجي تادياتو په بيلانس کې كسر رامنځته كيږي . د وارداتو زياتوالي د صادراتو په نسبت په هغه صورت کې چې د هيواد د پيسو نرخ ثابت نه وي په دې وخت کې د صادراتو په كموالي سره خارجي توکو ته تقاضا د هيواد د داخلي كاليو په نسبت زياتوالی پيدا كوي په دې صورت کې د اسعارو د برابري ، نرخ د خارجي پيسو په گټه او د داخلي پيسو په ضرر تماميږي . او همدارنگه د داخلي قيمتونو چټك لوړوالي او

خارجي توکو ارزانه عرضه د و ارداتو په تقویت تمامیري چې په نتیجه کې خالص صادرات منفي کیري او هیواد خپل اسعار له لاسه ورکوي.

ب: د تورم تاثیرات د هیواد په تولیداتو باندې

په اقتصاد کې د تورم له اثراتو څخه یو هم د اجناسو او خدماتو په تولید کې کموالی دی. که چیرې په یو هیواد کې تورم وجود ولري په دې حالت کې د هیواد په ټولو اقتصادي چارو کې ستونزې رامنځته کیري ځکه چې د تورم په صورت کې قیمتونه زیات او د پیسو نرخ خپل ارزښت له لاسه ورکوي چې په دې صورت کې متصدیان نشي کولای د تولیدي توکو لپاره خام مواد په کم قیمت ترلاسه کړي او تولیدي پروسه په کمو لگښتونو سره پای ته ورسوي. دوی مجبور دي چې د تولیدي پروسې د منځته وړلو لپاره د خامو موادو د لاسته راوړلو لپاره له لوړو تادیاتو څخه کار واخلي او کله چې خام مواد په لوړو قیمتونو سره لاسته راوړل شي په دې صورت کې کار تمام مواد په لوړو قیمتونو سره بازار ته عرضه کیري او پیروونکي نشي کولای چې دا توکي دخپلو اړتیاوو د پوره کولو په موخه په لوړ قیمت سره وپیري. په نتیجه کې د تولیداتو په اخیستنه کې ستونزې رامنځته کیري او د هیواد اقتصاد له لوی ناوړین سره مخ کیري. ددې ترڅنګ کله تولیدوونکي خام مواد په لوړو قیمتونو سره وپیري او بیا یې په لوړ تولیدي قیمت سره تولید او بازار ته وړاندې کړي په بازار کې د هغوی اجناسو ته په کافي اندازه تقاضا نه رامنځته کیري په نتیجه کې تولیدي پروسه له ستونزو سره مخ کیري او د هیواد په تولیداتو کې ستونزې او مشکلات رامنځته کیري بالاخره د تولیدي تصدیو د له منځه تلو باعث ګرځي.

۳: د تورم څخه د خلاصون لارې او چارې

الف: پولې سیاستونه

که د اعتباراتو د تجدید سیاست په نظر کې ولرو نو د تورم په شرایطو کې د اعتباراتو تجدید مسلماً ګټور دی ولې ځینې مشکلات به هم لري چې د هغې تاثیراتو ته باید په کافي توګه توجه وشي. که چیرې د اعتباراتو د تجدید سیاست څخه هدف د پیسو د تقاضا محدود کول د بهرې د نرخ د زیاتوالي له لارې وي

نوله يوې خوا دا دی چې د تورم په شرائطو کې د بهرې نرخ چندان د اهميت وړ نه دی او کار فرمایان د قيمتونو د لوړوالي په شرائطو کې په هره اندازه چې وي قرضونه کوي او تقاضا کموالی نه کوي له بلې خوا دا چې د بهرې د نرخ لوړالی د لگښتونو د زیاتوالي سبب گرځي او تولید وونکي د تورم په شرایطو کې په اسانۍ سره کولای شي چې اضافي لگښت د محصولاتو په قيمتونو باندې ورزیات کړي چې دا په خپله یو تورم دې بیغیر له دې څخه چې تقاضا کموالی وکړي. ددې ترڅنګ د بهرې د نرخ زیاتوالی د سرمائې د جلبولو او د بانکونو د نقدیاتو د زیاتوالي باعث گرځي.

که چیرې د آزاد بازار سیاست په نظر کې ونیسو د مرکزي بانک هدف له دغه سیاست څخه دا دی چې بانکونه د کاغذي پیسو څخه چې دوی هغې ته احتیاجات لري استفاده ونه کړي. ددغه سیاست محدودیت دادې چې که چیرې نقدې پیسې په بازار کې زیاتې شي نو د مرکزي بانک د عمل ساحه به محدوده وي او بانکونه به وکولای شي چې خپل پولي احتیاجات په هر حال رفع کړي. بالاخره د آزاد بازار د سیاست په عملي کولو سره د بهرې نرخ لوړوالی پیدا کوي چې دغه د بهرې د نرخ لوړالی هغه مشکلات او عواقب چې مخکې ورڅخه یادونه وشوه منځته راوړي. ولي مقامات کولای شي چې د بانکي قانوني د ذخیرو نرخ د مرکزي بانک په وړاندې زیات کړي. ددغه سیاست د غوره کولو څخه د پولي مقاماتو هدف دادی چې د بانکونو د جوهاتو هغه مقدارونه چې د خلکو د سپارښتنو څخه ئې په لاس راوړي وي مسدود کړي ترڅو بازار ته سرایت ونه کړي او تورم زیاتوالی پیدانه کړي. د پولي مقاماتو دغه کار په خپل ځای هم گټې او هم تاوانونه لري. گټه ئې داده چې د بانکونو اضافي جوهات وټري او د هغې تورمي تاثیرات راکم کړي ولی محدودیت ئې دادی چې:

۱: د پیسو د حجم د زیاتوالي مانع نه گرځي.

۲: د بهرې نرخ لوړوي او هغه زیانونه چې له دې څخه سرچینه اخلي لازم نه دي چې بیاتکرار شي. د یادولو وړ ده چې دا ډول سیاستونه د نویو پیسو د چاپولو توقف د بانکونو د قانوني ذخیرو زیاتوالی، د بانکي قرضونو کموالی او په کمې او کیفی لحاظ د هغې د حدودو ټاکل، دولت ته د مرکزي بانک د قرضونو د

بخښلو څخه مخنيوی او داسې نور په برکې نيسي. چې د دغو ټولو مسائلو حل د بودجې د کسر د له منځه وړلو لپاره پوره مرسته کوي.

ب: مالي سياستونه

د تورم د اثراتو يو مهم عامل د بازار په داخل ک د انحصارگرو اختيارات دی او بايد د هغوی د گټو او احتکار مخه و نيول شي. ځکه چې دوی په بازار کې د احتکار په صورت کې زیاته گټه لاسته راوړي. ددې ترڅنگ د بازار او تولید په برخه کې د رقابت د تشويق رامنځته کول دي ځکه چې په عادي شرايطو کې يوازې رقابت کولای شي چې د تولید مقدار زیات کړي او په نتيجه کې قيمتونه راټيټ کړلای شي. د رقابت د تشويق په صورت کې اجناس بازار ته په ښه کیفیت او کم لگښت سره تولید او عرضه کيږي او مستهلکين کولای شي د همدې با کیفیتو توکو په وسيله خپلې غوښتنې او ضرورتونه مرفوع کړي. ددې ترڅنگ دولت د ټول هيواد په بودجه (عوایدو او مصارفو) باندې د عملیاتو له لارې توانيدلای شي چې پر مجموعي تقاضا او يا حد اقل د هغې په يوه برخه باندې د خپل فعالیت په نتيجه کې د ټولني پر طبقاتو باندې مثبت او د تورم ضد تاثيرات واچوي.

ج: سياسي استقرار

د پولي تورم سره د مجادلې اولين شرط په هېواد کې سياسي استقرار او ديوه ملي نظم رامنځ ته کول دي. ځکه چې د داخلي جنگونو دوام، د دولتونو بدلیدل او نا آرامي د خلکو باور د دولت او د هغې د پيسو په وړاندې له منځه وړي. همدارنگه د يوه قوي او ولسي حکومت د نه موجودیت او په يوه ضعيف او غير مستقر حکومت باندې د خلکو د باور د نه لرلو په صورت کې حتمي او ضروري ده چې د بودجې کسر رامنځ ته شي او امکان لري چې په دې حالت کې دولت د بودجې د کسر د رفع کولو لپاره د زیاتو نوټونو (پيسو) په چاپولو لاس پوري کړي چې دا عمل په خپل ځای کې د بودجې کسر نور هم زیاتوي.

نتیجه گیری

په اکثر و مخ پر ودې هېوادونو کې چې تورم موجود وي په خاص ډول د داخلي او بين المللي سياسي جنگونو څخه سرچينه اخلي. البته دغه جنگونه او بحرانونه ددې باعث گرځي چې د حکومتونو لگښتونه زیات شي. او نوموړي هېوادونه ددې لگښتونو دپوره کولو لپاره نورې دحل لارې هم نه لري ترڅو هغه جبران کړي. له یوې خوا د جنگونو له وجې په دې هېوادونو کې داخلي تولیدات له سقوط سره مخ کېږي او بالاخره ددغه بحراناتو، جنگونو او سياسي نا آرامیو په دوران کې د دولت ټول عایداتي منابع لکه (د حکومت مالیات او نور) کموالی پیدا کوي. ځکه په دې صورت کې دولتونه مجبور دي ترڅو د جنگي پلانونو د تطبیق لپاره خپل لگښتونه زیات کړي. په دې اساس د دولت په بودجه کې کسر رامنځته کېږي او د بودجې د کسر دپوره کولو په خاطر اسانه لار د دولت لپاره د پیسو دمقدار د زیاتوالي دی. ددې ډول اقدام غوره کول او د زیاتو پیسو نشرول د معلوم حد او اندازې څخه ددې باعث گرځي چې د ملي پولې واحد په برخه کې یونوسان رامنځته شي. له بلې خوا پس انداز چې د اقتصادي چارو د پرمختګ او انکشاف مهم عامل دی له منځه ځي. بالاخره پولې تورم ټولنیز تعادل له منځه وړي او د ټولنې د متوسطې طبقې د فقر او نیستی. باعث گرځي یعنی د لویو سرمایه دارانو له خوا چې ثروت یې د احتکار او نورو لارو څخه یې په نامشروع توګه لاسته راوړی دی. د دولتني کارمندانو، کارگرانو او نورو کوچنیو سرمایه دارانو ګټې خوري او په مزد او قیمتونو کې د نظرو وړ تغیرات او نا انډولتوب رامنځته کېږي.

اخځليکونه

١: Nasir, Saeed, (2009-10).Money, Banking & Finance, Abid Umari Pringting Press.

٢: نامدار، احمد (١٣٧٧). جريان پول، ايران

٣: اصلي، باقر (١٣٨٢)، پول و بانک، تهران

٤: تيزهوش، تابان، محمد حسين (١٣٨٢) اقتصاد کلان، تهران

٥: تفضيلي، فريدون (١٣٨٤)، اقتصاد کلان، نظريه ها و سياست های اقتصادي، تهران

٦: فرجي، يوسف (١٣٨٠)، پول، ارز و بانکداري، چاپ چهارم، تهران

٧: فتحي پور، غلام رضا، پرويز، خسرو (١٣٨٣)، اقتصاد کلان، ايران

AMERİKA’NIN MÜDAHALESİNİN AFGANİSTAN EKONOMİSİNDE ETKİSİ

Ghulam Faruk KESKİN

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yar Mohammad YAVER

Sakarya Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetim ve Pazarlama Bölümü

ÖZET

Bu araştırma Amerika Birleşik Devletlerinin 2001’den bugüne kadar müdahalesinin Afganistan ekonomisindeki etkileri ele almaktadır. Ayrıca, ABD’nin Afganistan’a yerleşerek ulaşmaya çalıştığı stratejik ve ekonomik hedefleri, bölgesel rakipleri olan Rusya ve Çin ile çelişmektedir. Bu bağlamda, Afganistan ekonomisi dış mali yardıma bağımlı olmakla birlikte, temel ekonomik politikası, dış yardım ve yabancı yatırım sağlanması üzerine kurulmuştur. Mevcut koşullar altında Afganistan merkezi hükümetinin ülkenin yeniden inşa edilmesine yönelik olarak harcayabileceği herhangi bir fonu bulunmamaktadır. Dolayısıyla, kısa ve orta vadede, ülkenin yeniden yapılanması batılı ülkelerin özellikle ABD’nin ülkeye yapacağı dış yardımlara bağlıdır. Afganistan’ın ekonomik görünümü 2001 yılından bu yana, uluslararası yardım akışı ve dört yıllık bir kuraklık ardından, artan yağışlarla tarımsal üretimde gözlenen çarpıcı artış sayesinde önemli ölçüde iyileşmiştir. Yatırımların ve mali yardımların en verimli şekilde kullanılması amacıyla, bu fonlar özel sektörler için gerçekleştirilmiştir. Afganistan’ın yeraltı (doğal) kaynaklar açısından zengin olmasına rağmen, halk yoksulluk ve işsizlik gibi problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Uzun dönemlerden bu yana iç karışıklık ve savaşla uğraşan bir ülke olması hasebiyle tarım dışında başka sektörü bulunmamaktadır. Dahası, 2001 ABD’nin saldırısı ekonomik olarak ülkeye çok büyük kayıplar yaşatmıştır. Afganistan hükümeti yeniden yapılandırma sürecinde özel sektörün gelişmesi için ülkeye yabancı sermayenin çekilmesine önem vermektedir. Dolayısıyla ABD, Pakistan, Türkiye, İran, Birleşik Krallık ve Hindistan önemli yatırımcılar arasında yer almakta olup en fazla doğrudan yabancı yatırım inşaat ve hizmetler sektörüne gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, ABD Müdahalesi, Afganistan Ekonomisi

THE EFFECT OF AMERICA'S INTERVENTION ON AFGHANISTAN ECONOMY**ABSTRACT**

This study examines the impact of the United States intervention since 2001 on the Afghanistan economy. In addition, the strategic and economic goals the US is trying to achieve by settling in Afghanistan contradict its regional rivals, Russia and China. In this context, although the economy of Afghanistan is dependent on foreign financial assistance, its basic economic policy is based on foreign aid and foreign investment. Under the current circumstances, the central government of Afghanistan does not have any funding to rebuild the country. Therefore, in the short and medium term, the restructuring of the country depends on the foreign aid provided by the western countries, especially the US. Afghanistan's economic outlook has improved dramatically since 2001, thanks to a dramatic increase in agricultural output with increasing rainfall, following an international flow of aid and a four-year drought. In order to make the most efficient use of investments and financial aid, these funds were made for private sectors. Although Afghanistan is rich in underground

(natural) resources, the population has faced problems such as poverty and unemployment. Since it has been a country that has been dealing with internal confusion and war for a long time, it has no sector other than agriculture. Moreover, the 2001 US attack has caused enormous economic losses to the country. In the restructuring process, the Afghan government attaches importance to attracting foreign capital to the country for the development of the private sector. Therefore, its US, Pakistan, Turkey, Iran, the United Kingdom and India are among the most important investors refers to foreign direct investment, construction and services sectors.

Keywords: Afghanistan, US Intervention, Afghanistan Economy

AFGAN, İRANLI VE PAKİSTANLI MÜLTECİLERE YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE URDUCA VE FARŞÇA SÖZCÜKLERİN SAĞLADIĞI KOLAYLIKLAR

Mustafa Sarper ALAP*

ÖZET

Türkçe, dünyadaki bir çok ülkenin dili arasında yer alan saygın bir dildir. Türkiye ve dünyanın bir çok ülkesindeki üniversitelerde Türk dili eğitimi veren çok sayıda kürsü yer almaktadır. Bunun yanında Türk dili kürsüsü olmayan bir çok üniversitede de Türkçe, seçmeli dil olarak öğretilmektedir.

Türkiye’de son yıllarda bir çok üniversitede ve İl halk eğitim merkezlerinde yabancılara Türkçe eğitimleri verilmektedir. Türkiye’de geçmişten bu yana yabancı ülkelere çok sayıda öğrenci üniversite eğitimi için gelmektedir. Son dört yılda ise Suriye, Irak, İran, Afganistan ve Pakistan’dan çok sayıda mülteci ülkelerindeki olaylar nedeniyle Türkiye’ye göç etmektedirler. Yabancı mülteciler ve yabancı öğrenciler için yabancılara Türkçe eğitimleri hızla yaygınlaşmaktadır. Yabancılar için verilen Türkçe eğitimlerinde öncelikli olarak harf eğitimleri yapılmaktadır. Bunun yanında yabancıların Türkçe öğrenmeleri için çok sayıda resimli kitaplar ve interaktif programlar yer almaktadır. Kitaplarda yer alan birçok sözcük Afgan, İranlı ve Pakistanlı mültecilerin Türkçe öğrenimlerine katkı sağlamaktadır.

Türkçe sözcüklerin kolayca öğrenilmesinde resimlerin yanı sıra Türkçe içinde yer alan birçok sözcüğün Farsça ve Urduca da kullanılması da büyük bir etkidir. Afganistan, İran ve Pakistan’da nadir sayıda Türkçe ile ortak sözcükler içeren kitaplar yayınlanmıştır. Bu kitaplarda yer alan ortak sözcüklerden çoğu günlük yapılan faaliyetleri anlatmaktadır.

Yabancılar Türkçe öğretiminde ev eşyaları, yemekler, mevsimler, meyveler, taşıma araçları vb. bir çok günlük hayatı ilgilendiren konularda ortak sözcükler dilin eğitimi için öğrencilere büyük katkı sağlamaktadır.

Türkçede yer alan sözcüklerin ortak özelliklerinin öğretildiği kitapların yanı sıra Afganların dili Peştuca ve Farsça; Farsça ve Urduca; Farsça ve Urduca ile ortak sözcüklerin yer aldığı kitaplarda vardır. Bunun yanında Türkiye’de hem Farsça-Türkçe hem de Urduca Türkçe sözlüklerinde yer almasıyla mülteciler Türkçeyi verimli bir şekilde öğrenmektedirler.

Anahtar: Türkçe, Mülteci, Urdu, Farsça

* Uz. Kırıkkale Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Facilities of Urdu and Persian Words On Turkish Teaching To Afghan, Iranian and Pakistani Refugees

Turkish is a respected language which is among the languages of many countries in the world. Turkey and many countries in the world's universities is that many Turkish departments give Turkish language education. In addition, Turkish is taught as an elective language in many universities that do not have a chair in Turkish language.

Turkey in recent years in a number of universities and adult education centers in the province to foreign education is given in Turkish. Since the past in Turkey, a large number of students come from foreign countries for university education. In the last four years, Syria, Iraq, due to events in many countries, refugees migrated to Turkey from Iran, Afghanistan and Pakistan. Teaching Turkish to foreigners for foreign refugees and foreign students is rapidly becoming widespread. In Turkish education for foreigners, letter trainings are given priority. There are also many picture books and interactive programs for foreigners to learn Turkish. Many words in the books contribute to the learning of Afghan, Iranian and Pakistani refugees in Turkish.

In addition to pictures, the use of many words in Turkish in Persian and Urdu is a major factor in learning Turkish words easily. In Afghanistan, Iran and Pakistan, a rare number of Turkish books have been published with common words. Most of the common words in these books describe daily activities.

In teaching Turkish to foreigners, household goods, meals, seasons, fruits, transport vehicles and so on. common words on many issues of daily life contribute greatly to the education of language.

In addition to the books in which the common features of the words in Turkish are taught, the Afghans' language is Pashto and Persian; Persian and Urdu; It is found in books with common words in Persian and Urdu. Besides being located in Turkey in Turkish and Persian as well as Urdu-Turkish Dictionary refugees are learning Turkish in an efficient manner.

Key: Turkish, Refugee , Urdu, Persian

RECIPROCITY THEORY IN DIPLOMACY

Richard KEITH
NJ Political Research Foundation

ABSTRACT

The principle of reciprocity is a long standing and very significant tool of international relations. Citizens to officials all are conducting foreign policies of nation-states expect reciprocal gestures from other nation-states in the course of their interactions in the international system. In this paper, reciprocity theory will be studied from different aspects.

Keywords: Reciprocity, diplomacy

JAMMU AND KASHMIR CASE

Muntazir HASSAN
Karachi Universit

ABSTRACT

Since 1947 India and Pakistan have been locked in conflict over Kashmir, a majority-Muslim region in the northernmost part of India. The mountainous, 86,000-square-mile territory was once a princely state. Now, it is claimed by both India and Pakistan.

The roots of the conflict lie in the countries' shared colonial past. From the 17th to the 20th century, Britain ruled most of the Indian subcontinent, first indirectly through the British East India Company, then from 1858 directly through the British crown. Over time, Britain's power over its colony weakened, and a growing nationalist movement threatened the crown's slipping rule.

Keywords: Kashmire, conflict, Pakistan

په افغانستان کې د الکترونيکي بانکدارۍ نقش د الکترونيکي تجارت په پرمختګ کې

Role of Electronic Banking in Development of E-Commerce in Afghanistan

Samiullah NAEEMI

Karwan University, Faculty of Economics, Department of Business Administration,
Kabul, Afghanistan.

s_naeemi@hotmail.com

Abstract

Electronic banking is a process which is newly commenced in commercial banks in Afghanistan. E-banking brings many opportunities to those who deal and exchange something over the internet and want urgent solution to their needs and wants in banking system. E-banking is the use of advanced software and hardware based on network and telecommunication to exchange resources and financial information electronically, and does not require the physical presence of a customer in bank. In this study, we focus more on the role of e-banking in economics development of e-commerce in Afghanistan. In this context the data has been collected from different types of sources that entail; books, academic papers, and data from banks. In this study, as a result, e-banking has positive effect on e-commerce and its growth in Afghanistan, and will increase the earnings of the businesses. In addition, e-banking system encourages the employees of the banks to increase their efficiencies to bring e-commerce initiatives.

Key Words: E-banking, E-commerce,

خلاصه

الکترونيکي بانکداري يوه داسې پروسه ده کوم چې د افغانستان په سوداګريزو بانکونو کې يې نوی په فعاليت پيل کړی دی. الکترونيکي بانکداري هغه کسانو ته کوم چې خپل فعاليتونه او معاملات د انټرنټ په ذريعه سرته رسوي او يا هم غواړي په بانکي برخه کې د خپلو ضرورتونو او غوښتنو د تسکين لپاره په کمه موده کې ځواب ترلاسه کړي زيات فرصتونه رامنځته کوي. الکترونيکي بانکداري په اصل کې د هغو سافت ويرونو او هارډويرونو استعمال دی کوم چې بنسټ يې په شبکه او مخابراتي شبکو باندې ولاړه دی او په مرسته يې کولای شو دهغې په وسيله اطلاعات او معلومات بيغيرله دې چې په بانک کې فزيکي حضور ولرو په الکترونيکي ډول تبادله کړو. په دې څيړنه کې په افغانستان کې د

الکترونیکی بانکداری، تاثیرات د الکترونیکی تجارت په وده باندې خپرل شوي دي. په دې څېړنه کې معلومات له مختلفو منابعو لکه کتابونه، علمي مقالو او بانکونو څخه راټول شوي دي. د معلوماتو د تحلیل په نتیجه کې ویل کېږي چې الکترونیکی بانکداری د الکترونیکی تجارت په وده باندې مثبت تاثیر لري او په مرسته یې مالي منابع اعظمي حد ته رسیږي. ددې ترڅنګ د الکترونیکی بانکداری په نتیجه کې د بانک کارکوونکي تشویقي ترڅو د الکترونیکی تجارت په برخه کې خپلې وړتیاوې زیاتې او نوي نوښتونه رامنځته کړي.

کلیدي کلمې: الکترونیکی بانکداری، الکترونیکی تجارت

سریزه

الکترونیکی بانکداری کوم چې نن سبا تقریباً په ټولو هیوادونو کې ورځنې استفاده کېږي ډیر سهولتونه او آسانتیاوې رامنځته کړې دي او په مرسته یې انسانان کولای شي له ډیرو لږو فاصلو څخه مالي معلومات او اطلاعات تبادلې کړي. د الکترونیکی بانکداری په نتیجه کې د نړۍ ډیرو سترو شرکتونو لکه امزون، علي بابا، راکوتین او داسې نورو وکولای شوای په ډیره کمه موده کې خپل سوداګریز فعالیتونه، په تولیداتو کې نوښتونه او ګټه اعظمي حد ته ورسوي. الکترونیکی تجارت د الکترونیکی بانکداری په مرسته ترسره کېږي او که چیرې الکترونیکی بانکداری وجود و نه لري الکترونیکی تجارت نه ترسره کېږي ځکه چې د الکترونیکی تجارت منشاء په الکترونیکی بانکداری باندې ولاړه ده. الکترونیکی بانکداری او الکترونیکی تجارت په افغانستان کې نوې پدیدې دي او په مرسته یې په ټول هیواد کې ډیر سهولتونه او آسانتیاوې رامنځته شوي دي. په دې څېړنه کې په دې باندې بحث ترسره کېږي چې الکترونیکی بانکداری په الکترونیکی تجارت او دهغې په وده باندې څه ډول تاثیر واردولای شي.

۱: د بانک په هکله د علماؤ نظریات

د بانک د کلمې په هکله د نړۍ علماء مختلف نظریات لري ځینې وایي چې د بانک کلمه د ایټالوي کلمې Banque څخه اخیستل شوې ده او معنی یې لویه یا اوږده چوکۍ ده. خو ددې کلمې په هکله ځینې نور علماء بیا وایي چې د بانک کلمه په اصلي کې د جرمني کلمې له Banc څخه اخیستل شوې ده او معنی یې مشترکه پانګه ده. دام پارکنګ (M. Parking) په نوم یو عالم بانک داسې تعریفوي: بانک له هغه مالي ادارې څخه عبارت دی کوم چې له خلکو څخه پیسې د سود په کم نرخ سره اخلي او نورو ته یې په لوړ سود باندې ورکوي. د همدې کلمې (بانک) په هکله د نړۍ یو بل مشهور عالم کروتر (Crowther)

بیا بانک داسې تعریفوي: بانک هغه مالي اداره ده کوم چې پیسې له هغه کسانو څخه چې په زیات مقدار ورسره موجودې وي اخلي او هغه کسانو ته چې ضرورت ورته لري په قرض باندې ورکوي.

۲: په افغانستان کې د بانکدارۍ سیستم

په افغانستان کې د بانکدارۍ سیستم د مرکزي بانک (افغانستان بانک) او نورو سوداګریزو بانکونو څخه جوړ شوی دی. مرکزي بانک په عمل کې له یوې خوا د دولتي بانک او له بلې خوا د سوداګریز بانک په حیث خپلې دندې سرته رسوي. د پیسو او بانکدارۍ د قانون د نافذیدو نه وروسته په کال ۱۳۵۴ هـ لمریز کې داسې مفکورې وې چې تجارتي معاملې له مرکزي بانک څخه ورو، ورو کمې او سوداګریزو بانکونو ته ولیږدول شي خو بیا هم نوموړي بانک خپل دا دوه خصوصیات وساتل. که څه هم د افغانستان بانک د تاریخ له لحاظه له ملي بانک څخه اووه کاله وروسته تاسیس شوی دی خو بیا هم دا بانک په هیواد کې لومړی تریح لاندې نیول کېږي ځکه چې مونږ هغه د مرکزي بانک په حیث پیژنو. د افغانستان بانک په کال ۱۳۱۸ هـ لمریز کې د ۱۲۰ میلیونه افغانیو په لګښت سره جوړ شو او په لومړیو کې ددې بانک ټوله سرمایه د دولت او ملي بانک له خوا ورکړل شوه. د افغانستان بانک د نورو وظایفو سره، سره د یوه معاملاتې بانک په صفت انفرادي سپماوې راټولوي او بیا یې صنعتي، خدماتي او نورو تصدیګانو ته د پانګې اچونې په توګه په قرض ورکوي. د افغانستان بانک د ۴۰ او ۷۰ فیصده ترمخ قرضونه دولت ته ورکوي او پاتې نور یې انفرادي، دولتي او نیمه دولتي تصدیګانو ته تخصیص شوي دي.

۳: په افغانستان کې الکترونيکي بانکداري

په افغانستان کې الکترونيکي بانکداري کوم چې نوی یې په فعالیت پیل کړی دی تقریباً په ټولو دولتي او خصوصي بانکونو کې وجود لري او ورځ تربلې د توسعې په حال کې ده. که چیرې یو کس په بانکونو کې خپل حساب ولري کولای شي د الکترونيکي بانکدارۍ په مرسته خپل مالي حسابونه له ډیرې لیرې فاصلې څخه کنترول کړي او پیسې له یوه حساب نه بل حساب ته په آسانی سره انتقال کړي. ددې ډول بانکداري ترټولو ښه بیلګه د الکترونيکي سیستمونو په وسیله د پیسو لیږدول دي. الکترونيکي بانکداري په بانکدارۍ سیستم کې د پرمختللي سافت ویرونو (Software) او هارډویرونو (Hardware) له مجموعې څخه تشکیل شوې ده او هغه کسانو ته چې له بانکي سیستم او مالي معلوماتو او اطلاعاتو سره سروکار لري سهولتونه او آسانتیاوې رامنځته کوي. په افغانستان کې الکترونيکي بانکداري په لاندې برخو کې خپل خدمات ترسره کوي.

- (Afghan Payment System) APS
- Master Card
- Visa Card

د افغانستان په سوداگریزو بانکونو کې APA له داسې یوه سیستم څخه عبارت ده چې په وسیله یې هغه کسان کوم چې د بهرنیو هیوادونو په بانکونو کې مالي حسابونه ولري کولای شي خپل د صرافي د اتوماتو ماشینونو (ATM) کارتونه د افغانستان د سوداگریزو بانکو د صرافي په اتوماتو ماشینونو یا (ATMs) کې استفاده کړي او له هغې څخه پیسې ترلاسه کړي.

ماستر کارت او ویزه کارت په اصل کې د کریدیت کارت دوه ډولونه دي او په مرسته یې افغانان کولای شي د خارجي هیوادونو له سوداگریزو بانکونو او یا د هغوی د صرافي له اتوماتو ماشینونو څخه د خپل داخلي حساب څخه هم پیسې ترلاسه کړي او هم یې په وسیله په آنلاین ډول تولیدات خریداري کړي. دا ډول کارتونه په ټوله نړۍ کې استفاده کیږي.

ام پیسه (Mobile Money) بیا د موبایل له طریقه د بانکي خدماتو سرته رسول دي یعنې ددې سیستم په مرسته کولای شو خپل بانکي حسابونه د موبایل په وسیله کنترول کړو او له یوه حساب څخه بل حساب ته یا له یوه ځای څخه بل ځای ته پیسې انتقال کړو بیغیر له دې څخه چې بانک ته مراجعه وکړو. ددې ډول خدماتو تر ټولو غوره مثال د عزیزې بانک د (Azipay) د برنامې (Application) درلودل دي کوم چې په مرسته یې کولای شو خپل مالي حسابونه چک او له یوه حساب څخه بل حساب ته پیسې انتقال کړو.

۴: د الکترونيکي بانکدارۍ گټې

د الکترونيکي بانکدارۍ په مرسته ډیر سهولتونه او آسانتیاوې رامنځته شوي دي. ددې ډول بانکدارۍ په مرسته ورځ تر بلې نوښتونه رامنځته کیږي او انسانانو ته مختلف مالي او پولې فرصتونه په لاس ورکوي. ددې ډول بانکدارۍ تر ټولو غوره فرصتونه په لاندې ډول دي.

- په بانکي برخو کې د لگښتونو کموالی.
- په بانکي سیستم کې د امنیت زیاتوالی.
- په بانکي برخه کې د فعالیتونو اسانتیاوې.
- په الکترونيکي تادیاتو کې د وسایلو پراختیا.
- په بانکي سیستم کې د انساني اشتباهاتو کموالی.
- په بانکي سیستم کې د راکړې او ورکړې آسانتیاوې.
- د کاغذي پیسو په نسبت د الکترونيکي پیسو استفاده.
- د بانکونو ترمنځ د معلوماتو او اطلاعاتو الکترونيکي کیدل.
- انترنټي بانکدارۍ او د موبایل له طریقه په بانکداري کې پراختیا.
- د متمرکز بانکداري سیستم رامنځته کول او د هغې آسانه تطبیق.

۵: د څیړنې میتود او پایله

په دې څیړنه کې د کيفي څیړنې څخه کار اخیستل شوی دی او له مختلفو منابعو لکه کتابونو، علمي مقالو او بانکونو څخه معلومات راټول شوي دي. ددې څیړنې په نتیجه کې الکترونيکي بانکداري کولای شي په بانکي فعالیتونو کې سهولتونه او آسانتیاوې رامنځته کړي. ددې څیړنې په نتیجه کې الکترونيکي بانکداري په الکترونيکي تجارت او د هغې په وده باندې مثبت تاثیر واردولای شي. د الکترونيکي بانکدارۍ په مرسته انسانان کولای شي په آنلاین ډول اجناس او خدمات له ډیرو لپرو فاصلو څخه په کمه موده او یا هم د څو کلیکونو په ترسره کولو سره خریداري کړي او په مقابل کې یې تادیات په ډیرو کمو دقیقو کې ترسره کړي. د الکترونيکي بانکدارۍ په نتیجه کې الکترونيکي تجارت ډیره وده وکړه او په مرسته یې د ځینو هیوادونو په اقتصادي فعالیتونو او بودجه کې ډیر زیاتوالی رامنځته شو تر ټول غوره بیلگه یې د چین، امریکا او بریتانیا هیوادونه دي.

الکترونيکي بانکدارۍ په افغانستان کې نوی په فعالیت پیل کړی دی او په مرسته یې کیدای شي د هیواد په الکترونيکي تجارت کې رغنده رول ترسره کړي او کاروباري فعالیتونو ته آسانتیا او فرصتونه ور وښيي. په الکترونيکي بانکدارۍ کې له پرمختللو سافت ویروونو او هارډ ویروونو څخه استفاده کېږي او په مرسته یې انسانان کولای شي بیخبر له دې چې بانک ته مراجعه وکړي خپل بانکي فعالیتونه او سوداگریز معاملات په ډیره کمه موده کې ترسره کړي. په دې سیستم کې د مشتري موجودیت ته په فزیکي ډول ضرورت نه احساسېږي بلکې په مرسته یې کولای شي له خپل کور، دفتر او یا هم نورو لپرو فاصلو څخه اجناس او خدمات خریداري کړي او په آنلاین ډول د پیسو تادیات ترسره کړي.

اخځلیکونه

- بشاش محمود. ۱۳۸۱. "آموزش تجارت الکترونیک."
 دهقانی عبدالسعید. ۱۳۸۹. "تجارت الکترونیک."
 رسول اف جلال. ۱۳۹۰. "بانکداری الکترونيکی دستاوردها، چالش ها و افق آینده."
 سلیمی پور. "بانکداری و پرداخت الکترونیک."
 سفیدپور علی. "بررسی کارت های هوشمند الکترونيکی و انواع آن."
 سیاوش پوری علی. "کسب و کار الکترونيکی و تجارت الکترونيکی."
 شفایی، احمد. ۱۳۹۲. "رونق تجارت الکترونیک در افغانستان."
 عزیز فر محمد جواد، اسکندری سحر، فرزانه زینب. ۱۳۸۷. "تعریف تجارت الکترونيکی و مدل های آن."
 فرجیان محمد علی. ۱۳۹۲. "تجارت الکترونیک."
 لاری امین. ۱۳۹۳. "تجارت الکترونیک." انتشارات دانشگاه آزاد.

میر نظامی سید حسام. ۱۳۸۳. "تجارت الکترونیک." مهنایی زینب. کارت های اعتباری. ویژه نامه دومین همایش بانکداری الکترونیک و نظام های پرداخت

مجله الکترونیکی ویستا. ۱۳۸۹. تجارت الکترونیک.

مجله الکترونیکی کارانیل. مبانی و مفاهیم تجارت الکترونیک.

مجله توسعه دهندگان-علمی، آموزشی، سرگرمی. راهنمایی تجارت با کشور افغانستان.

هاشمی علیرضا. ۱۳۹۲. "آموزش بانکداری الکترونیک."

- Fera, L., Hu, M., Cheung, G., & Soper, M. (1996). Digital cash payment systems. Dec, 6, 1-21.
- Mirescu, S. V. (2010). The premises and the evolution of electronic commerce. Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology, 1(1), 45-56.
- Nogoev, A., Yazdanifard, R., Mohseni, S., Samadi, B., & Menon, M. (2011). The Evolution and Development of E-Commerce Market and E-Cash. In International Conference on Measurement and Control Engineering 2nd (ICMCE 2011). ASME Press.
- Tian, Y., Stewart C. (2017). History of E-Commerce.

RENAL REPLASMAN TEDAVİSİ OLAN ÇOCUK HASTALARDA RESİMLE SANAT TERAPİSİ

Art Therapy In Pediatric Patients With Renal Replasmant Therapy

Öğr.Gör.Yasemin OĞUZ GÜNER

Akdeniz Üniversitesi

ÖZET

Kronik böbrek yetmezliği dünyada ve ülkemizde insidansı giderek artan kronik hastalıklardan biridir. Böbrek fonksiyonlarının irreversible olduğu durumda tedavisi diyaliz işlemi ya da böbrek nakli ile gerçekleştirilmektedir. Ancak kadavradan bağış sayısının azlığı nedeniyle ya canlı vericili nakiller ya da uzun süreli ve zorlu diyaliz tedavisi gerekmektedir. Diyaliz tedavisi organ nakline göre daha az yaşam kalitesi imkanı sunmaktadır. Diğer yandan organ nakli ile yeni yaşam deneyimi de kendine has zorluklar içermektedir. Bu nedenle renal replasman tedavisi gören tüm bireylerde stres, anksiyete ve depresyon en çok görülen sorunların başında gelmektedir.

Psikososyal sorunların ağır bastığı yaşam kalitesini düşüren her etken hastaların ve ailelerinin ortak sorunu olarak kabul edilir. Bu bağlamda destekleyici tedaviler bu süreçte oldukça önemli olup sanat terapisi Osmanlı döneminden başlayarak tüm dünyada uygulanmıştır. Ülkemizde uzun süre gözardı edildikten sonra tekrar keşfedilen sanat terapisi, sanatın resim ve müzik başta olmak üzere pekçok alanından yararlanılmasına imkan sağlamaktadır.

Çocuk hastalar, kronik hastalığın taşıdığı tüm zorluklara ilave olarak gelişim dönemi sekteye uğrayan fiziksel, duygusal ve sosyal sorunlar yaşayan kronik hastalıkları nedeniyle hastalar arasında çok daha özel bir grubu oluşturmaktadır. Özellikle sözel iletişimle ifade zorluğu yaşayan çocuklarda resim en önemli ipuçları sunmakta, analiz imkanı vererek psikolojik desteği yönlendirmektedir. Çalışmanın amacı resimle sanat terapisinin kronik çocuk hastalar üzerindeki destekleyici etkisini ortaya koymak ve başka çalışmalara zemin hazırlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Renal Replasmant Tedavisi, Kronik Böbrek Yetmezliği, Organ Nakli, Sanat Terapisi.

ABSTRACT

Chronic renal failure is one of the chronic diseases with increasing incidence in the world and in our country. In the case of irreversible renal function, treatment is performed by dialysis or kidney transplantation. However, because of the small number of donations from cadavers, either live donor transplantation or long-term tedious dialysis treatment is required. Dialysis treatment offers less quality of life compared to organ transplantation. On the other hand, new life experience with organ transplantation presents unique challenges. Therefore, stress, anxiety and depression are among the most common problems in all individuals undergoing renal replacement therapy.

Any factor that degrades the quality of life, overwhelming by psychosocial problems, is considered a common problem for patients and their families. In this context, supportive therapies are very important in this process and art therapy has been applied all over the world starting from the Ottoman period. The art therapy, which was rediscovered after being ignored for a long time in our country, enables the use of many fields of art, especially painting and music.

In addition to all the difficulties posed by chronic disease, pediatric patients constitute a much more special group among patients due to chronic diseases that suffer physical, emotional and social problems. Especially in children who have difficulty in verbal communication, painting presents the most important clues and directs psychological support by providing analysis. The aim of this study is to reveal the supporting effect of art therapy on chronic pediatric patients and to prepare the ground for further studies.

Keywords: Renal Replacement Therapy, Chronic Renal Failure, Organ Transplantation, Art Therapy.

1- Giriş

Böbrekler vücutta metabolik atık ürünlerin atılımı, sıvı, elektrolit ve asit baz dengesi, endokrin düzenleyici işlevler, eritropoietin (EPO), renin-anjiyotensin sistemi ve D vitamini metabolizması gibi önemli işlevleri yürütür. Böbreği oluşturan nefronların iş görmemesiyle böbrek yetmezliği gelişmeye başlar. Bu gidişat sinsi ya da hızlı seyirli olabilir. Glomerüler filtrasyon hızı (GFR) 60 ml / dak / 1.73 m²'den az olması böbrek hasarı (mikro veya makroalbuminüri, kalıcı hematüri, radyolojik anomaliler) anlamına gelir.

Kronik böbrek yetmezliği, sayısı giderek artan vakaların görülmesi ile tüm dünyada önemli bir sağlık sorunudur (Jover- Cervero ve ark, 2008). Geri dönüşümsüz böbrek fonksiyonu hemen her yaşın yüksek morbidite ve mortalitesine sahip olmakla birlikte maddi ve manevi yükü nedeniyle de pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Medikal gelişmelerle birlikte sağkalım artsa da yaşam kalitesi bir sorun olmaya devam etmektedir. Yetersiz böbrek fonksiyonu, enfeksiyon, büyüme yetersizliği, sosyal destek eksikliği, kronik böbrek hastası çocukları olan ya da onlara bakım verenlerin ortak sorunudur (Hanson, 2018).

2- Kronik Böbrek Yetmezliği ve Renal Replasman Tedavileri

Pediyatrik böbrek hasarını sınıflandırmak için birkaç farklı kriter vardır. Akut böbrek hasarının varlığını ve ciddiyetini tanımlamak için glomerüler filtrasyon hızı , serum kreatinin ve idrar çıkışını içerir. Renal replasman tedavisi (RRT) çoklu yöntemler içerir: periton diyalizi (PD), sürekli renal replasman tedavisi (CRRT, ultrafiltrasyon (UF)) ve aralıklı hemodiyaliz (IHD, "diyaliz"). Hepsi bir membran boyunca çözünen maddelerin değişimine dayanır. PD'de, diyalizat , karın içine infüze edilir ve periton , değişimin gerçekleştiği zar gibi davranır. Diyalizatın modifikasyonları, uygun elektrolit dengesini sağlar . Hepsi bir membran boyunca çözünen maddelerin değişimine dayanır. Negatif basınç uygulamasıyla, UF de elde edilebilir. İHD, 300–400 ml / dak arasında daha yüksek akış hızları gerektirir. Tedaviler arasında, sıvılar ve elektrolitler dikkatli bir şekilde yönetilmelidir.

Böbrek fonksiyonlarının geri dönüşümsüz bozulduğu, GFR 15ml/dak. altında olan hastalarda RRT (renal replasman tedavisi gerekir). Çocuklarda böbreğin kongenital anomalilerinde böbrek yetersizliği görülebilmektedir. Doğuştan metabolizma hataları olan hastalar hemodinamik açıdan yüksek risk taşırlar. Periton diyalizi en sık tercih edilen kronik RRT (CRRT) yöntemidir. Düşük ağırlık, eşlik eden hastalık ve akut olduğu düşünülen vakalarda farklı prosedürler uygulanmakla birlikte hemodinamik güçsüzlük için aralıklı hemodiyaliz kullanılabilir. Aralıklı hemodiyalizde klirens kan akış hızları ile sınırlıdır (Spinale, 2013).

Bebeklerde ve çocuklarda kronik kullanıma uygun olan periton diyalizi (PD), postoperatif konjenital kalp hastaları için de önemli bir bakım unsuru olarak kabul edilir. PD'nin avantajları arasında özellikle hemşirelik ve aile için erişim ve kullanım kolaylığı, sıvı alma ve elektrolit düzeltme için daha fazla "fizyolojik" ve yumuşak mekanizma ile günlük veya alternatif günlük tedaviler için esnekliği sayılabilir. Dahası, kan ürünlerine önemli ölçüde daha az maruz kalma ve dolayısıyla nakil durumunda uygun bir donör bulma potansiyel olarak karmaşık olabilecek antikor üretimini azaltır . Hasta için ayrıca antikoagülasyon gerektirmez (Picassa,2001). Sıvının kaydığı göz önüne alındığında birkaç saat boyunca yavaş bir şekilde ortaya çıkarsa, bu hastalar tedavi sırasında hemodinamik olarak daha kararlıdır ve genellikle iyi tolere ederler (Hanudel, 2014). Çoğu çocukta PD tercih edilmekle birlikte, önceden karın ameliyatı yasaklayıcıdır. Aksi takdirde hemodiyaliz uygulanması gerekir. Hemodiyaliz işlemi için açılan damara ulaşım yolu ile haftada 3 gün ortalama 4 saat yada uzun süreli hemodiyaliz yöntemi uygulanması gerekir.

Böbrek nakli, yalnızca ABD'de nakil sonrası 10. yılda 10.000'den fazla pediatrik böbrek nakli ve% 80'den fazla sağkalım oranları olan son dönem böbrek yetmezli çocuklarda hayati bir tedavi

seçeneğidir. Bu ilerlemelere rağmen, pediatrik alıcılarda enfeksiyon önemli bir morbidite nedeni olmaya devam etmektedir. Transplant sonrası erken enfeksiyonlarda (30 gün içinde), bakteriyel ve fungal patojenler donör kaynaklı olaylar ve nozokomiyal enfeksiyonlarla baskındır. Orta dönemde (nakilden 31-180 gün sonra), EBV ve CMV gibi donör organlardan gizli enfeksiyonlar gelişir. Nakilden 180 gün sonra ortaya çıkan geç enfeksiyonlar gizli patojenlerden veya toplum kökenli organizmalardan kaynaklanabilir (Huang, 2019).

3. Renal Replasman Tedavilerinde Yaşam Kalitesi

Kronik böbrek hastalığı (KBH), son dönem böbrek hastalığına ilerleyebilecek geri dönüşümsüz böbrek hasarı ile ilgili bir durumu ifade edilir. Çocuklarda nisbeten daha az görülmesine rağmen gelişim bozukluğu, kalıtsal hastalıklar, sendromlar başta olmak üzere ortaya çıkan bir sorundur. Çocukluk çağına ortaya çıkan KBY durumu, çocukta büyüme ve gelişmeyi etkileyen, yaşam kalitesini ciddi şekilde bozan, psikososyal sorunlardan kardiyovasküler sorunlara ve ölümle sonuçlanabilen ciddi bir sorundur. Bu grup çocuk hastalarla sağkalım üzerine yapılan çalışmada Renal Replasman Tedavisi (RRT) başladıktan sonra ilk beş yıllık oran % 93.4 olduğu, genel popülasyondaki çocuklardan yaklaşık 30 kat daha yüksek mortalite nedeni olup hastaların çoğu enfeksiyon veya kardiyopulmoner sebeple kaybedildiği bildirilmiştir (Carolina ve ark, 2019).

Böbrek yetmeliğine bağlı olarak yetersiz beslenme, kronik inflamasyon ve zararlı maddelerin (üre gibi) birikiminden muzdariptir. Genellikle steroid ilaçlar ile tedavi edilirler. Tüm bu faktörler büyüme ve ergenliği etkiler ve KBH'li çocukların aileleri ve akranlarına göre daha kısa olması ve ergenliğe ortalamadan daha erken girmeleri yaygındır.

Preemptif böbrek nakli (KT), pediatrik ESRD'de tercih edilen tedavidir. Diğer RRT'ye kıyasla sağkalım üzerinde olumlu bir etkiye sahip olup büyüme ve gelişme, yaşam kalitesi ve dahil olmak üzere önemli faydalar sağlar. Preemptif transplantasyonun birçok yararına rağmen, organ yetersizliği, beslenme ve metabolik parametrelerin optimize edilmesi gereken durumlar, uygun bir donör beklerken bir köprü olarak hemodiyaliz veya periton diyalizi gerektirebilir. Özellikle canlı verici, kadavra donör yetersizliği, kimsesizlik gibi durumlar diyalizde kalma sürecini daha da uzatmaktadır. KBH'li çocuklarda pek çok komplikasyonun yanı sıra büyüme yetersizliği yaygın olmaya devam etmektedir.

Statural büyüme yetersizliği, çocuklarda kronik böbrek hastalığının (KBH) en önemli uzun dönem sekellerinden biridir. Kısa boy, hem çocuk hem de yetişkin yaşamında psikososyal sorunlara neden olur. Çocukluk dönemi başlangıçlı KBH olan genç yetişkinler, kısa vücut boyunun yaşam kaliteleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu bildirmişlerdir (Rosenkranz ve ark, 2005). Ayrıca, büyüme yetersizliği KBH olan çocuklarda genel morbiditenin hassas bir göstergesi olup hasta mortalitesi ile ilişkilendirilmiştir (Ku ve ark, 2016). KBH'de büyüme yetersizliğinin etiyolojisi çok faktörlüdür. Büyüme hızları, genel böbrek fonksiyon bozukluğu derecesi (Schaefer ve ark, 1996) ile gevşek bir şekilde ilişkilendirilirken, bireysel büyüme bozukluğunun, büyüme hormonu (GH) ve insülin inhibitörlerinin birikimini içeren bireysel endokrin ve CKD'nin metabolik komplikasyonlarının değişken katkılarını yansıttığına inanılmaktadır. büyüme faktörü (IGF) -1 sinyalleri, yetersiz beslenme-inflamasyon kompleksi, metabolik asidoz, renal anemi ve hiperparatiroidizm v.b. (Haffner ve ark, 2016). Kronik böbrek yetmezliği olan çocuklarda gecikmiş puberte ve hipogonadizm yaygın olarak görülmektedir (Ziva ve ark, 2019).

Son dönem böbrek yetmezliği olan çocuklarda böbrek nakli, medikal ve yaşam kalitesi için istenen bir seçenek olsa da transplantasyon süreci devam eden ilaçların varlığı ve devamlılığı, medikal olası riskler nedeniyle çok da stressiz değildir. Kişilik değişimi olarak tanımlanan anksiyete, aile içi canlı vericilikle ilgili beklenen talep ve yanlış ilaç kullanımı ya da hasta uyumsuzluğu nedeniyle ciddi ve istenmeyen sonuçlar yaşanabilmektedir. Pediatrik grupta en sık rastlanan neden böbrek ve idrar yolunun (CAKUT) konjenital anomalileri olup yaklaşık %50'dir. Transplantasyondan önce dikkatli bir sistematik değerlendirme ve bazen de cerrahi düzeltmeler yapılmasını gerektirir. Daha güçlü immünsüpresif ilaçların kullanılması ve bunların farmakokinetiği hakkında daha iyi bilgi verilmesi, hasta sağkalımı ve grefti arttırılmış olarak akut reddetme oranlarını azaltmıştır (Carolina ve ark, 2019).

3- Sanat Terapisi

Tanı almış ya da almamış psikolojik bozukluklarda, özellikle belirsiz süreçli kronik hastalıkların varlığında psikososyal destek için terapötik yaklaşımlardan biri de sanatın projektif etkisinden faydalanılmaktadır. Klinik psikolojide sanatın devreye girdiği ilk nokta, ölçme ve değerlendirme aşamasıdır. Kullanılabilecek psikolojik testlerin yanı sıra sanatın dallarından faydalanılması mümkün olmaktadır. Sanat, tanı koyma/teşhis, ölçme/değerlendirme ve sağaltımda yer almaktadır (Yılmaz, 2017:43). Aynı zamanda, projektif çizimler de bir değerlendirme aracı olarak klinik psikolojide kullanılmaktadır. Projektif çizimler de test olarak klinik psikolojide kullanılmaktadır. Burada sanat dallarının kullanılma amacı, sanatın aktarımı sağlayacak bir güç olarak görülmesidir (Eren, 2016).

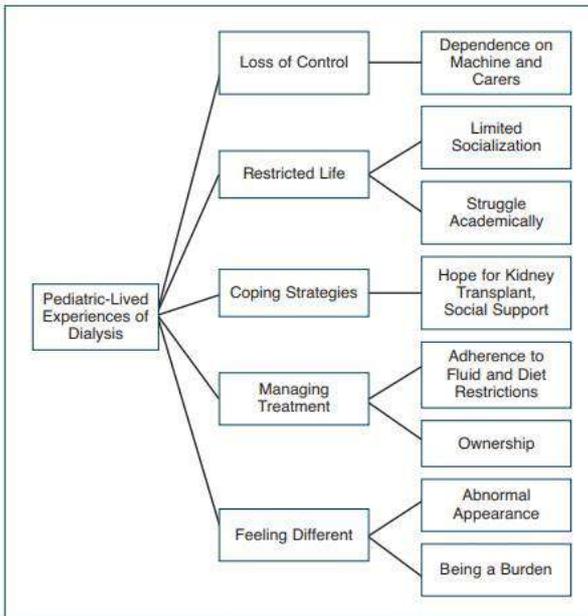
Bireyin yaşadığı psikolojik sıkıntıları sadece dil yolu ile değil, beceriler, çizim, dans, tiyatro ve müzik yolları ile ifade edebileceği düşüncesiyle ilk Osmanlı dönemindeki müzik terapisi uygulamalarından sonra bu konuya eğilimden uzaklaşmıştır. Ancak özellikle kronik hastalıkların artması ve psikolojik sorunlar nedeniyle, sanatın iyileştirici etkisi tekrar gündeme alınmıştır.

Çocuklarda benlik saygısı, özgüven geliştirme ile sanat arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, çocukların yaşam boyu gelişim ve refahı ile bağlantılı olduğu gösterilmiştir. Bu sonuçlar, çocuklara sanat katılımını artırmaya yönelik girişimlerin, çocukların özgüvenini geliştirmek için pratik ve etkili bir yol sağlayabileceğini göstermektedir (Mak ve C 2019). Resim yoluyla duyguların sanatsal ifadesinin iyileşme, umut üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu gösteren bir diğer çalışma, onkolojik tedaviden ziyade umut-yaşam-iyileşme sürecinden hastaların beklentileri üzerinde belirgin bir pozitiflik ve beklenti göstermiştir (Rakici ve Karaman, 2019).

Kronik Çocuk Hastalarda Resimle Sanat Terapisi

Son dönem böbrek yetmezliği olan hastaların tedavi ve bakımındaki ilerlemelere rağmen pediatrik hastalarda bile morbidite ve mortalite oranları çarpıcı şekilde yüksek kalmaktadır (Paglialonga, 2009).

Tablo: Pediatrik Grupta Yaşam Kalitesini Etkileyen Temalar
(Currier ve Zimmerman,2019)

Pediatrik KBY'li grubun yaşam kalitesi makineye ve hastaneye bağımlılık, sınırlı sosyal hayat, sınırlı beslenme, böbrek nakli bekleyişi, sıvı ve diyet kısıtlamaları, hastaya ve hastalığa bağlı sağlık sorunları, komplikasyonlar, fiziksel hareket kısıtlılığı, fiziki görünüm farklılığı, psikososyal destek yetersizliği gibi sorunlar başta gelmektedir. Bu bağlamda çocuk hasta olmak hem ailenin, hem psikososyal desteğin gerekli olduğu çok daha özel son dönem böbrek yetmezliği grubudur.

Kronik ve / veya yaşamı tehdit eden sağlık sorunları olan çocukların kendi yaşam deneyimlerini, duygularını ifade edebilecekleri özel ortamlara ihtiyacı vardır. Son dönemde dünyada da bu grubun sanatla ifadeleri için onların normal büyüme seyirinde var olan projektif yöntemlerde oyun ve sanata yönelim vardır. Sanatın kolaylaştırıcı etkisini sağlık hizmetlerinde bilhassa kaygı ve stresi azaltmak için kullanımı mümkündür. Resim uygulamaları ve analizi terapötik olarak bilhassa travma, önemli hastalık, anne baba yaşamış dezavantajlı çocuklarda kullanılmaktadır.

Resim analizi çocuğun gelişimine göre bazı kriterler göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Bunlar; kullanılan renkler, çizgi özellikleri, simetri, kompozisyon, orantı başlıkları altında toplanabilir. Gelişim özellikleri ve psikolojik durumları göz önüne alınırken yetenekle ilgili bir özellik göz önünde bulundurulmaz. Çünkü amaç yetenek durumu olmayıp gelişim ve psikolojik durumu hakkında bilgi edinmektir. Özellikle dezavantajlı durumlarda, sözel iletişim sorunu olanlarda resim, pek çok problemi ortaya çıkartan bir yöntemdir. Travma, stresör varlığı gibi durumlarda yaklaşım da bu vesileyle planlanabilir. Çocukluk döneminde kronik böbrek yetmezliği tedavi süreciyle karşı karşıya kalan çocuk depresyon, anksiyete başta olmak üzere daha derin psikolojik sorunların varlığına adaydır. Bu nedenle çocuk, aile ve sosyal çevreyle olan iletişimde, hastalık sürecinde klinik psikolog ve sanat terapisi önemli psikososyal desteklerden biridir.

Resim analizi örneği;

Çocuk 1: Çocuğun çizmiş olduğu resim ortadan enine bölünmüş iki alandan oluşmaktadır. Altaki bölümde, yer çizgisi üzerinde çocuklar, tek katlı yeşil bir evin etrafında birbirine yakın boyutlarda konumlandırılmıştır. Üstteki bölümde de çocuklar yakın boyutlarda çok katlı mavi siyah binanın etrafında konumlandırılmıştır. Ancak her iki binanın oldukça koyu ve yay şeklinde siyah bir duman çizgisinin altında olması hayatının sınırlandırıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Okul için kullandığı mavi renk durağanlığı, evi için kullandığı yeşil renk otoriteyi göstermektedir. Binaların bacasız duman çıkışı ise ev içi ve okul içi huzursuzluğun varlığını göstermektedir. Çocukların tümü siyah renk olması, binaların sayfanın ortasında konumlandırılması, kapı ve pencerelerin siyah olarak boyanması, çocuğun okuldan uzak kalması ve sosyal çevresinin bozulduğunu, ev ve sosyal çevre arasında belirgin bir ayırım olduğunu göstermektedir.

Kronik böbrek yetmezliği olan çocuklar hemodiyaliz için haftada üç gün dörder saat, periton diyalizi yapanlar, gün içinde dört veya beş kez tedavi için hastane yada özel ortamlara alınması gerekir. Diyaliz sonrası yorgunluk ile fiziki görünümdeki farklılık ile birlikte çocuğun, okul ve sosyal hayattan uzak kalmasına neden olmaktadır.

4- Sonuç ve Öneriler

Kronik hastalıklarda, tedavi sürecinin ağırlığı ile birlikte psikolojik adaptasyon ve sağkalım için psikososyal desteğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle hastaya bilişsel, davranışsal ve sosyal destekte aracı yaklaşımlardan biri sanat terapide resmin kullanılmasıdır. Kronik ve kötü seyirli hastalık deneyimleri, negatif psikolojik adaptasyon değişikliklerine paralel olarak fizyolojik adaptasyon sistemlerini de etkileyebilmesi gerçeği, multidisipliner çalışmaları zorunlu kılmaktadır. Sağlıklı olan ya da olmayan çocuk ayırımı yapılmaksızın sanatın pozitif etkilerinden faydalanılmalıdır. Benlik saygısı, çocukların sosyal ve bilişsel gelişimi ve duygusal refahı için önemli bir unsur olup sanatsal uygulamalardan biri olan resim, psikolojik sorunlarda da projektif bir yoldur. Bu nedenle çocukluk dönemi, ergenlik dönemi, travma ya da hastalıkla mücadele gibi zor dönemleri için çocuğun özgüven, benlik saygısı gelişimi için, sanatla uğraşan çocuklarda hoş vakit geçirme, oyun, yetenek geliştirme yanında psikososyal desteği de sağladığı dikkat çekicidir. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkiler, özellikle kronik hastalığın olduğu ailelerin hasta çocuklarıyla ve diğer çocuklarıyla olan ilişkileri de etkilenerek, kronik hastalık bir kişiden çıkıp, tüm ailenin hastalığı haline gelmektedir. Aile içi ilişkilerde bilinçli ve sözsüz olan örtük yönler resimle gün yüzüne çıkma fırsatı bulur. Bu yönüyle psikoterapide de kullanılmakta ancak kronik böbrek yetmezli çocuklarda kullanılmamaktadır. Bunun en önemli sebebi hastalığın medikal önceliği olsa da yapılan çalışmaların da gösterdiği psikososyal destek, tedavi sürecini olumlu yönde etkilemektedir. İletişim ve ifade zorlukları, stresle mücadele yöntemlerinin bilinmemesi, hasta ve ailesinin kültürel durumu, çocuğun yaşı ve eğitim düzeyi gibi etkenler, hasta ve ailesini daha da yalnızlaşmasına, psikolojik sorunlara eğilimli olmasına neden olmaktadır. Ailelerin ve hasta çocuklarının yaşam kalitesi ve sağkalımı üzerine olumlu etkisi için sanat

terapisi, projektif değerlendirme için resim analizinin önemli olduğu görülen bu çalışma, alandaki diğer çalışmalara ihtiyaç duymaktadır.

Kaynaklar

Cordinha, C, Rodrigues, L, Carmo, C, Gomes, C, Macario, F, Correia, A. J, Alves, R. and Figueiredo A. (2019). Pediatric Kidney Transplantation: Experience of a Center Over 4 Decades. Transplantation Proceedings

Carmit Avnon Ziva, Shimrit Tzvi-Behra , Efrat Ben-Shalom .. (2019). Early puberty in end stage renal failure and renal transplant recipients. J Pediatr Endocrinol Metab,32(6): 577–583.

Currier, H. and Taylor Zimmerman, C. (2019). Use of creative writing to illustrate lived experiences in hemodialysis-dependent children with chronic kidney failure. Nephrology Nursing Journal, 46(3), 293-298, 336. Eren, N. (2016). Psikodinamik sanat psikoterapisi: Aktarım ve karşı aktarım. Türkiye Klinikleri Journal of Psychiatric Nursing-Special Topics, 2(3), 46-53.

Haffner D, Rees L. (2016). Kronik böbrek hastalığında büyüme ve ergenlik. Pediatrik Böbrek Hastalığı . Berlin; Heidelberg: Springer s. 1425-1455.

Hanson, C.S, Jonathan, T.G, Craig, C, Bernays and S, Raman G. (2018). Identifying Important Outcomes for Young People With CKD and Their Caregivers: A Nominal Group Technique Study. American Journal of Kidney Diseases

Hanudel, M, Avasare, S, Tsai, E, Yadin, O and Zaritsky, J. (2014). A biphasic dialytic strategy for the treatment of neonatal hyperammonemia. Pediatr. Nephrol., 29, 315–320.

Huang, F. and Danziger-Isakov, L. (2019). Infectious disease risks in pediatric renal transplantation. Pediatric Nephrology. 34:7.

Jover-Cerveró A, Bagán JV, Jiménez-Soriano Y, Poveda-Roda R. Dental management in renal failure: Patients on dialysis. Med Oral Patol Oral Cir Bucal. 2008 Jul 1;13(7):E419-26.

Ku E, İnce RN, Hsu CY, McCulloch C, Glidden DV, Grimes B, vd. İlk RRT'de yükseklik ve çocuklarda mortalite. Clin J Am Soc Nephrol . (2016) 11: 832-9. doi: 10.2215 / CJN.08250815

Mak, H. V. and Fancourt, D. (2019). Arts engagement and self-esteem in children: results from a propensity score matching analysis. Ann. N.Y. Acad. Sci. 1449 36–45.

Paglialonga F and Edefonti A.(2009). Nutrition assesment and management in children on peritoneal dialysis Ped Nephrol .24(4):721-30.

Paglialonga, F., Vidal, E., Pecoraro, C. ve ark. (2019). Haemodiafiltration use in children: data from the Italian Pediatric Dialysis Registry Pediatr Nefrol. 34:1057–1063.

Picca, S, Dionisi-Vici, C, Abeni, D, Pastore, A, Rizzo, C, Orzalesi, M, Sabetta, G, Rizzoni, G, and Bartuli, A. (2001). Extracorporeal dialysis in neonatal hyperammonemia: Modalities and prognostic indicators. Pediatr. Nephrol.16, 862–867.

Rakici, S. Y, Karaman, E. (2019). Colorful Screams of Silent Emotions: A Study with Oncological Patients. Indian Journal of Palliative Care. 25:3-361- 366

Rosenkranz J, Reichwald-Klugger E, Oh J, Turzer M, Mehls O, Schaefer F. (2005). Çocukluk dönemi başlayan evre böbrek yetmezliği olan erişkinlerde psikososyal rehabilitasyon ve yaşamdan memnuniyet. Pediatr Nefrol . 20: 1288-94.

Schaefer F, Wingen AM, Hennicke M, Rigden S. Ve Mehls O. (1996). Avrupa Çocukluk Döneminde Kronik Böbrek Yetmezliğinin Beslenme Tedavisi Avrupa Çalışma Grubu. Konjenital böbrek bozuklukları nedeniyle kronik böbrek yetmezliği olan prepubertal çocuklar için büyüme çizelgeleri. Pediatr Nefrol . 10: 288-93.

Spinale, J.M.; Laskin, B.L.; Sondheimer, N.; Swartz, S.J.; Goldstein, S.L. (2013). High-dose continuous renal replacement therapy for neonatal hyperammonemia. *Pediatr. Nephrol.* 28, 983–986.

Yılmaz, T. (2017). Klinik Psikolojide Sanat Ve Sanat Uygulamaları. *Tyke Sanat ve Tasarım Dergisi*. Cilt 02 ; 02: 32-43.

KARALAMA DÖNEMİ RESİM ANALİZİNDE YAŞ, CİNSİYET VE BİREYSEL ÖZELLİKLERİNİN GELİŞİM DÖNEMLERİNE UYUMLULUĞUNUN VE ÖĞRENME STİLLERİNE EĞİLİMLERİNİN BELİRLENMESİ

Determination of Age, Gender and Individual Characteristics' Adaptation to Developmental Periods and Their Trends in Learning Styles in Scribble Painting Analysis

Öğr.Gör.Yasemin OĞUZ GÜNER

Akdeniz Üniversitesi

ÖZET

Her bireyin öğrenme stili birbirinden farklı şekilde temelde görsel, işitsel ya da kinestetik olarak gerçekleşmektedir. Duyu organlarıyla gelen mesajların sinir sistemiyle taşınması sonucunda önem sırasına göre görme, işitme ve dokunma başta gelmektedir. Görsel, işitsel ve dokunsal birey özellikleri birbirinden farklı olmakla birlikte öğrenme eğilimleri ile de ayrılmaktadır. Akademik başarının ilkleri arasında yer alan resimle anlatım karalama dönemi ile 2-4 yaş arasında başlar ve devam eder. Çocukların eğitim stillerine yönelimleri bu dönemde işaretlerini göstermeye başladığı düşünülmektedir.

Çocuk resimlerinin analizi ile çocukların sözcüklerle ifade edemedikleri ya da etmek istediklerini resim yoluyla tercihlerini gösterir. Bu anlamda 1928'den bu yana yapılan çalışmalarda çocuk resimlerini gelişim dönem özellikleriyle bağlantılı analizlerinin önemi üzerinde durulmaktadır.

Bu çalışma ile çocukların öğrenme stillerine yönelimleri kendilerini ifade etmede kullandıkları resimlerinin analizinden ortaya çıkarılabileceği savı üzerinde çalışılmıştır. Bu bağlamda çocukların ileriki akademik başarısı için de çocuk resimleri üzerinde çalışılması gerektiği düşünülmektedir.

Yapılan çalışma 3-4yaş arasında Antalya ili bir kurum kreşinde yönlendirme yapılmadan serbest konulu 60 çocuğa resim çizmeleri istenmiştir. Çocuklarla çizim sonrası resimleri hakkında görüşülmüş ve resimlerini konu ve yapılaş sırası olarak anlatmaları istenmiştir. Yapılan resim analizi yöntemiyle gelişim dönemine ait özellikleri ve ayrıntıları ile öğrenme stillerine eğilimleri görsel, işitsel ve dokunsal özellikleriyle bağdaştırılarak değerlendirilmesi yapılmıştır.

Resimler; resim analizi kriterlerinde çizgi, renk, mekan algısı ve perspektif, orantı özellikleri ile bireysel özellikleri görsel, işitsel ve kinestetik öğrenim stilleri arasında gelişim dönem özelliklerine göre SPSS yöntemiyle analiz yapılmıştır. Resimler incelenirken sanatsal yetenekleri göz önünden bulundurulmamış neyi ifade ettikleri üzerinde durulmuştur. Karalama gelişim dönemindeki 3, 4 yaşlarında 60 çocuğun yaşları ile cinsiyetlerinin resim analizindeki kriterler ve bireysel özellikleri karşılaştırıldığında; yaşlarıyla düzensiz karalama ve yatay-dikey karalamalarda, anlamlı çizgi kullanımı, mekan algısında boşlukta çizim ve zemin üzerinde çizimde, orantıdaysa gelişigüzel karalama ve gerçeğe yakın orantıda çizimde, özgür renk seçiminde anlamlı bir fark olduğu ($p<0.05$) bulunmuştur. Cinsiyet ile resim analizi kriterleri karşılaştırıldığında ise gelişigüzel karalama ve özgür renk seçiminde anlamlı farklılık bulunmuştur. Bireysel özelliklerin yaşla bağlantısında görsel ve işitsel birey özelliklerinde anlamlı fark varken cinsiyetler arasında bireysel özellik farkı anlamlı olmadığı bulunmuştur. Sonuç olarak çalışmaya alınan çocuklarda yaşlarıyla gelişim dönemine göre resim analizlerin beklenen 8 kriterde literatüre uygunluk bulunurken ve bireysel özellikleriyle öğrenme stili oranlarında görsel ve işitsel öğrenme eğilimlerinin anlamlı olduğu ve cinsiyetler arasında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karalama dönemi, Resim analizi, Bireysel özellik, Akademik başarı

ABSTRACT

The learning style of each individual is fundamentally visual, auditory or kinesthetic. As a result of the transmission of the messages coming from the sensory organs through the nervous system, vision, hearing and touch are the most important ones. Visual, auditory and tactile individual characteristics are different from each other, but are also differentiated by learning tendencies. Expression, which is one of the first academic successes, starts and continues with the smearing period between 3-4 years. It is thought that the tendency of children towards education styles started to show signs in this period.

With the analysis of children's pictures, it shows children's preferences through pictures that they cannot express or want to express. In this sense, the studies conducted since 1928 emphasize the importance of the analysis of children's paintings in relation to the characteristics of the period of development.

The aim of this study is to assert that the tendencies of children to learning styles can be derived from the analysis of the pictures they use to express themselves. In this context, it is considered that children's drawings should be studied for further academic success of children.

In this study, 60 children between the ages of 3-4 years were asked to draw pictures in an institution kindergarten without orientation. After the drawing, the children were interviewed about their paintings and asked to explain their paintings as subject and order of construction. The features and details of the developmental period and the tendency to learning styles were evaluated in accordance with the visual, auditory and tactile characteristics.

Pictures; line, color, space perception and perspective, proportionality and individual characteristics of visual, auditory and kinesthetic learning styles were analyzed by SPSS method. While examining the paintings, their artistic talents were not taken into consideration and what they meant was emphasized. When the criterion and individual characteristics of the ages of the children and their genders were compared between the ages of 3 and 4 years old in the scribble development period; It was found that there was a significant difference in irregular smearing or horizontal-vertical doodling with age, meaningful line usage, drawing in space perception and drawing on ground, proportional doodling in proportion, and drawing in true-to-proportion ratio, and free color selection ($p < 0.05$). When gender and picture analysis criteria were compared, a significant difference was found in random scribble and free color selection. There was a significant difference in the visual and auditory individual characteristics in relation to the age of the individual traits, whereas the difference between the individual traits was not significant. As a result, it was found that the visual analysis of the children included in the study according to their age and development period was in accordance with the 8 criteria expected in the literature and that the individual characteristics and learning style ratios were significant and there was no significant difference between the sexes.

Keywords: Scribble period, Image analysis, Individual feature, Academic achievement

1- GİRİŞ

Resim, çocuğun oyun, zevk alma, iletişim aracı olarak kullandığı, uzmanların zeka, ruhsal ve motor gelişimi konusunda bilgi topladıkları evrensel bir etkinliktir. Bireyi inceleme konusunda sağladığı avantajların yanı sıra seçtiği konu ve figürlerle kültürel ve sosyal belirleyicileri değerlendirme olanağı da vermektedir (Yavuzer,1995). Çocuk kendisini ve çevresini gelişim dönemiyle ilintili olarak algıladığını resimleriyle dışa vurur.

Eyüboğlu'na göre çocuğun gelişim döneminin başında çıkardığı anlamsız sesler, amaçsız eğriler, doğru çizgiler zamanla bir işarete, bir sembole, dönüşür. Özellikle sözcüklerin daha çok önüne geçen çocuk resimleriyle iç dünyası ve büyüme süreciyle ilgili önemli bilgiler verir. Bu nedenle projektif değerlendirme açısından resim analizleri önemlidir.

Goodenough 1926 yılında ve Haris 1963 yılında, insan figürü çizmede yaşla ilgili normları zeka yaşıyla ilişkilendirerek araştırmışlardır. Koppitz 1968 yılında, çocukların yaptıkları insan figürlerinin çocuğun ruhunu yansıttığını ileri sürmüştür (Malchiodi, 2005: 26). Çocukların

çizimlerinden yola çıkarak kişiliklerine, çocuğun o anki ruh haline inilebileceği ve çizimi yapılan konuların çocuklar için çeşitli anlamlar ifade edebileceğini kanıtlamak amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Burkitt ve ark. 2005: 72). Bilişsel teoriye göre, çocuklar bildikleri şeyleri çizerken dış dünya ve kendi dünyası ile iletişim kurabilirler ve bunlar çocuğun kişiliğini yansıtır (Savaş, 2014: 15). Çocuklar resmi, sadece içsel deneyimlerini ve algılamalarını tamamlamak için değil, dış dünya deneyimlerini ve algılamalarını kendileriyle, insanlar, çevre ve hatta toplumla olan ilişkilerini anlayıp onaylamalarına yardımcı olan iç dünyalarına bağlamak için de kullanırlar (Malchiodi, 2008: 51).

Uzman görüşlerinin bir kısmı çocukların çizimlerini zihinsel kavramlarla açıklarken, bir kısmı da güdülere ve duygularla ilişkisine yöneliktir. Çocuk resmini projektif yaklaşımlarla açıklayan kuramların temelinde Sigmund Freud tarafından öne sürülen psiko-analitik kuram gelir. Çalışma da bu görüşlerden yola çıkarak yapılmıştır. Belirli kas olgunluğuna erişen çocuğun yaptığı çizgi ve figür denemeleri, zeka ve kişilik faktörlerinin yanı sıra çevre ile olan etkileşim ve deneyimler bir çocuğun çizgisini başka bir çocuğun çizgisinden ayıran başlıca etmenlerdir (Yavuzer, 1992: 12).

Bireylerin öğrenme stillerinin boyutları Bilişsel, Duyuşsal ve Fizyolojik olarak sınıflandırılmaktadır (Bilgin ve Durmuş, 2003). Jung, McCarthy, Felder-Silverman, Canfield gibi bir çok bilim adamı öğrenme stilleri için model geliştirmişlerdir. Çocukların öğrenme stilleri üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan envanter “görerek, duyarak ve yaparak öğrenme” verileri üzerinde ve çoğunlukla okul çağındaki başarı ilintili olduğu görülmektedir. Bilimsel öğrenme metodları aslında okul öncesi çocuklarda ipuçlarına ulaşılacak başka çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir. Dolayısıyla okul öncesi dönemde çocuk resim analiziyle çocuğun bireysel özellikleriyle yönelimini öğrenmek ve ona göre eğitim hayatında başarısını özgüven ve zaman kaybına karşı koruyucu olacağı öngörülmektedir. Bireyin duyuları yoluyla edindiği deneyimlerini algılamasıyla oluşan duyusalılık, bireyin yakın çevresinde olup biten her ayrıntıya yoğunlaşarak dikkat göstermesine neden olmaktadır. Bir diğer öğrenme stili olan “Algısalılık” bireyin öğrenme veya olayları kavrama ihtiyacından kaynaklanarak dünyayı anlamaya çabalamayı tercih etmesidir. Bu nedenle okul öncesi gelişim döneminin en önemli öğrenme stillerinden biri “Duyusalılık ve Algısalılık” olduğu söylenebilir. Bu araştırmanın amacı karalama gelişim dönemindeki okul öncesi çocukların yaş, cinsiyet ve bireysel özelliklerinin gelişim dönemlerine uyumluluğunu ve öğrenme stillerine eğilimlerini belirleyerek çocukların ilgi ve yeteneklerine göre eğitilmesine katkı sağlamaktır.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (14. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.

2- YÖNTEM

Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel nitelikli tarama modelidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013).

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Antalya ili Akdeniz Üniversitesi 75.yıl Kreş ve Çocuk Klübü’de bakım ve eğitim gören 3 ile 4 yaşındaki 60 çocuğun resimleri toplanarak verileri hazırlanan anket ile kaydedilmiştir. Çoklu veriler istatistiksel olarak Chi-Square Testi ile ölçülmüştür. Ayrıca öğrencilerle resimleri üzerine söyleşi ile kaydedilen veriler değerlendirmede kullanılmıştır.

2.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Çalışma evreni karalama gelişim dönemindeki 3 ve 4 yaşındaki çocuklar oluşturmaktadır. Örneklemi ise Antalya ili Akdeniz Üniversitesi 75.yıl Kreş ve Çocuk Klübü 3 ve 4 yaş grubu sınıflarında bulunan, rastgele kız ve erkek 60 çocuk oluşturmaktadır.

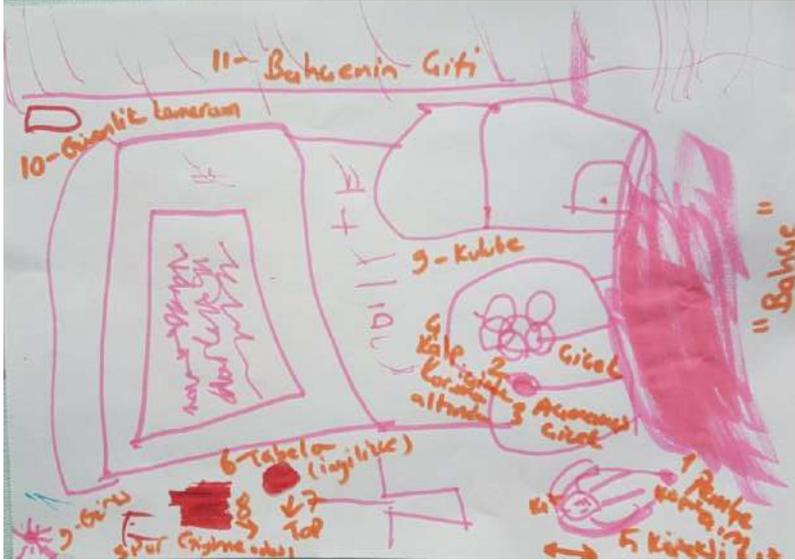
2.3. VERİLERİN TOPLAMASI

Antalya ili Akdeniz Üniversitesi 75.yıl Kreş ve Çocuk Klübü’de bakım ve eğitim gören 2018-2019 eğitim öğretim bahar dönemindeki 3 ile 4 yaşındaki çocuklar kendi ortamlarında, etkinlik saatleri içerisinde, serbest konuda yaptıkları resimler, bazen resim yaparlarken bazen de resim yaptıktan sonra öğretmenleriyle gerçekleştirdikleri görüşmeler resim üzerine kaydedilmiştir. Kurum izniyle yaklaşık dört hafta içinde toplanan resimler öğretmenleriyle görüşülerek çocuğun genel yaptığı resimlere benzeyen kendi gelişimini doğru yansıtacak resimleri arasından seçilmiştir. Resimler toplandıktan sonra resim analizi anketinde veriler kaydedilmiştir. Kaydedilen veriler daha sonra excel programına kaydedilmiştir.

Tablo: Karalama Dönemindeki Çocukların Resim Analizi Anketi

No:	
Yaş	
Cinsiyet	
KARALAMA	ORANTI
A-Düzensiz Karalama	A-Gelişigüzel Karalamalar
B-Yatay ya da dikey tek yönlü Karalama	B-Çizgisel anlatımdan yoksun orantıda çizimler
C-Dairesel Karalama	C-Gerçeğe yakın orantıda çizimler
D-İsmlendirilen Karalama	D-Orantılı çizimler
ÇİZGİ	RENK
A-Anlamsız Çizgi	A-Tek renk/ Tek ton
B-Anlamlı, Bilinçli Çizgi	B-Renkli / Farklı ton
C-Düzenli Şekli Çizgi	C-Özgür renk seçimi
D-Simgesel Çizgi	D- Gerçekte ya da gerçeğe yakın renk seçimi
MEKAN ALGISI VE PERSPEKTİF	Birey Özelliği
A-Boşlukta çizim (Mekan algısı yok)	A-Görsel
B-Zemin Üzerinde çizim (Mekan algısı var)	B-İşitsel birey özelliği
	C-Kinestetik birey özelliği

Resim: Çalışmaya alınan resimler ve görüşmede resim üzerine yapılan kayıt

2.4. VERİLERİN ANALİZİ

Gelişim Dönemi	KIZ-ERKEK	BİREYSEL ÖZELLİK	ÖZELLİKLER	RESİM ANALİZİNDEKİ ÖZELLİKLER
Karalama Dönemi	3-4 yaş	A- GÖRSEL BİREY	<p><i>“Dünyayı görüntülerle algırlar.”</i></p> <p>Disiplinli, kurallı, planlı, dikkatli görsel öğrenme materyallerini daha iyi öğrenen sözlü talimatları takipte zorlanan, hızlı konuşan, iyi gözlemci, düşünürken yukarı bakan bireysel özelliklere sahiptirler.</p>	Resimlerinde gördükleri çizimde zorlanmazlar. Şekiller belirgin, anlaşılır, ayrıntılıdır. Çizimler muntazam, renkler tercihen gerçeğine yakın ya da gerçekteki gibidir. Orantılarda bilinçli duyu ve önem sırası vardır.
		B- İŞİTSEL BİREY	<p><i>“Dinleme ve çok konuşmaya eğilimlidirler”</i></p> <p>Ses ve müziğe duyarlı, grup çalışmalarını seven, konuşarak ve tartışarak daha çabuk öğrenen, düşünürken kulak hizasına doğru bakan yazım hataları yapan ahenkli ve güzel konuşan bireysel özelliktedirler.</p>	Resimleri özensiz, belli belirsiz anlamlı ya da anlamsız, masalsi yada hayali ve ütöpiktir. Renkleri belirtmek istediklerini bastırarak koyu çizerek kullanır. Mekan ve perspektif gerçeği her zaman yansıtmaz. Orantı olarak önem sırası ve özelliği olanları ön plana alarak çizer.
		C- KİNESTİK (DOKUNSA) BİREY	<p><i>“Dokunarak, yaparak, yaşayarak, hareket ederek öğrenirler”</i></p> <p>Çok hareketli, plan ve programdan hoşlanmayan, yavaş monoton, az ve öz konuşan, dokunarak iletişimi tercih eden, düşünürken aşağı doğru bakan, dağınık bireysel özelliktedirler.</p>	Çok özenli olmayan çizimlerinde, eylem ve işlevleriyle hikayelendirilmiştir. Atlayan, zıplayan, uçan, çalışan, ağlayan, bağırarak konuları işler.

Çalışmada, resimler ankete analiz verilerinin girişi dışında yapılaş sırasını ve yüklediği anlamları konuşarak kayıtlarından oluşturuldu.

Tablo: Resim Analizi Belirteçleri

RESİM ANALİZİ BELİRTEÇLERİ	ÖZELLİKLER
A-ÇİZGİ	Çocuk resimleri gelişim dönemlerine göre çizgi, renk, mekan algısı ve perspektif ile orantısında değişiklikler onların duygu ve düşüncelerinin bir ifadesi olmasının yanı sıra bireysel özellikleri doğrultusunda karalama ve şema öncesi dönemin sonuna kadar sanatsal becerileri ortaya çıkmadan oluşur.
B-RENK	
C-MEKAN ALGISI VE PERSPEKTİF	
D-ORANTI	

3- BULGULAR

Çalışma grubunu oluşturan 3 ve 4 yaşındaki 60 çocuğun %56.6'sı kız %43.3'ü erkek çocuktan alınan serbest konulu resimler incelendi. Resimlerinde “Karalama, Çizgi, Mekan Algısı ve Perspektif, Orantı ile Renk” analizleri yapıldı. Düzensiz karalama yapanlar arasında kız ve erkekler arasında bir fark bulunamadı. Yatay ve dikey tek yönlü karalama yapan %21,6 ve dairesel karalama yapan %26,6 iken %36.6 isimlendirilen karalama yaptıkları bulunmuştur. Gelişimlerine göre beklenen karalama tipleri arasında en fazla isimlendirilerek karalama yaptıkları kız ve erkek çocukları arasında cinsiyete bağlı anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 1. Yaşa Göre Düzensiz Karalama Dağılımı

Yaş	Düzensiz Karalama Görülmemekte		Düzensiz karalama Görülmekte	
	N	%	N	%
Üç Yaş	5	17,2	17	54,8
Dört Yaş	24	82,8	14	45,2
Toplam	29	100	31	100

P<0,05

Yaşlarıyla düzensiz karalama ve yatay-dikey karalamalarda, anlamlı çizgi kullanımı, mekan algısında boşlukta çizim ve zemin üzerinde çizimde, orantıdaysa gelişigüzel karalama ve gerçeğe yakın orantıda çizimde, özgür renk seçiminde anlamlı bir fark olduğu (p<0.05) bulunmuştur.

Tablo: Cinsiyete göre Düzensiz karalama

Cinsiyet	Düzensiz Karalama Görülmemekte		Düzensiz karalama Görülmekte	
	N	%	N	%
Kız	19	65,5	15	48,4
Erkek	10	34,5	16	51,6
Toplam	29	100	31	100

p>0,05

Cinsiyet ile resim analizi kriterleri karşılaştırıldığında ise gelişigüzel karalama ve özgür renk seçiminde anlamlı farklılık bulunmuştur.

Tablo: Cinsiyet ve Gelişigüzel Karalama

Cinsiyet	Gelişigüzel Karalama Görülmemekte		Gelişigüzel Karalama Görülmekte	
	N	%	N	%
Kız	22	73,3	12	40,0
Erkek	8	26,7	18	60,0
Toplam	30	100	30	100

P<0,05

Tablo: Cinsiyet ve Renk Kullanımı

Cinsiyet	Özgür Renk Kullanılmamış		Özgür Renk Kullanılmış	
	N	%	N	%
Kız	2	18,02	32	65,3
Erkek	9	81,8	18	34,7
Toplam	11	100	49	100

P<0,05

Tablo: Çalışma Grubunda Karalama Dönemindeki Resim Analizi Verileri

ÇALIŞMA GRUBUNDA ŞEMA ONCESİ DÖNEMİNDEKİ 3-4 YAŞ ÇOCUKLARININ RESİM ANALİZİ

	ERKEK	%	KIZ	%	TOPLAM	%	p
GENEL SAYI	26	43,33	34	56,67	60	100,00	0,05
KARALAMA							
A-Düzensiz Karalama	15	25,00	15	25,00	30	50,00	<0.05
B-Yatay/ dikey tek yönlü Karalama	11	18,33	13	21,67	24	40,00	<0.05
C-Dairesel Karalama	13	21,67	16	26,67	29	48,33	>0.05
D-İsimlendirilen Karalama	14	23,33	22	36,67	36	60,00	>0.05
ÇİZGİ							
A-Anlamsız Çizgi	14	23,33	15	25,00	29	48,33	>0.05
B-Anlamlı, Bilinçli Çizgi	9	15,00	17	28,33	26	43,33	<0.05
C-Düzenli Şekilli Çizgi	4	6,67	10	16,67	14	23,33	>0.05
D-Simgesel Çizgi	9	15,00	15	25,00	24	40,00	>0.05
MEKAN ALGISI VE PERSPEKTİF							
A-Boşlukta çizim (Mekan algısı yok)	22	36,67	31	51,67	53	88,33	<0.05
B-Zemin Üzerinde çizim (Mekan algısı var)	4	6,67	4	6,67	8	13,33	<0.05
ORANTI							
A-Rastgeleçizimler	16	26,67	14	23,33	30	50,00	<0.05
B-Çizgisel anlatımdan yoksun orantıda çizimler	11	18,33	14	23,33	25	41,67	>0.05
C-Gerçeğe yakın orantıda çizimler	6	10,00	14	23,33	20	33,33	<0.05
D-Orantılı çizimler	1	1,67	0	0,00	1	1,67	
RENK							
A-Tek renk/ Tek ton	6	10,00	8	13,33	14	23,33	>0.05
B-Renkli / Farklı ton	20	33,33	26	43,33	46	76,67	<0.05
C-Özgür renk seçimi	19	31,67	32	53,33	51	85,00	<0.05
D- Gerçekte yada gerçeğe yakın renk seçimi	6	10,00	2	3,33	8	13,33	>0.05
BİREYSEL ÖZELLİK							
A-Görsel	15	25,00	22	36,67	37	61,67	<0.05
B-İşitsel birey özelliği	15	25,00	18	30,00	33	55,00	<0.05
C-Kinestetik birey özelliği	16	26,67	28	46,67	44	73,33	>0.05

Çalışma grubundaki 3 ve 4 yaşlarındaki çocukların çizgi tipleri bakıldığında anlamsız çizim yapan %25 çocukta kız ve erkek oranları birbirine çok yakınken anlamlı, bilinçli çizgi %28 oranda ve %13 farkla kız çocuklarında daha fazla çizildiği görülmüştür. Simgesel çizim yapanlar anlamlı, bilinçli çizgi kullananlardan daha fazla olduğu en az da düzenli şekilli çizim yapanlar olduğu bulunmuştur.

Mekan algısı ve perspektif için gelişim dönemlerine birebir uyan ve beklenen mekan algısı olmayan boşlukta çizim oranının bir semin üzerinde mekan algısıyla çizimlerden çok daha fazla yapıldığı görülmüştür.

Resimlerdeki orantı durumu karşılaştırıldığında çocukların %50'si rastgele çizimler yaparken %41,6 sının çizgisel anlatımdan yoksun orantıda resim yapabildikleri, %33,3'ünün gerçeğe yakın orantıda resim yapabilirken bu gelişim dönemi için beklenmeyen orantılı çizim sadece 1 erkek çocuğunda saptanmıştır.

Çalışma grubundaki çocukların yaptıkları resimlerdeki renk kullanımına bakıldığında %85 oranla özgür renk seçtikleri ve %76,6 oranla renkli/farklı ton kullandıkları beklenildiği gelişim özelliği resim analiziyle uyumlu olduğu görülmüştür. Tek renk (%23.3) ve gerçekte yada gerçeğe yakın renk seçimi (%13.3) düşük oranlarda olduğu belirlenmiştir.

Çocukların bireysel özellikleri değerlendirildiğinde en fazla Kinestetik (Dokunsal) birey özelliğini (%73.3) taşıdıkları %61,6 Görsel, % 55 İşitsel birey özelliğinde oldukları tespit edilmiştir. Bireysel özelliklerin yaşla bağlantısında görsel ve işitsel birey özelliklerinde anlamlı fark varken cinsiyetler arasında bireysel özellik farkı anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Tablo: Cinsiyet ve Görsel Birey Özelliği Taşıma

			Görsel Birey Özelliği		Total
			yok	var	
cisiyet	Kız	Count	13	21	34
		% within gorse	56,5%	56,8%	56,7%
	Erkek	Count	10	16	26
		% within gorse	43,5%	43,2%	43,3%
Total		Count	23	37	60
		% within gorse	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo: Cinsiyet ve İşitsel Birey Özelliği Taşıma

			İşitsel Birey Özelliği		Total
			yok	var	
cisiyet	Kız	Count	16	18	34
		% within isitsel	59,3%	54,5%	56,7%
	Erkek	Count	11	15	26
		% within isitsel	40,7%	45,5%	43,3%
Total		Count	27	33	60
		% within isitsel	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo: Cinsiyet ve Kinestetik Birey Özelliği

			Kinestetik Birey Özelliği		Total
			yok	var	
cisiyet	Kız	Count	7	27	34
		% within kinestetik	41,2%	62,8%	56,7%
	Erkek	Count	10	16	26
		% within kinestetik	58,8%	37,2%	43,3%
Total		Count	17	43	60
		% within kinestetik	100,0%	100,0%	100,0%

4- TARTIŞMA VE YORUM

Çocuk resimleri gelişimleri ile bağlantılı olarak özellikle oyun ve zevk alma yolu olarak gördükleri karalama döneminde anlaşılması zor çizgiler çizebilirler. Aynı çocuk farklı zamanlarda farklı özellikte resim analizinde değerlendiren belirteçleri kullandıkları da görülür. Dolayısıyla analizler farklı zamanlarda ve çok sayıda resim üzerinden yapılması önerilir. Özellikle ruhsal ve zihinsel gelişimi değerlendirmek için doktorların kullandıkları resim analizlerinde çoklu resim örneği önemlidir. Yapılan bu çalışma çocukların birer resmi üzerindeki analizden oluşturulmuş ve gelişim dönemi kuramsal özelliklere uygunluğu ölçülmüştür. Çünkü zihinsel gelişim ya da ruhsal durum göz ardı tutulmuştur. Sosyal, ekonomik ve kültürel yakınlığın olduğu sağlıklı çocukların olduğu, bir üniversite çalışanlarının çocuklarının kabul edildiği kreş olması nedeniyle sosyokültürel ya da ekonomik uçurumların olmadığı, birbirine yakın kabul edilen grupta çalışılması tercih edilmiştir.

Kellogg'a göre genellikle iki yaşına doğru anlamsız karalamaların yerinikâğının sınırlarıyla orantılı belirgin şekiller, üç yaşında ise daire, üçgen gibi şekillerden oluşan resimler çizdikleri görülür. Basit karalamalar, belirgin şekiller ve anlamlı resimlerin oluşumu çocuğun biçime ilişkin algısının geliştiğini ortaya koyar. Çok küçük çocukların karalamalarında yer alan bazı şekillerin daha sonraki evrelerde görülmediği dikkati çekmektedir. 3-4 yaşlarında anlamlı şekiller (diyagramlar) ortaya çıkar. 4 yaşına doğru çocuklar insan, hayvan, bina vb. resimlerini çizerek yeni bir aşamaya ulaşırlar. Anlamlı şekiller (diyagramlar) dikdörtgen, kare, oval, daire, daire içinde çapraz (greekcross) gibi geometrik

desenlerden oluşurlar ve genellikle kesintisiz çizgilerle ifade edilirler. Anamlı şekiller, "Bileşimler" ve "Kümeler" olarak gelişimlerini sürdürürler (Savaş, 2014).

Basit bir şekilden oluşan güneş resmi ancak 3 yaş dolaylarında çocuk tarafından çizilebilir. Çocuk önce çeşitli çizgi ve işaretlerden oluşan oval güneşler çizer, dört yaşlarına doğru eklediği yüz, kol ve bacaklar gibi ayrıntılarla güneş insanı oluşturmaya başlar. 'Mandala' ve 'güneş' çocuğun ilk insan resmini gerçekleştirmesinde birer dürtü, uyarıcı olma işlevini görürler (Yavuzer, 1992: 29). 'Radyal' merkez olarak kabul edilen bir noktadan ya da alandan yayılan çizgiler olarak nitelendirilir. Sağ elini kullanan bir çocuk, sağ dirseğini kaldırarak, resim kâğıdının sol köşesine doğru 'radyal' şekiller çizer. Kâğıdın sağ tarafına benzer şekilleri çizerken dirseğini vücuduna doğru yaklaştırır (Savaş, 2014). Çocuğun realist olmaktan çok simgeselliğini vurgulayan Sully gibi Goodman'a göre de bazı çizimler tamamen simgeseldirler. Resim bir nesneye işaret eder ve daha çok o nesneyi anlamlandırır. Resimler, nesnelerin simgelenmesinden başka düşüncelerin ve duyguların açıklanış şeklidir (Yavuzer, 1992: 30). Resimlerin ebatlarının yanı sıra kullanılan renklerin de düşünce ve iç dünyalarını yansıtmada etkilidir. Lüscher Renk Testi çalışmasında renklerle kişilik özelliklerinin bağlantılı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Renkler beynin sağ bölümü ile algılanır ve bu bölümle kişi kendisini içgüdüsel dışavurumunu ifade eder. Sun renk kullanımının çözümlenmesinde; Kırmızı; sağlamlığı, turuncu; uysallığı, sarı; sağlam bir temeli, yeşil; uyumu, mavi; fiziksel enerjiyi, mor; bağıllık isteğini sembolize ettiğini belirtir (Sun, 1994: 87). Çocuk resimlerinde perspektif ve orantının kâğıda yansıtılması ise nadir olarak görünür. 4 yaşından itibaren çocuklar kâğıt üzerinde belirli konuların büyüklükleri hakkında bilgi verme kapasitesine sahiptirler. Ancak, büyüklük o kadar göze çarpan bir unsur olmadığında ve diğer özellikler konuları ayırmak için hazır bir yol sunduklarında, konular arasında doğru sırada büyüklük hesaplaması olması ihtimali azalmaktadır (Savaş, 2014). Pek çok küçük çocuk resminin, geleneksel olarak simgesel bir karakter taşıdığı Barrett ve Light (Savaş, 2014: 47)'ın çalışmasında görülmektedir. Küçük çocukların yaptığı ilk resimler sundukları konuları tanımlamaktan çok, bunlara işaret eden geleneksel simgeler olarak işlev görür ve anlatmak istedikleri şeylerin yapısı veya görünüşleri hakkında çok az bilgi taşırlar. Üç yaşın sonlarında küçük motor kasların da gelişimiyle karalamalar amaçsız ve denetimsiz olmaktan çıkar ve Kellogg'un 'anamlı şekiller dönemi'dediği evrede bilinçli çizimler başlar.

5- SONUÇLAR

Karalama dönemindeki 2 ve 4 yaşlarındaki çocukların resim analizleriyle bireysel özelliklerinin ortaya çıkarılmasında akademik başarı için uygun eğitim yöneliminin tespit edilmesi için yapılan bu çalışmada 3 ve 4 yaş grubundan bazı sonuçlara ulaşılmıştır;

Yönlendirilmeden serbest konu ve renk seçimiyle 60 çocuğun resimlerinde gelişim dönemlerindeki alanyazındaki bilgilerden yola çıkarak değerlendirme resim analizi kriterleri ve bireysel özellikler üzerinden yapılmıştır. Sanatsal becerinin oluşumu aranmadan yaptıkları resimler ve sonrasında çocuklarla birebir görüşmeler neticesinde çocukların resim analizinde;

En fazla Karalamada isimlendirilen karalama (%60), anlamsız çizgi kullanımı (%48,3), boşlukta mekan algısı olmayan çizim (%88,3), rastgele çizim (%50), renk seçiminde özgür oldukları(%85) görülmüştür. Bireysel özellik için resim üzerine yapılan görüşmeler ise çocukların %73,3'ünün Kinestetik birey özelliğinde, %61,6 Görsel birey özelliğinde, %55'inin ise İşitsel birey özelliğinde olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla resim analizi ile bireysel özelliklerine bakıldığında çalışma gurubundaki çocukların Kinestetik birey özelliği olan dünyayı duygularıyla anlama yatkınlık ile yaşayarak, dokunarak, yaparak, hareket ederek öğrenmeye daha yatkın oldukları söylenebilir. Görsel birey özelliği ağırlıkta olan çocukların dünyayı görüntülerle algılamasına bağlı olarak şema, resim, grafik, video gibi görsel materyallerle öğrenmeye daha yatkın oldukları, sözel anlatım yerine görsel içerikli sözel anlatımla daha etkin öğrenme yapılabileceği söylenebilir. İşitsel birey özelliğine sahip çocukların ise dinleyerek, tartışarak, düşündüklerini anlatarak, eğitime daha yatkın halde olduklarını söyleyebiliriz. Cinsiyet bağlamında karşılaştırıldığında ise kızların kinestetik ve görsel birey özelliğinin aynı dönem erkek çocuklarından daha fazla olduğu görülmektedir. Erkek çocuklar arasında ise görsel, işitsel ya da kinestetik birey özellikleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bağlamda okul öncesi dönemde çocukların birbirinden farklı öğrenme stillerine sahip olmaları ile birlikte genel anlamda somut, algısal ve görsel öğrenmelere yatkın oldukları söylenebilir. Okul öncesi

çocukların aktif öğrenme ve görsel öğrenmeye daha olduğu görülmesiyle literatürle bağdaştığı ancak karalama dönemi yaş grubuyla ilişkili birebir çalışılmaya rastlanmamıştır.

Küçük yaş grubu çocukların görsel, algısal, somut ve aktiviteye (kinestetik/dokunsal) dayalı öğrenmeye eğilimli oldukları bilinmektedir. Okul öncesi dönemde çocuklar aktif, algısal ve görsel öğrenme stillerini sergilemektedirler (Güneş ve Erkan; 2017). Bu bağlamda çocukların görsel, işitsel ve kinestetik birey özelliklerinin 2-4 yaş karalama döneminde başlayan resimle ifade yönteminden yönelimleri belirlenerek farklı disiplinler fayda sağlayabilecektir. Resim analiziyle bireysel özelliklerinin ipuçlarının alınabildiği düşünülen bu çalışma özellikle akademik başarıyı arttırmak için gelişimsel dönemine uygun olarak öğrenme teknikleri için eğilimleri değerlendirilebilir. Çocuklar İçin Öğrenme Stilleri İndeksi (ÇİÖSİ) okul öncesi dönemde çocuğu tanıma ve değerlendirmede kullanılacak bir ölçüm aracı olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarından hareketle, öğretmenlerin öğrenmenin etkililiği vemaximum öğrenme kapasitesine ulaşma yolunda çocukların çok ve az tercih ettikleri öğrenme stilleriningeliştirilmesine fırsat tanıyacak öğrenme ortamlarını ve etkinliklerini planlamaları önerilmektedir (Güneş; 2014). İnsanların düşüncelerini ve davranışlarını düzenleme yetenekleri birbirlerinden farklıdır. Bu da kişisel seçimlerin belirlenmesinde etkili olup zekâ, bilişsel stiller ve davranışlar üzerinde olduğu gibi öğrenme ve öğretme süreçlerinde de önemli rol oynamaktadır (Güneş ve Erkan; 2017).

Araştırma 60 çocuk resminden oluşturulması sınırlılığın daha fazla resim ile veya her bir çocuğa ait çoklu resim üzerinden yapılması olasıdır. Öğretmenlerin resim analizi konusunda eğitilmesi, çocukların ilgi alanı ve kişisel özellikleri göz önünde bulundurularak eğitimin karalama gelişim dönemiyle anlaşılacak uygun ortam oluşturulması sağlanabileceği düşünülmektedir. Resim etkinliklerinin sadece eğlence, oyun olmanın dışında iletişim ve yönelim aracı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKLAR

Bilgin, D. ve Durmuş, S., (2003). *Öğrenme Stilleri ve Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişki Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, c. 3, s. 2, ss. 381–400.

Güneş, G. VE Erkan, S. (2017). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Öğrenme Stillerinin İncelenmesi*. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(1): 13-24.

Güneş, G. (2014). *Çocukların epistemolojik görüşlerinin ve öğrenme stillerinin Öklidyen geometrisinde modellenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi

Malchiodi, C. A. (1998): *Çocukların resimlerini anlamak*. İstanbul: EpsilonYayıncılık.

Burkitt E, Barret M ve Davis A (2005). *Drawings Of Emotionally Characterised Figures By Children From Different Educational Backgrounds*. International Journal Of Art& Design Education, 24(1), 71-83.

Yavuzer, H. (1992). *Resimleriyle Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 4. baskı.

Savaş, İ.(2014). *Çocuk Resmi Ve Bilinçaltı*. Yüksek Lisans Tezi.

Sun D. and Howard. (1994). *Renginizi Tanıyın*. Çev: Tuğrul ÖKTEN,

İstanbul: Arıtan Yayınevi.

INVESTIGATING THE ROLE OF MISUSING INTERNET AND MOBILE ON MENTAL HEALTH

Mujtaba JAWED and Fawad SAMADI
Computer Science Faculty, Parwan University

ABSTRACT

The Internet and mobile, being a very new innovation of humanity, became an essential part of our life. Different sophisticated features like: allowing users to keep pictures, communication, memories, personal information, health and financial data in one place has been combined by mobile and internet, which is one of the current human honors in the technology sector, is a tool that not only has lots of harms it has solved many problems too, but if it is used unsystematically, overused and misused; it will have a side effect on psyche and health.

Also the smartphones and Internet merged advanced computing capability, such as internet communication, information retrieval, video, e-commerce and other features, that makes the device one of the necessities for many people.

The purpose of this study is to investigate the effects of Internet and mobile misapplication on psyche and health with a descriptive-analytical approach and a survey. In this study, 500 students of Parwan University of different disciplines were selected randomly and the questionnaires were explained to them, which a statistical analysis was performed on 433 of the questionnaires considered as a net data.

The result is that the Internet and mobile abuse can threaten people's mental health. It is recommended to make good use of the Internet and mobiles, the advantages and disadvantages of the virtual world of the Internet, to encourage and educate the families and community at the right level.

The findings of the study show that ill use of the Internet and mobile phones can lead to aggressive attitudes, depression, sleep disturbances, increase levels of social isolation, anxiety and reduced learning interests. It is recommended that parents, school authorities, and university officials avoid the potential threats of this phenomenon by introducing restrictions on the amount of time using the Internet and mobile phones, parents should regularly monitoring the usage of internet and mobile by their children and school and university authorities should provide awareness programs regarding the better usage of internet and mobile phones.

Keywords: Internet, Mobile, Misapplication, Health, Threats, Depression, Isolation

بررسی نقش استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بالای صحت روان

مجتبی جاوید و فواد صمدی

پوهنچی کمپیوتر ساینس، پوهنتون پروان

چکیده

انترنت و موبایل که از جمله اختراعات کنونی بشر در بخش تکنالوژی میباشد ابزاری است که نه تنها ضرری در قبال ندارد بلکه خیلی از مشکلات را حل نموده است؛ اما اگر استفاده آن مدیریت نشده و به بیش از حد یا به صورت نادرست استفاده گردد؛ اثرات سوئی را در قبال خواهد داشت که یکی از جمله این اثرات بالای صحت روان میباشد. این تحقیق با هدف بررسی تأثیرات استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بالای صحت روان و با رویکرد توصیفی-تحلیلی و نوع کاربردی انجام گرفته است. در این مقاله 500 نفر از محصلین پوهنتون پروان به صورت تصادفی انتخاب گردیده و برایشان پرسشنامه توضیح گردیده است. یافته‌های این تحقیق نشان میدهد که استفاده نادرست از اینترنت و موبایل باعث ایجاد نگرش پرخاشگرایانه، افسردگی، اختلال خواب، کاهش میزان یادگیری انزوای اجتماعی و اضطراب میگردد. در نتیجه اینکه مصرف بیش از حد اینترنت و استفاده نادرست موبایل میتواند سلامت روانی افراد را تهدید نماید و پیشنهاد میشود که والدین، مسوولین مکاتب و مسوولین پوهنتون ها با آوردن محدودیت های در راستای استفاده از اینترنت و موبایل از تهدیدات احتمالی این پدیده جلوگیری نمایند.

کلمات کلیدی: اینترنت، موبایل، استفاده نادرست، صحت، خطر، افسردگی، انزوا

معرفی

رشد و گسترش دانش بشری و فناوری های نوین سبب شده تا دنیا انسان ها متحول و هر لحظه پیچیده تر شود. تکنالوژی معلوماتی یکی از پدیده هایی است که در اواخر قرن بیستم زندگی بشر را دگرگون کرد و هنوز نیز رشد فراینده آن ادامه دارد. شاید آن هنگام که مک لوهان در سال 1976 نظریه دهکده جهانی را برای نخستین بار مطرح کرد، پذیرش آن چندان آسان نبود، اما امروزه روند جهانی شدن در بعد فرهنگی به میانجی مسایل پیشرفته تکنالوژی معلوماتی، کمپیوتری و رسانه ای محقق شده است (رنجبر و همکاران، 1389: 11).

وقتی به گذشته نگاه می کنیم و وسایل ارتباطی آن زمان را با این دوره مقایسه می کنیم، می بینیم که تکنالوژی چقدر باعث پیشرفت در کارها و زندگی شده است. وسایل ساده ارتباطی آن دوره اصلاً قابل اندازه با وسایل ارتباطی این دوره نیست، وسایلی از قبیل نامه و موبایل های ساده اولیه کار را دشوار می کرد ولی اکنون پیشرفت تکنالوژی باعث سریع تر شدن بسیاری از کارها شده، وسایلی که می توان با آن تمام کارها را در مدت خیلی کم انجام داد؛ مثلاً اینترنت و موبایل و ... ولی وقتی مبتکران بزرگ دنیا جدیدترین اختراعات خود را برای راحتی انسان بوجود آوردند شاید فکر نمی کردند که روزی انسان از این وسایل سوء استفاده کرده و به دنبال چاره ای برای رفع خطرات این اختراعات و وسایل نوین ارتباطی باشند، وسایلی که در مرحله اول دنیای مجازی را برای انسان به ارمغان آورد (دوران، 1381).

افزایش تولید وسایلی از قبیل موبایل و اینترنت و ... در نهایت سهولت دسترسی سبب شد گروه های بسیار از افراد جامعه با سنین مختلف به این دنیای مجازی راه پیدا کنند، به طوری که در قرن 21 داشتن موبایل به یک کودک 6 ساله برای کسی

عجیب نیست. بررسی ها نشان داده اند که این گونه وسایل تنها تاثیر منفی بر روی تحصیل دانش آموزان ندارد و در برخی موارد به آن ها در مسائل آموزشی کمک هم می کند. ولی نکته قابل توجه این که تاثیر منفی آن ها بر روی دانش آموزان متاسفانه بیشتر از تاثیر مثبت آن است. امروزه این وسایل بر نوع لباس پوشیدن و زینت دادن اتاق ها و حتی اخلاق دانش آموزان تاثیر گذاشته است.

مساله ای که در حال حاضر بسیار شایع است، استفاده غیر اخلاقی دانش آموزان از اینترنت و موبایل است، آن ها از این وسایل هم در خانه و هم در محیط آموزشی استفاده درست نمی کنند و چون کنترل قطعی این اعمال توسط والدین و مسئولان آموزشی تقریباً غیر ممکن است. استفاده از این وسایل مثل استفاده از چاقو است که به کار گرفتنش هم می تواند در مواردی صحیح باشد و به حیات آدمی کمک کند و هم می تواند جان آدمی را بگیرد، متاسفانه به دلایل مختلف در گروه های سنی نوجوانان و جوانان استفاده صحیح از این وسایل ارتباطی جا نیفتاده و علاوه بر این استفاده غیر اخلاقی و بیش از حد آن موجب بر هم خوردن تمرکز متعلمین و محصلین در مکاتب و پوهنتون ها شده و این باعث کاهش یادگیری آنان گردیده است. در شهر و کشور ما نیز این پدیده به یک چالش جدی در بین مکاتب و پوهنتون ها تبدیل گردیده است؛ استفاده از موبایل به منظور انجام بازی یا اینترنت به منظور سر زدن در شبکه های مجازی ذهن بسیاری از محصلین را درگیر نموده و آسیب های فراوانی را متوجه روان شان ساخته است که خودشان بدان آگاه نیستند. قطعاً به دلیل عدم آگاهی اکثریت محصلین از مضرات استفاده غیر معمول اینترنت و موبایل انجام تحقیقی در این خصوص یک امر حتمی بوده و ضروری پنداشته میشود. حالآنکه انجام تحقیقی در زمینه بررسی اثرات استفاده نادرست از اینترنت و موبایل در بین محصلین در شهر پروان، محصلین را کمک می نماید تا با داشتن معلومات کافی در مورد اثرات مثبت و منفی ابزارهای مانند موبایل و اینترنت به استفاده آن پرداخته و از آسیب های روانی، اجتماعی، اقتصادی و ... ناشی از این ابزارها در امان باشد؛ لذا انجام چنین تحقیقی در زمینه از اهمیت زیادی برخوردار میباشد.

اهمیت و هدف تحقیق

بررسی نقش استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بالای سلامتی روان محصلین.

- 1) بررسی نقش استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بر ایجاد منازعه (پرخاشگری) در بین محصلین.
- 2) بررسی نقش استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بر ایجاد افسردگی در بین محصلین.
- 3) بررسی نقش استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بر ایجاد اختلالات خواب در بین محصلین.
- 4) بررسی نقش استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بر کاهش میزان یادگیری در بین محصلین.
- 5) بررسی نقش استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بر انزوای اجتماعی در بین محصلین.
- 6) بررسی نقش استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بر ایجاد اضطراب در بین محصلین.

روش تحقیق

ماهیت پرسش ها و نیز مولفه های مورد نظر تحقیق به گونه ای است که ایجاب می کند، که ترتیب روش تحقیق از روش توصیفی-تحلیلی باشد. زیرا ترتیب این روش ها می تواند در بیان کردن روابط بین متغیرها، آزمودن فرضیه ها و پرورش

دادن مفاهیم موثر واقع شود. به این ترتیب که ابتدا با انجام مطالعات کتابخانه‌ای، اسناد و گزارش‌های مرتبط با موضوع تحقیق، شناخت و توصیفی دقیق‌تر از مَسئله و پرسش‌های تحقیق بدست می‌آید؛ سپس با انجام مصاحبه‌ها و توزیع پرسشنامه‌هایی اثرات سؤروانی استفاده از اینترنت و موبایل در بین محصلین مورد ارزیابی و تحلیل قرار می‌گیرد. در نهایت این تحقیق بر اساس داده‌ها و اطلاعات به دست آمده از مطالعه منابع کتابخانه‌ای و تحلیل نتایج پرسشنامه‌های مربوطه سعی خواهد شد به نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاد برای اصلاح و جلوگیری از اثرات سؤروانی استفاده نادرست از اینترنت و موبایل خواهد رسید.

سوالات تحقیق

استفاده نادرست از اینترنت و موبایل چه نقشی بر روی سلامتی روان محصلین دارد؟

- 1) استفاده نادرست از اینترنت و موبایل چه نقشی بر روی ایجاد منازعه (پرخاشگری) دارد؟
- 2) استفاده نادرست از اینترنت موبایل چه نقشی بر روی ایجاد افسردگی دارد؟
- 3) استفاده نادرست از اینترنت و موبایل چه نقشی بر ایجاد اختلال خواب دارد؟
- 4) استفاده نادرست از اینترنت و موبایل چه نقشی بر کاهش میزان یادگیری دارد؟
- 5) استفاده نادرست از اینترنت و موبایل چه نقشی بر انزوای اجتماعی دارد؟
- 6) استفاده نادرست از اینترنت و موبایل چه نقشی بر ایجاد اضطراب دارد؟

فرضیات تحقیق

به نظر می‌رسد که استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بالای سلامت روان محصلین تأثیرات سؤ دارد.

- 1) به نظر می‌رسد، استفاده نادرست از اینترنت و موبایل باعث منازعه (پرخاشگری) می‌شود.
- 2) به نظر می‌رسد، استفاده نادرست از اینترنت و موبایل باعث افسردگی می‌شود.
- 3) به نظر می‌رسد، استفاده نادرست از اینترنت و موبایل باعث اختلال خواب می‌شود.
- 4) به نظر می‌رسد، استفاده نادرست از اینترنت و موبایل باعث کاهش میزان یادگیری می‌شود.
- 5) به نظر می‌رسد، استفاده نادرست از اینترنت و موبایل باعث انزوای اجتماعی می‌شود.
- 6) به نظر می‌رسد، استفاده نادرست از اینترنت و موبایل باعث اضطراب می‌شود.

روش جمع‌آوری مواد

کُتب و منابع معتبر علمی: به منظور بررسی پایه‌های نظری این طرح از کُتب و منابع معتبر داخلی و خارجی استفاده شد. ه است.

پرسشنامه: به منظور بررسی دقیق اثرات روانی استفاده نادرست از موبایل و اینترنت در بین محصلین، به 500 تن از محصلین پرسشنامه توضیح شد تا بر اساس پاسخ های شان تاثیر استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بر سلامت روان مشخص گردد.

با توجه به اینکه اینترنت و موبایل وسایل روز و بسیار سودمند اند که باعث سهولت در ارتباطات و کارها شده، از این وسایل می توان هم استفاده درست کرد و هم استفاده نادرست. به حدی که در مواردی به اندازه‌ی سلاح‌های گرم می‌تواند در سطح صنف و مکتب و پوهنتون خطرناک باشند، پیشرفت های فراوانی که در سیستم اینترنت و موبایل در این اواخر صورت گرفته است، باعث تعجب همگان شده است و همه روزه کیفیت های جدیدی به این ابزار اضافه گردیده و هر روزه بر تعداد کودک و نوجوانانی که از این ابزارها استفاده می کنند، افزوده می شود. این که این روزها اکثر متعلمین دوره متوسطه و لیسه از این وسایل استفاده می کنند، این که مکاتب با این دشوار همراه شده و این که امواج این تلفون‌ها بر سلامتی همه تاثیر سوء دارد را نمی توان انکار کرد و هم چنین نمی توان ممنوعیت کامل استفاده از این وسایل و ابزار را صادر کرد، اما باید دنبال راهی برای آموزش شیوه های صحیح استفاده از این پدیده ها به نوجوانان و جوانان باشیم که این امر میسر نمی‌شود جز با همکاری همه ارگان‌های مربوطه علی‌الخصوص دولت، معارف، تحصیلات عالی، خانواده،

موبایل

موبایل تکنالوژی جدید است که استفاده از آن در منازل، مکاتب یا پوهنتون ها، اما و اگرهای زیادی دارد. موبایل یک وسیله ارتباطی است که تشکیل شده از یک سیم کارت و یک گوشی تلفون ساده یا پیشرفته و نقش اصلی آن تلفون بی سیم است. ریشه های تلفون بی سیم دیجیتالی و سلولی به دوران جنگ جهانی دوم بر می گردد. در سال 1973 نخستین گوشی موبایل توسط شرکت موتورولا ساخته شد. بعد کشورهای اسکانیدیناوی (سویدن، دانمارک و فنلند) به توسعه آن پرداختند. با ورود جاپان، امریکا، انگلیس و همچنین چین، کوریا، هند، سنگاپور و غیره، تنوع در موبایل ایجاد شده و سالانه انواع متفاوتی از موبایل‌ها با کیفیت های خاص تولید می‌شود طوریکه به گزارش مجله اکونومیست هر سال 600 میلیون موبایل به فروش می رسد (حسن‌زاده، 1388)

تماس سریع و آسان، ارسال پیام و تصویر از طریق SMS و MMS، امکان ثبت صدا، عکس و فلم، داشتن حافظه جانبی با توان حمل اطلاعات زیاد، پخش صدا های صوتی مثل سخنرانی، موسیقی، دسترسی به اینترنت در همه حال، داشتن امکاناتی مثل ماشین حساب، کرنومتر، بازی، چراغ، رادیو، تلویزیون، کاهش هزینه ها و ترافیک، نصب برنامه های آموزشی در مکاتب و پوهنتون ها و نیز صرفه جویی در وقت و غیره.

در یک نظر سنجی از مردم انگلیس پرسیدند که بدترین اختراع بشر کدام است؟ پاسخ ها به ترتیب عبارت بودند از : 1- اسلحه 2- موبایل 3- بمب هسته‌ای 4- تلویزیون 5- سیگرت 6- غذای تیز بیشترین مضرات موبایل مربوط به امواج الکترو مغناطیسی آن است. در سازمان ملل بخشی بنام ICMRIP تأسیس شد که کارش کنترل میزان امواج الکترو مغناطیسی مضر برای انسان و طبیعت است. بخاطر همین امواج: 1- روشن کردن موبایل در طیاره ممنوع است 2- نصب آنتن BTS در نزدیکی بستر کودک ها و شفاخانه ها ممنوع است 3- باید از گذاشتن موبایل در کنار کارت بانکی اجتناب نمود 4- خانه های محدودی آنتن موبایل، ارزانتر است (ذکائی، 1383)

مزایای استفاده از موبایل

موبایل از وسایلی است که با توجه به اندازه کوچکش دارای کاربردهای فراوانی برای تمام سنین می باشد. در حالیکه اندازه این وسیله بسیار کوچک است اما قابلیت های بسیار زیادی دارد که می توان کارهای فراوانی انجام داد. استفاده از موبایل می تواند جنبه های مثبت و منفی فراوانی در پی داشته باشد که اگر از این وسیله به درستی استفاده شود بهترین دستگاه روز به شمار می رود. با موبایل هر کجای دنیا هم که باشی می توان از حال و موقعیت خود به خانواده اطلاع داد. در گذشته برای ایجاد ارتباط یا باید به مرکز تلفون مراجعه می شد و یا از تلفون ثابت استفاده می گردید؛ اما حالا با تلفون های سبک، بی سیم و قابل حمل می توان در هر کجای دنیا از آن استفاده کرد. زمانی بود که به همراه داشتن یک گاز اشک آور یا وسیله دفاعی سبب می شد تا زنانی در برخی نقاط پر خطر شهرهای بزرگ احساس امنیت بیشتری کنند اما اکنون موبایل جای این وسیله دفاعی را گرفته است (رنجبر، 1389)

پروفسور جک ناصر از پوهنتون اوهایو تحقیقی با عنوان، استفاده زنان از موبایل را سرپرستی کرده است و پس از تحقیق روی 170 محصل زن گفته که این محصلان احساس می کنند که به همراه داشتن یک موبایل کمتر آسیب پذیرند، ولی بر خلاف این نظر آن ها به این ترتیب کمتر به محیط اطراف خود توجه کرده و شواهد کمی از نقش بازدارنده موبایل برای زنانی که ممکن است در معرض خشونت های مجرمانه قرار گیرند، وجود دارد.

پروفسور فیلیپ کور، استاد پوهنتون سوانسا معتقد است که موبایل احساس امنیت دروغی به زنان و مردان می بخشد که آن ها را از توجه به اطرافشان باز می دارد (رنجبر، 1389).

کارشناسان مسئول می گویند که موبایل یک تکنالوژی بیگانه است که برای استفاده برگزیده از آن در بین قشر های مختلف بخصوص در بین قشر متعلم و محصل فرهنگ سازی نشده است و آن ها موبایل را به عنوان یک تکنالوژی مزاحم برای دانش آموزان، آشکار می کنند که متاسفانه بیشتر متعلمین و محصلین از موبایل درست استفاده نمی کنند و بعضاً با آن وارد حریم خصوصی دیگران می شوند که این مورد چالش های بیشماری را در پی خواهد داشت. (حسن زاده، 1388).

البته در فعالیت آموزشی متعلمینی که از موبایل استفاده می کنند به دو گروه تقسیم بندی می شوند؛ گروهی موبایل برایشان صرفاً وسیله ای ساده برای ارتباط است و هیچگاه مانع درس و مطالعات شان نمی شوند و عمدتاً دانش آموزانی که به این گروه تعلق دارند ارزش های تربیتی و آموزشی مراکز تحصیلی را رعایت مینمایند. و گروهی دیگر دانش آموزانی هستند که ارزش های تربیتی و آموزشی مراکز تحصیلی را رعایت ننموده و از موبایل به عنوان وسیله برای ساعت تیری در ساعات آموزشی، مزاحمت، اخلاص فضای صنف، یا وقت گذرانی در هنگام تدریس استفاده می شناسند؛ استفاده از موبایل برای این گروه از دانش آموزان پیروان منفی زیادی را در پی خواهد داشت. کارشناسان معتقدند که ورود هر پدیده جدید در جامعه باید فرهنگ استفاده از آن وسیله نیز رایج و قرارداد شود اما وارد کنندگان پدیده های جدید اغلب به دنبال مصالح اقتصادی بوده و از آثار فرهنگی و پیروان آن غافل هستند. اگر استفاده از موبایل در مکاتب و پوهنتون ها با آموزش و فرهنگ مطابق نباشد آثار سوء این وسیله ارتباطی بر نتایج مثبت آن غلبه می کند زیرا در این شرایط استفاده از موبایل سبب عدم تمرکز و تداخل در آموزش دانش آموزان می شود.

عیب های استفاده از موبایل

موبایل صرف نظر از جنبه‌های مثبتش، جنبه‌های منفی بسیاری دارد، تحقیقات نشان داده اند که نوع استفاده از موبایل به تغییرات سنی بستگی دارد. به عنوان مثال دادن پیام کوتاه یا SMS بیشتر در میان نوجوانان به چشم می خورد در حالی که پس از شانزده سالگی زمانی که به سن بلوغ رسیدند، بیش تر به مکالمه اهمیت می دهند. قابل دسترس بودن موبایل و پایین آمدن سن مشترکین موبایل جای خود را در میان مراکز آموزشی مانند مکتب و پوهنتون باز کرده و به معنای جدی برای مسئولان محیط آموزشی تبدیل شده است. در حال حاضر در کلاس‌های درس صحبت آهسته با موبایل، بازی و SMS بازی و بلوتوث بازی و نت گردی جایگزین زرمه‌ها و پیچ‌پیچ‌های محصلان شده و این باعث می شود استادان از دانش آموزان بخواهند تیلیفون خود را خاموش کنند. اما برای آن‌هایی که داشتن موبایل از داشتن جزوه و کتاب واجب تر است گوش شنوایی وجود ندارد (شایق و همکاران، 1388).

مشاهدات محققان حاکی از آن است که مشکلاتی چون بلوغ زودرس، نا امنی مفرط بر روی گوشی همراه رواج فساد اخلاقی و هم چنین پدیده آمدن ده‌ها مشکل فرهنگی و اجتماعی دیگر بر روی سلامت و تندرستی روح و روان مخاطبان تأثیر سوء دارد. از جمله مهم‌ترین کارهای دشوار افزایش استفاده غیر ضروری از موبایل و بخصوص تبادل SMS در محیط آموزشی به مرز هشدار در جهان رسیده است که بر اساس نتایج بررسی‌های انجام شده موبایل برای نوشتن بیش از حد پیام نویسی طراحی نشده و ممکن است نوشتن بیش از حد با موبایل به درد و ورم کردن انگشتان و مچ دست پایان میابد. بحرانی بودن وضعیت ورود موبایل به مکاتب و پوهنتون‌ها و در میان نوجوانان کم سن و سال به طور جدی زیاد می‌باشد. از دیگر مضرات موبایل می‌توان به مسئله حواس منحرف استفاده کنندگان از این وسیله و کم توجهی افراد استفاده کننده به محیط اطراف اشاره کرد؛ مثلاً دانش آموزانی که هنگام رفت یا برگشت به پوهنتون به شدت مشغول استفاده از این وسایل اند، هنگام عبور از جاده احتمال تصادفشان بالا می‌رود.

این روزها فروش موبایل در دنیا از پر درآمدترین کارهاست و حتی بسیاری از مراکز آن‌ها دولتی هستند و کسی دوست ندارد از میزان سودش کم شود. آن‌ها میلیاردها دالر برای راه اندازی آنتن‌های BTS خرج می‌کنند و می‌خواهند سودش را ببرند و اگر بخواهند سیستم‌هایش را تغییر بدهند، باید مبلغی بیش از میلیاردها دالر هزینه کنند. پس راه پر سود برای آنان عدم اطلاع مردم از زیان‌های موبایل است. پس انسان‌ها با این کارها عین ساختن چیزهای مضر با دست خود همدیگر را می‌کشند. البته پس از تذکرات بسیار دانشمندان در دنیا در این مورد در سازمان ملل بخشی به نام ICNRTP تاسیس شد که کارش فقط تحقیق بر روی کنترل امواج الکترومقناطیسی مضر برای انسان و طبیعت است. حال این سوال پیش می‌آید که چرا کشورهای اروپایی نسبت به موضوع حساس تراند. در کشورهایی چون اتریش، سوئیس و آلمان تاکنون مقالات زیادی ارائه شده و از دولت خواسته اند که به گونه‌ای قانون گذاری کنند که کمترین زیان به افراد برسد و از دولت شان خواسته اند که آنتن‌های BTS را در نزدیکی کودکانها، پارک، شفاخانه‌ها و... نصب نکنند.

در ناروی هم تحقیقاتی ارائه شده که نشان می‌دهد استفاده از موبایل برای بچه‌ها باعث خستگی و بی‌خوابی و کم‌اشتهایی آن‌ها می‌شود (حسن زاده، 1388).

البته قابل ذکر است که استفاده از موبایل حتی برای مدت زمان اندک به بدن انسان ضرر دارد زیرا امواج الکترومقناطیسی که از موبایل و آنتن‌های موبایل آشکار می‌شود در هر ثانیه به بدن اثابت نموده و به سلامتی بدن ضرر فراوانی در پی دارد

(استنگروم، 1390). قابل ذکر است برای کسانی که مشکل قلبی دارند، معمولاً سفارش می‌شود که موبایل را از خودشان دور نگه دارند چون قلب نسبت به دیگر اعضای بدن بیشتر در معرض خطر امواج الکترومقناطیسی هست.

در دهه های اخیر به علت افزایش استفاده از محیط های مجازی توسط متعلمین و محصلین باعث بالا رفتن اضطراب و افسردگی در نسل جوان شده است. بحران هویتی که ریشه در تحولات جدید جهانی دارد از هویت فردی تا هویت ملی-مذهبی و اجتماعی را در بر می‌گیرد و جای تعجب ندارد که مخاطبان اصلی آن نوجوانان و جوانان باشند. قشری که درگیر تغییرات سریع فیزیولوژیک و جسمانی است. شکل گیری هویت و ورود به دنیای بزرگسالان و حساسیت و توجه به آثار و پیامدهای استفاده از اینترنت و موبایل و محیط های مجازی در این دوره اهمیت ویژه ای یافته است. نیاز جوانان به هویت و ثبات هویتی بیش از هر زمان دیگری است و کنجکاوی زیادی را می‌طلبد. این دوران نوجوانان و جوانان در ساعات زیادی از این وسایل استفاده کرده و خود را سرگرم می‌کنند و این در حالی است که این رسانه ها به‌طور مستقیم و غیر مستقیم ارائه کننده فرهنگ حاکم بر آن کشور است و اثر زیادی بر هویت فردی و جمعی دارد. (بسته های آموزشی صحت روانی، موسسه IAM)

انترنت

انترنت، سیستمی جهانی از شبکه هایی از کمپیوترهای به هم پیوسته است که از پروتکل اینترنتی استاندارد (TCP/IP) برای خدمت رسانی به میلیاردها کاربر در سراسر جهان استفاده می‌کند. اینترنت، شبکه ای است که از میلیون ها شبکه محلی یا سراسری مخفی، عمومی، پوهنتونی، تجاری، و دولتی تشکیل شده است که توسط تکنالوژی های الکترونیکی، بی‌سیم، و نوری به یکدیگر، متصل شده اند. اینترنت، محدوده وسیعی از منابع اطلاعاتی و سرویس ها نظیر صفحات اینترنتی در شبکه جهانی وب (www یا World wide web) و یا ایمیل های الکترونیکی را در خود جای داده است.

اکثر رسانه های قدیمی همانند موبایل، موزیک، فلم و تلویزیون، با ظهور و پیشرفت اینترنت، دچار دگرگونی شده اند. یکی از این دگرگونی ها، ظهور و تولد سرویس های ارسال صوت از طریق پروتکل های اینترنتی (VoIP) و IPTV است. (حسن زاده، 1388)

روزنامه ها، کتاب ها، و انتشارات ها نیز، خود را با تکنالوژی وب سایت تطبیق داده اند. اینترنت، شکلی جدیدی از محاورات میان مردم از طریق ارسال پیام آنلاین، انجمن های اینترنتی، و شبکه های اجتماعی، به وجود آورده است و یا به آن سرعت داده است. خرید آنلاین نیز نام و تکنالوژی جدیدی می‌باشد که ثمره ای از ظهور و پیشرفت اینترنت در میان مردم می‌باشد.

منشاء اینترنت، به تحقیقات سالهای 1960 میلادی بر می‌گردد. دولت ایالات متحده، در تلاش برای ساخت شبکه ای مستحکم و بی عیب از کامپیوترها برای اهداف تجاری مخفی بود. در سال 1980 میلادی، همزمان با بنیان گذاری هیات علمی جهانی در ایالات متحده، و همچنین با راهیابی موسسات و نهادهای خصوصی در این هیات، باعث شد تا از همه جهان کامپیوترهای به این شبکه به هم پیوسته ببینند و از تکنالوژی آن استفاده کنند. خصوصی سازی این پروژه در سالهای 1990، باعث شد تا شبکه بین المللی حاصله عمومی شود بطوریکه تمام جنبه های زندگی مدرن انسانها را تحت تاثیر قرار داد. در سال 2009، طبق تخمینی که زده می‌شد، یک چهارم مردم سراسر دنیا، از اینترنت استفاده می‌کردند.

مزایای استفاده از اینترنت

همان طور که گفته شد، اینترنت می تواند هم جنبه ی مثبت و هم جنبه ی منفی داشته باشد . البته نوع استفاده اینترنت می تواند اثرات مثبت یا منفی این پدیده را مشخص سازد . اینترنت کمک می کند که افراد به سراسر دنیا در ارتباط بوده از جدیدترین اطلاعات دنیا آگاه شده و با افراد مختلف ارتباط داشته و از تجربیات شان در زندگی اش استفاده نماید . استفاده های اینترنت از مسایل تحقیقی گرفته، تا پیدا نمودن اطلاعات مهم در زمینه های مختلف، خرید و فروش، اشتراک در جلسات کنفرانس، عضویت در شبکه های اجتماعی و داشتن خبر از حال و احوال دوستان و اعضای فامیل در سراسر جهان و کمک گرفتن در مسایل روز زندگی و را شامل می شود.

اخیرا مشاهده شده که داکتران موقع عملیات می توانند از داکتر دیگر، حال هر جای دنیا که می خواهد باشد، کمک بگیرد و به کار خود سرعت بخشد و میزان خطای کار خود را کاهش دهند. همچنین با این ابزار عجیب می توان تمام خیلی از کارهای روزمره مثل خریداری، پرداخت پول، انتقال پول از یک حساب به حساب دیگر و غیره کارهای که وقت زیادی را صرف می کند انجام با کمترین زمان ممکن انجام داد. البته نتیجه این استفاده برگزیده شده از وقت آرامش روح و روان فرد میشود. از مزایای دیگر این دستگاه تجارت الکترونیکی آن می باشد. شاید چیز عجیبی به نظر برسد اما با این وسیله امکان انجام هر کاری هست؛ مثلاً با این دستگاه برای خود و یا حتی شرکت و کارخانه و ... می توان وسایلی که احتیاج داشت را سفارش داد و دیگر نگران این نبود که وقت انجام چنین کاری نیست و با مراجعه به سایت های مخصوص کالای مورد نظر را سفارش داد و در مدت زمان کوتاهی پس از این کار آن کالا را درب منزلتان تحویل گرفت (امیدوار، 1381)

همچنین محصلان می توانند در مورد موضوعات درسی خود در اینترنت جستجو کرده و اطلاعات بیشتری از موضوعات درسی پیدا کنند که این کار باعث شده که درک آنان نسبت به درس عمیق تر شود. (میرزائیان و همکاران، 1390).

عیب های استفاده از اینترنت

اینترنت در کنار اینکه ما را به جهان وصل می کند به قدرت تحقیق و فهم بهتر موضوعات را می دهد. اگر به صورت درست استفاده نشود و استفاده آن مدیریت نشود پیامدهای منفی زیادی را در قبال دارد . که یکی از این پیامدها که بسیار نمود پیدا می کند پیامدهای سو روانی می باشد.

بیشترین آسیب های روانی از سوی اینترنت را کس انی می بینند که اعتیاد به این پدیده دارند و بیشتر وقت شان را صرف گشت و گذار در فضای مجازی می گذارند. معمولاً در افرادی که اعتیاد به اینترنت دارند بیشتر وسواس، بی هدف بودن، اضطراب، نگرانی و... دیده می شود که ناشی از استفاده بیش از حد اینترنت، وقت گذرانی در چت روم ها، دیدار وبسایت های غیر اخلاقی و می باشد. عمده ترین آسیب های روانی استفاده بیش از حد اینترنت به قرار ذیل می باشد:

- وسوسه های فکری- عملی
- گشت و گذار بیهوده
- حرکت های ضد اجتماعی
- افسرده گی
- اضطراب و استرس
- انزای اجتماعی (گوشه گیری از اجتماع)

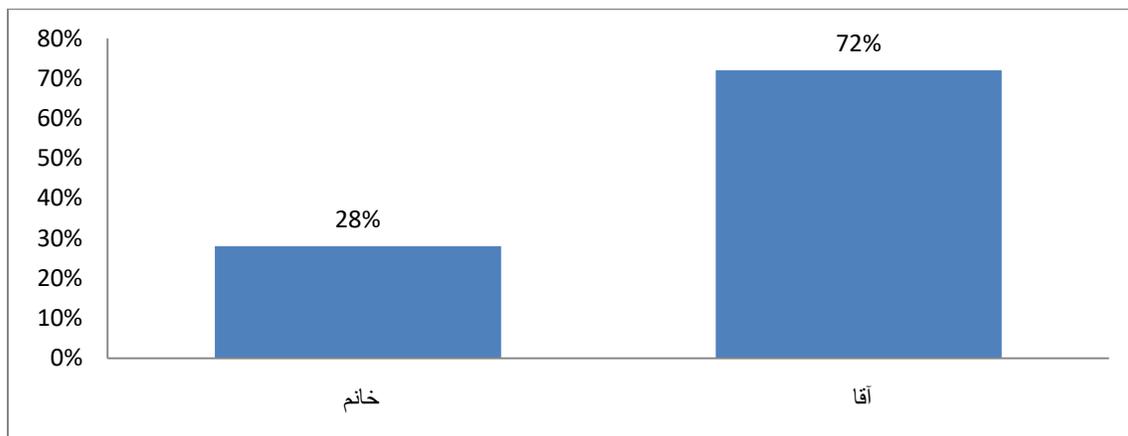
- پرخاشگری
- اختلال خواب

تحلیل پرسشنامه ها

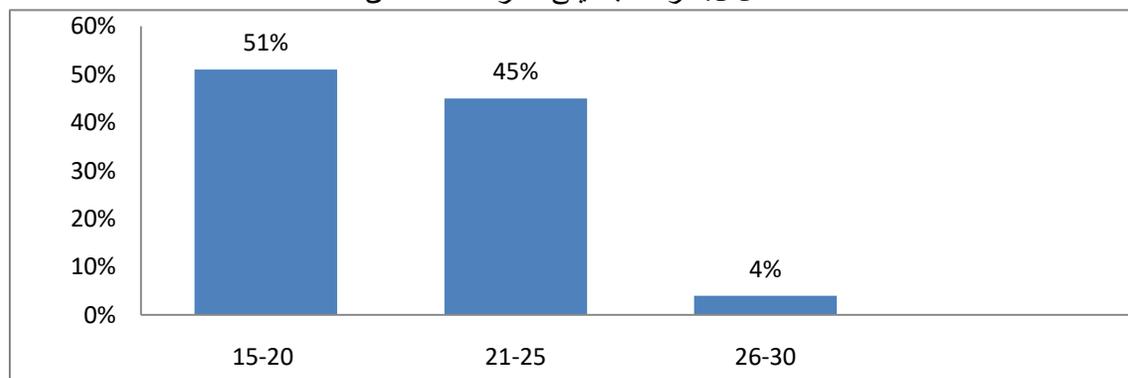
جهت جمع آوری دیتای اصلی و انجام نظر سنجی به تعداد 500 پرسشنامه در پوهنتون پروان میان استادان گرامی ، محصلان عزیز و مسولین مختلف بخش های اداری که با اینترنت و موبایل دسترسی مستقیم داشتند قرار توضیح گردید که از این تعداد اندکی از این پرسشنامه ها به دلایل مختلفی یا مفقود گردید یا در نوح خانه پری آن دقت کامل را در نظر نگرفته در یک سوال یا سه جواب انتخاب نموده اند به همین دلیل ما از آن جمله به تعداد 433 پرسشنامه را در بخش احصایه گیری مورد نظر گرفتیم تا نظریات اشتراک کننده گان را تحت تحلیل و تجزیه قرار دهیم که این پرسشنامه ها دارای شش بخش (افسرده گی ، اختلال خواب ، کاهش میزان یاد گیری ، انزوای اجتماعی ، اضطراب .)، سه کتگوری سنی (15-20 سال، 21-25 سال و 26-30 سال برای محصلان) به استثنای کارمندان اداری که در شکل 2 نشان داده شده است و دو بخش جنسیتی (مرد و زن) میباشند که در شکل 1 نمایش داده شده است.

جهت تشخیص و تحلیل میزان پاسخ های اشتراک کننده گان میتوان از هر کتگوری سنی با در نظر داشت جنسیت اشتراک کننده گان گراف آنرا ترسیم کرد، اما از آنجای که تعداد گراف ها به 36 میرسد و شرح آن به تعدد صفحات مقاله پیش از پیش میفزاید بناء تنها به شرح گراف های عمومی بخش های شش گانه میپردازیم.

شکل 1 نشان دهنده تقسیمات جنسیتی اشتراک کننده است که در این تحقیق 72% اشتراک کننده گان را آقایان و 28% اشتراک کننده گان را خانم ها تشکیل میدهد.

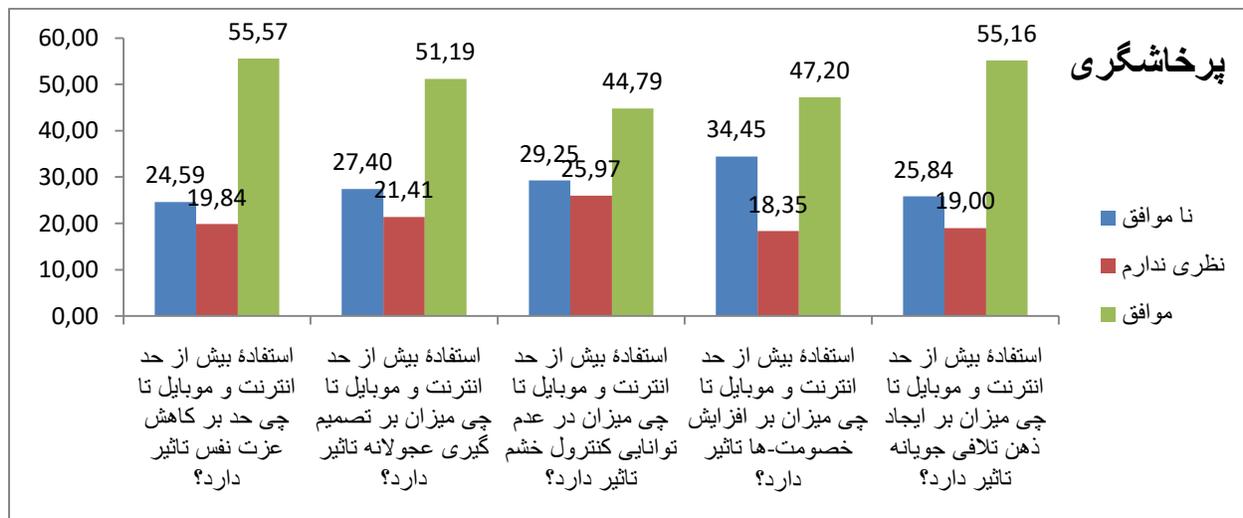
شکل 1: گراف جنسیتی اشتراک کننده گان

شکل 2: گراف سنی اشتراک کننده گان

اولین بخش پرسشنامه (پرخاشگری) که شامل پنج سوال فرعی دیگر میشود در شکل 3 تحلیل و تجزیه شده است که نشان دهنده 50.7% موافقت اشتراک کننده گان با این مورد میباشد 20.9% پاسخ دهنده گان گزینه نظری ندارم را انتخاب کرده اند و 28.3 در صد اشتراک کننده گان عدم موافقت با این مورد را ابراز کرده اند.

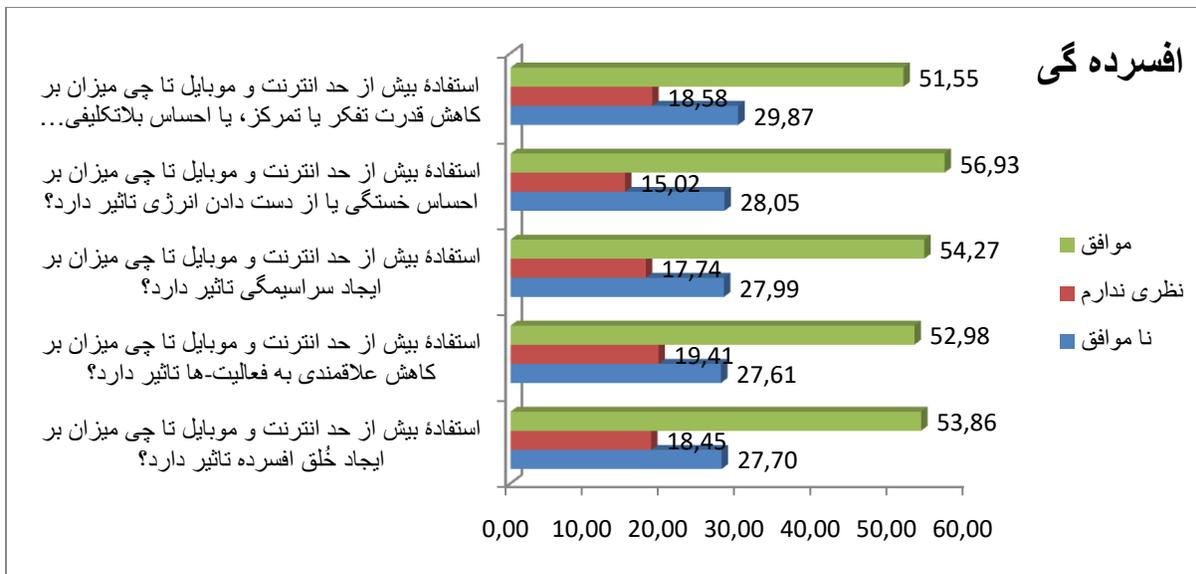
موافقت 50.7 در صدی اشتراک کننده گان نمایان گر اینست که فرضیه اول این تحقیق درست ثابت شده است.

شکل 3: میزان پاسخ های اشتراک کننده گان به سوالات بخش پرخاشگری

دومین بخش پرسشنامه (افسرده گی) که شامل پنج سوال فرعی دیگر میشود در شکل 4 تحلیل و تجزیه شده است که نشان دهنده 53.9% موافقت اشتراک کننده گان با این مورد میباشد 17.8% پاسخ دهنده گان گزینه نظری ندارم را انتخاب کرده اند و 28.2 در صد اشتراک کننده گان عدم موافقت با این مورد را ابراز کرده اند.

موافقت 53.9 در صدی اشتراک کننده گان نشان دهنده اینست که فرضیه دوم این تحقیق درست ثابت شده است.

شکل 4: میزان پاسخ های اشتراک کننده گان به سوالات بخش افسرده گی

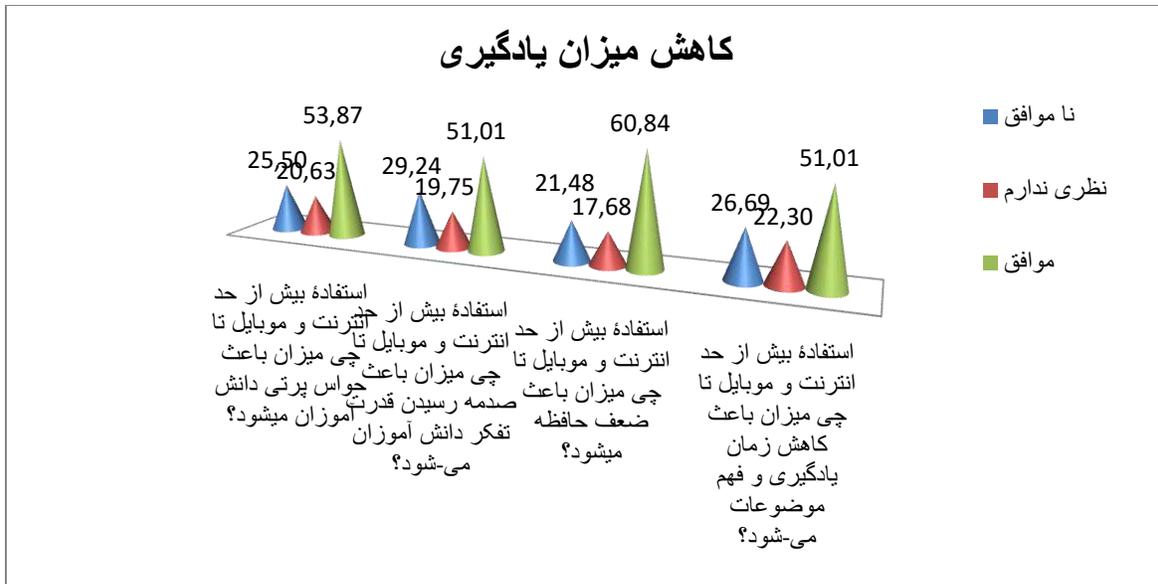
تحلیل و تجزیه سوالات مربوط اختلال خواب در شکل 5 مورد بررسی قرار گرفته است که 56.2% اشتراک کننده گان به سوالات این بخش پاسخ مثبت داده اند. در حالیکه 19.4% اشتراک کننده گان در این مورد نظری نداشته 24.3 در صد اشتراک کننده گان به سوالات این بخش پاسخ منفی یا نا موافق داده اند.

شکل 5: میزان پاسخ های اشتراک کننده گان به سوالات بخش اختلال خواب

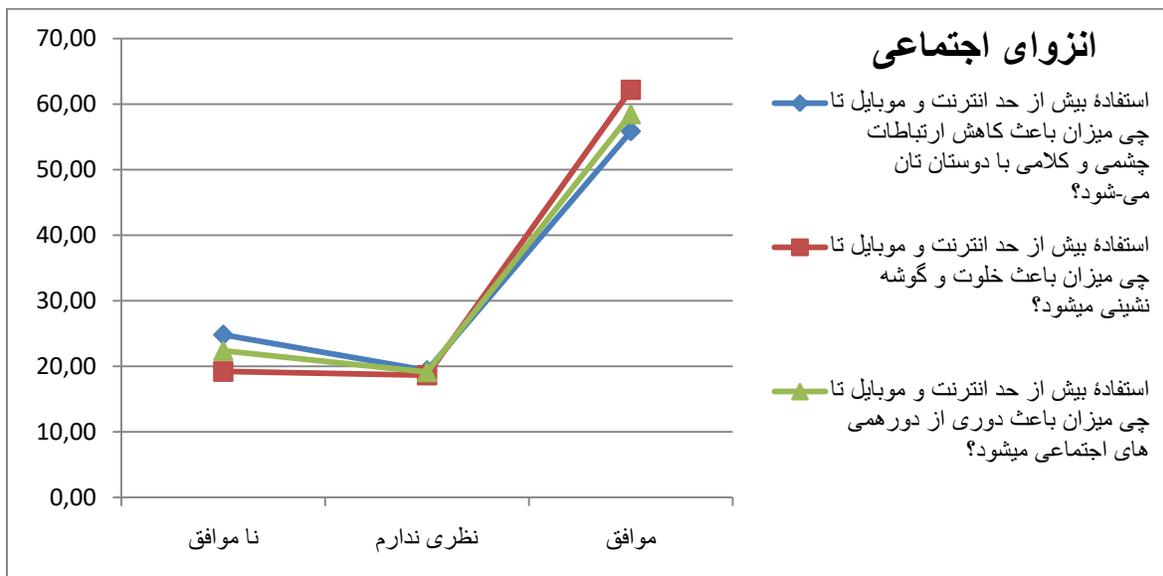
در شکل 6 سوالات بخش کاهش میزان یادگیری تحلیل و تجزیه شده است که نشان دهنده 54.1% موافقت اشتراک کننده گان با این مورد میباشد. 20.09% پاسخ دهنده گان گزینه نظری ندارم را انتخاب کرده اند و 25.7% در صد اشتراک کننده گان عدم موافقت با این مورد را ابراز کرده اند.

موافقت 54.1 در صدی اشتراک کننده گان با سوالات این بخش ثابت کننده صحت فرضیه چهارم این تحقیق میباشد.

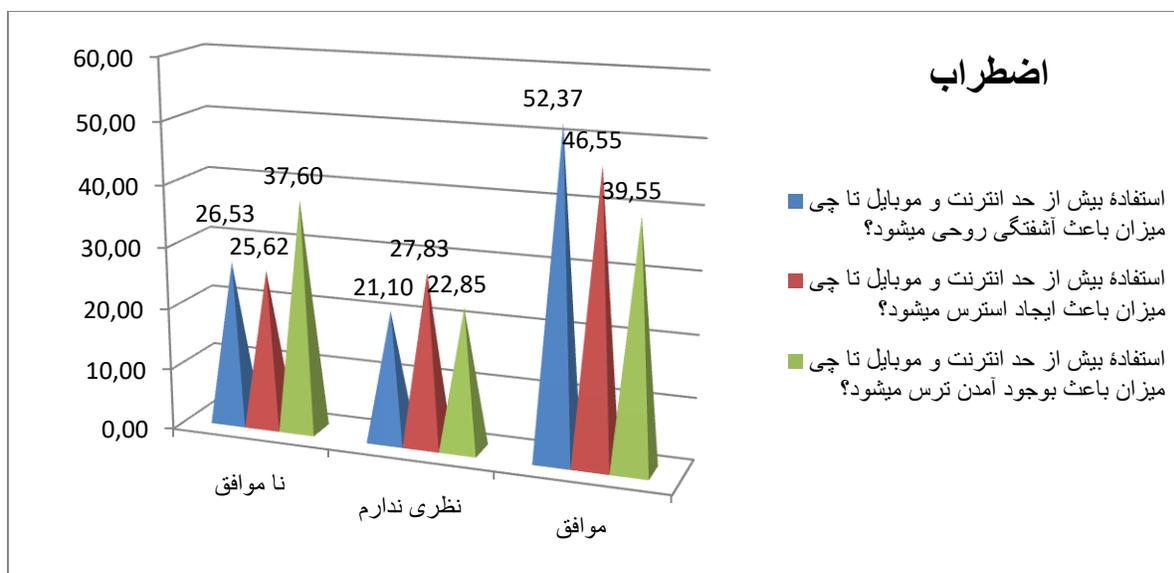
شکل 6: میزان پاسخ های اشتراک کننده گان به سوالات بخش کاهش میزان یادگیری

تحلیل و تجزیه سوالات مربوط به انزوای اجتماعی در شکل 7 مورد بررسی قرار گرفته است که 58.8% اشتراک کننده گان به سوالات این بخش پاسخ مثبت داده اند. در حالیکه 19% اشتراک کننده گان در این مورد نظری نداشته 22.1 در صد اشتراک کننده گان به سوالات این بخش پاسخ منفی یا نا موافق داده اند.

شکل 7: میزان پاسخ های اشتراک کننده گان به سوالات بخش انزوای اجتماعی

تحلیل و تجزیه سوالات مربوط به اضطراب در شکل 8 مورد بررسی قرار گرفته است که 46.1% اشتراک کننده گان به سوالات این بخش پاسخ مثبت داده اند. در حالیکه 23.9% اشتراک کننده گان در این مورد نظری نداشته 29.9 در صد اشتراک کننده گان به سوالات این بخش پاسخ منفی یا نا موافق داده اند.

شکل 8: میزان پاسخ های اشتراک کننده گان به سوالات بخش اضطراب

نتیجه گیری

هدف کلی این تحقیق بررسی نقش استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بالای صحت روان در بین محصلین پوهنتون پروان می باشد. البته مشکلات سوء روانی در این تحقیق به شش عامل ستیزه جویانه، افسردگی، اختلال خواب، کاهش میزان یادگیری، انزوای اجتماعی و اضطراب دسته بندی گردیده است. این تحقیق با رویکرد توصیفی و با استفاده از ابزار پرسشنامه به اجرا در آمده است، 500 تن از محصلین پوهنتون پروان به گونه تصادفی انتخاب شده و پرسشنامه برایشان توزیع گردید. که از این تعداد اندکی از این پرسشنامه ها به دلایل مختلفی یا مفقود گردید یا در نوح خانه پری آن دقت کامل را در نظر نگرفته در یک سوال دو یا سه جواب انتخاب نموده اند به همین دلیل ما از آن جمله به تعداد 433 پرسشنامه را در بخش احصایه گیری مورد نظر گرفتیم. دلیلی که هدف بررسی این تحقیق را مختص به جوانان نموده بوده؛ اینست که بیشترین استفاده از اینترنت و موبایل در بین جوانان پوهنتوری شایع است.

اولین فرضیه این تحقیق به بررسی رابطه میان استفاده نادرست از اینترنت و ستیزه پرداخته بود که نتایج تحقیق نشان می دهد رابطه معنی داری بین استفاده نادرست از اینترنت و ستیزه وجود دارد و قسمت بیشتری از پاسخ دهندگان به نقش استفاده نادرست اینترنت و موبایل بالای ایجاد ذهن ستیزه رای مثبت داده اند؛ دلایل اینست که محیط اینترنت و موبایل ذهن جوانان را تحت تاثیر قرار داده و استفاده مفرط آن باعث خستگی ذهن شده و در نتیجه کم حوصله گی و ستیزگی را سبب می شود.

فرضیه دوم این تحقیق به بررسی رابطه میان استفاده نادرست از اینترنت و افسردگی پرداخته بود که نتایج تحقیق نشان می دهد رابطه معنی داری بین استفاده نادرست از اینترنت و افسردگی وجود دارد و قسمت بیشتری از پاسخ دهندگان به نقش استفاده نادرست اینترنت و موبایل بالای ایجاد افسردگی رای مثبت داده اند؛ دلایل اینست که استفاده مداوم از اینترنت و

موبایل باعث دوری فرد از خانواده شده و او را در فضای مجازی که هیچگاه درک نمی شود قرار داده و در نتیجه افسردگی را سبب می شود.

لازم به ذکر است که در فرضیات سوم، چهارم و پنجم این تحقیق نیز به ترتیب نقش استفاده نادرست از اینترنت بالای اختلال خواب، کاهش میزان یادگیری و انزوای اجتماع مورد بررسی قرار گرفته است که اکثریت مطلق پاسخ دهندگان به نقش تاثیر گذار استفاده نادرست از اینترنت بالای کاهش میزان یادگیری آنهم به دلیل اینکه جوانانی که زیاد از اینترنت و موبایل استفاده می کنند با مشکلات روانی مختلف دست و پنجه نرم می کنند و این مورد می تواند به کاهش میزان یادگیری و افت تحصیلی شان منجر گردد، اشاره نمودند. همچنان پاسخ دهندگان به نقش استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بالای اختلال خواب نیز به دلیل اینکه وقت گذرانی های زیاد شبانه در محیط اینترنت و موبایل صورت می گیرد، گردیده و سیستم خواب و استراحت جوانان را کلاً متأثر می سازد. قابل ذکر است که پاسخ دهندگان به نقش بالای استفاده نادرست از اینترنت و موبایل بر روی انزوای اجتماعی نیز تأکید داشته اند و دلیل این مورد اینست که استفاده از اینترنت و موبایل باعث دوری فرد از اجتماع گردیده، دوری وی از خانواده را سبب شده، و بیشترین ارتباطات فرد مجازی صورت می گیرد و در نتیجه باعث می گردد که فرد از محیط اجتماعی که توأم با ارتباطات چشمی و کلامی می باشد دور شده و بیشتر گوشه نشینی را انتخاب کند. البته در نهایت فرضیه ششم شاخص اضطراب و نقش استفاده بیش از حد اینترنت و موبایل بالای این عامل به بررسی گرفته شده بود که پاسخ دهندگان با توجه به اینکه محیط اینترنت و استفاده مداوم از اینترنت باعث افزایش میزان استرس، آشفتگی روحی و بوجود آمدن ترس در فرد می شود تا حدی به نقش استفاده نادرست از اینترنت و موبایل در ایجاد اضطراب در فرد رای مثبت داده اند که زیر 50 فیصد میباشد و میتوان گفت که دو سوال مربوط این فرضیه پاسخ مثبت قابل ملاحظه را از پاسخ دهنده گان دریافت نکرده است.

پیشنهادات

1. والدین استفاده اینترنت و موبایل را در بین فرزندانشان کنترل نمایند؛ و نگرانند که فرزندانشان بیشتر از حد معمول با موبایل و اینترنت درگیری باشند.
2. مکاتب و پوهنتون ها آگاهی لازم را در خصوص اثرات استفاده زیاد از اینترنت برای دانش آموزان شان بدهند تا دانش آموزان بتوانند با آگاهی کامل از اثرات سوء روانی استفاده زیاد از اینترنت و موبایل، میزان و نحوه استفاده شان را مدیریت کنند.
3. مکاتب و پوهنتون ها باید سیستم های اینترنتی موجود شان را مدیریت نموده و طوری سازماندهی نمایند که برای استفاده از اینترنت زمان محدودی در نظر گرفته شود.
4. پوهنتون ها و مکاتب می توانند سیستم های قطع 3G را در محیط شان طراحی نمایند تا محصلین در هنگام درس در صنف از اینترنت شخصی شان استفاده ننمایند.
5. وزارت مخابرات و اداره تنظیم امور مخابراتی با هماهنگی شرکت های مخابراتی باید سعی در مدیریت استفاده از اینترنت در بین افراد کنند.

6. تدویر کنفرانس ها و برنامه های مختلف جهت آگاهی دهی جوانان و خانواده ها از مضرات استفاده نادرست از اینترنت و موبایل تا باشد کمک عظیمی به خانواده ها و محصلین و اساتید در زمینه کنترل و مدیریت استفاده از اینترنت نماید.

منابع

- 1) استنگروم، جرومی. (1390). مجموعه مقالات. ترجمه: هادیلی، بهمن. چاپ سوم: تهران: نشر فردا.
- 2) امیدوار، احمد و صارمی، علی اکبر. (1381). اعتیاد به اینترنت. چاپ اول، مشهد: نشر تمرین.
- 3) حسن زاده، رمضان. (1388). اعتیاد به اینترنت در محصلین، تهدیدی برای سلامت روان. فصلنامه نظام سلامت شماره 3.
- 4) دوران، محسن و سهرابی، منوچهر و بهزاد، محمد هادی. (1388). بررسی اثوات استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی کاربران اینترنت. تهران: پوهنتون تهران.
- 5) ذکائی محمد سعید. (1383). جوانان و فراغت مجازی، کنفرانس بین المللی نسلهای دیجیتالی، ایران.
- 6) رنجبر، زهرا و درویزه، زهرا و نراقی زاده افسانه. (1389). مقایسه میزان و نوع استفاده از اینترنت در رابطه با سلامت روان و عملکرد تحصیلی دانش آموزان شهر تهران. فصلنامه مطالعات روانشناختی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی پوهنتون الزهرا.
- 7) شایق، سمیه و آزاد، حسین و بهرامی، هادی. (1388). اعتیاد به اینترنت و رابطه آن با ویژگی های شخصیتی در نوجوانان تهران. مجله اصول بهداشت روانی، شماره 2. تهران.

8) میرزائیان، بهرام و باعزت، فرشته و خاکپور، نعیمه . (1390). اعتیاد به اینترنت در بین محصلین و تاثیر آن بر سلامت روان. فصلنامه فن آوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی، سال دوم، شماره اول.

چگونگی مشارکت سیاسی زنان در افغانستان

سید مبین هاشمی¹

Dr. Sayed Mobin HASHIMI

چکیده

زنان حد اقل نیم نفوس این کشور را تشکیل می دهند . این قشر در تربیه فرزندان، تشکیل خانواده و ساختن جامعه نقش مهمی را بازی می کند. از اینکه زنان یک جامعه در اصل ستون فقرات آن جامعه را می سازند از این رو موجودیت و حضور آنها در سطوح مختلف جامعه در انکشاف و پیشرفت آن حتمی است. در کشور ما نیز حضور و فعالیت زنان در عرصه های فرهنگ و سیاست از اهمیت به سزایی برخوردار است . هرچند مشارکت سیاسی زنان یک ضرورت عقلانی، اخلاقی و انسانی است اما در افغانستان این قشر در دوره های مختلف شاهد تغییرات گسترده در زندگی فردی و اجتماعی شان شده اند حتی می توان گفت مسئله مشارکت سیاسی آنها به یک معما تبدیل شده است. زیرا مشارکت آنها به سیاست مراحل فراز و نشیبی را سپری کرده است. اولین بار حقوق سیاسی برای زنان به شکل رسمی آن در وقت شاه امان الله داده شده است ولی زنان بدترین وضعیت مشارکت سیاسی و اجتماعی را در وقت حکمرانی طالبان دیده اند. هرچند در شرایط کنونی موانع و چالش های فراوانی سد راه مشارکت سیاسی زنان وجود دارد اما می توان گفت زنان این کشور بعد از سال ۲۰۰۲ میلادی شاهد مشارکت و حضور سیاسی بی نظیری شده اند. زیرا حکومت پسا طالبان و قوه مقننه آن در این اواخر دست به یک سلسله اصلاحات به

رفع زنان و سهم ساختن آنها به اجتماع و سیاست زده است.

این مقاله که با روش کیفی تحقیق گردیده در آن از تکنیک کتابخانه ای استفاده صورت گرفته و هدف این نوشته یافتن حالت چگونگی واقعی مشارکت سیاسی زنان از عهد حکمرانی امان الله خان الی امروز است. البته تمرکز این مقاله بیشتر پیرامون شرایط کنونی است نه به شکل جامع آن که صد سال اخیر را در بر بگیرد . پرسش مهم این نوشته چیستی مشارکت سیاسی و چگونگی سیر مشارکت سیاسی زنان در افغانستان؟ است.

واژه های کلیدی: افغانستان، زنان، مشارکت سیاسی و سیاست.

This paper was awarded by conference scientific committee: Asia-Pacific Scientific Award

¹پوهنمل دکترا، استاد دپارتمنت جامعه شناسی دانشکده علوم اجتماعی و معاون امور علمی دانشگاه پروان-افغانستان.

How Women`s Political Participation in Afghanistan

Abstract

Women from minimum half of the population of Afghanistan. They play important roles in training of children, forming of families and societies. Since, women of a society principally construct the body of the society, their existence for improving and developing of society in different parts is essential. In our country, the women`s participation and activities in various aspect such as culture and political are important. However, women`s political participation is logically, morally and politically needed, In Afghanistan, they were witnesses of different changing in their personal and social life, Even, we can say, the political participation of them has been changed to puzzle. Their participation in political passed the stage of ups and downs. The political rights of women were given formally in shah Amanullah khan period for the first time, but they had seen the most worst political and social participation in Taliban government. Although, in current situation, there are a lot of prohibitions and challenges in political participation. Also we can say, the women of this country have been witness of active participation in social and political since 2002. The government and legislative affairs have declared some rules for benefits of women`s participation in political lately. In this article the qualitative research method is used and data and information were collected from libraries. The aim of this research is to find the situation and manner of women`s political participation from Amanullah khan period up to now. The main focus of this article is involved on current situation, not to study the last hundred years in general. The real question of this writing is how women`s political participation and way of it in Afghanistan.

Keywords: Afghanistan, women, political participation, and polities

مقدمه

جامعه ما در این اواخر شاهد تغییرات گسترده اجتماعی، فرهنگی و دینی شده است. روند سریع مدرنیسم و پیشرفت های تکنالوژیکی آن تمام مراحل زندگی بشر را تحت تأثیر خود قرار داده است. یکی از جمله ساحاتی که مدرنیسم تحت تأثیر خود قرار داده زنان و طرز زندگی آنها می باشد. افغانستانی ها که در یک جامعه بسیار بسته و سنتی زندگی می کنند حین رو به رو شدن با مدرنیسم خواه نخواه دچار بعضی مشکلات گردیدند که در نتیجه آن در جامعه بعضی تغییرات چشمگیر به میان آمده است.

زنان افغانستان به حیث نیم پیکر اساسی جامعه در مراحل و ادوار مختلف تاریخ این کشور نقش مهمی را در اجتماع، سیاست و اقتصاد کشور بازی کرده اند. این قشر بزرگ در دوره های مختلف نظر به شرایط زمان و وضعیت اجتماعی و سیاسی کشور مشکلات زیادی دیده اند. زنان این کشور اکثراً به شکل منفعل حرکت نموده و تابع نظریات و سیاست های بزرگان و زعیمان خود شده اند. این دگرگونی به حدی بوده که هر رهبر و زعیم نظر به برداشت و سلیقه های شخصی اش به این قشر حق و حقوق قایل

شده است. از همین رو زنان افغانستان بعضاً دارای حقوق بسا زیاد گردیده و بعضاً حتی از حقوق اولیه شان که همانا زندگی کردن به شکل آزاد و بدون ترس و هراس، محروم گردانیده شده اند.

در شرایط کنونی زنان این کشور با تأسیس نهادها، عضویت در احزاب و سازمان ها، انجام فعالیت های مدنی، سهم شدن در ساختن جامعه، انجام فعالیت های حزبی و سیاسی، مقرر شدن در بست های بلند دولتی و صدا بلند کردن در برابر بی عدالتی ها و تبعیض جنسی به شکلی از اشکال موجودیت خود در جامعه و اهمیت سهم شدن شان به فعالیت های سیاسی را به نمایش می گذراند. چون آنها می توانند با مشارکت گسترده شان در امور مختلف در ساختن جامعه بدست آوردن و تحقق حقوق شان مؤثر تمام شوند.

چگونگی مشارکت سیاسی زنان در افغانستان

الف. چیستی مشارکت سیاسی

اصطلاح مشارکت سیاسی از دو واژه گرفته شده یکی مشارکت یعنی شریک شدن و سهم گرفتن دیگری سیاسی یعنی مربوط به سیاست. وقتی که این دو واژه یکی شود معنی آن سه می شدن به فعالیت و کار های سیاسی را بیان می کند. آلن بیرو مشارکت را به معنی شرکت کردن در گروه و همکاری داشتن با آن به کار برده است (از بیرو، پناهی، ۱۳۸۶: ۹). در اینجا پیرامون یک مورد اشاره کوتاه داشته باشیم و او اینکه در بسیاری نوشته ها وقتی که اصطلاح مشارکت استفاده می شود محتوای نوشته ها اکثراً شریک ساختن زنان به فعالیت می باشد؛ درحالیکه واژه مشارکت از باب مفاعلت گرفته شده و معنی آن سهم شدن علاقمندان و بدون فشار را می گوید. اما در افغانستان اکثراً هدف مشارکت سهم ساختن و حق دادن را گویند. پس مشارکت سیاسی عبارت از سهم شدن و ایفای نقش بازی کردن در فعالیت های سیاسی به خواست و اراده خود را گویند. همچنان هر نوع فعالیت داوطلبانه افراد جامعه در انتخاب رهبران و شرکت مستقیم و غیر مستقیم در سی است گذاری عمومی را نیز مشارکت سیاسی گویند (رضایی، ۱۳۸۹: ۱۴۷؛ گرفته شده از مصفا نسرین). به عبارت دیگر درگیری فکری و احساسی یک شخص در یک وضعیت گروهی را مشارکت سیاسی گویند. پس می توان گفت شرکت مستقیم و غیر مستقیم متکی به رضایت و علاقمندی به فعالیت های سیاسی را مشارکت سیاسی گویند. در مشارکت سیاسی تمام شهروندان یک کشور سهم می باشند. مشارکت با پذیرش اصل عدالت و برابری شهروندان ارتباط داشته و مسؤولیت پذیری و برابری را به بار می آورد (عرفان، ۱۳۹۷: ۳۷). مشارکت سیاسی با جامعه پذیری سیاسی پیوند نزدیک داشته و تنها از این طریق هنجارها و رفتار های نظام سیاسی از یک نسل به نسل دیگر انتقال پیدا می کند (رضایی، ۱۳۸۹: ۱۴۷). شرکت به فعالیت های سیاسی، کمک مالی به احزاب و برنامه های سیاسی، مذاکره با نمایندگان، نوشتن مقالات پیرامون سیاست، سخنرانی در این مورد و... همه از جمله فکتورهای مشارکت سیاسی به شمار می روند.

فایده مشارکت سیاسی در آن است که سبب به میان آمدن فرهنگ شهروندی خوب تر و آگاه تر می شود (از هیوود، همان: ۴۴) مثلاً اگر بحث سر مشارکت سیاسی زنان باشد این بدان معنی است که زنان

می توانند و توانایی آن را دارند که با سهیم شدن و یا سهیم ساخته شدن شان در سیاست به حیث شهروندان آگاه و مسؤولیت پذیر نقش مؤثر را بازی کنند.

ب. حقوق سیاسی زنان در ممالک دیگر

پیش از نشر اسلام توسط حضرت محمد (ص) زنان در بسیاری کشور ها به حیث یک موجود میان انسان و حیوان تلقی می گردیدند چنانکه کوستاولویون در کتاب تمدن اسلام و عرب گفته است ارو پائیان احترام به زن را از مسلم آنان یاد گرفته اند. در اروپا اولین بار در سال ۱۷۸۹ میلادی المپ دوگوژ نویسنده فرانسوی از حقوق زنان یاد کرد، در سال ۱۷۹۲ میلادی در انگلستان از حقوق زن یاد شد و در سال ۱۸۶۵ میلادی در انگلستان جنبش های زنانه شکل گرفت؛ در ایران در اواخر قرن ۱۹ به زنان حق داده شد. در ایران زنان در سال ۱۹۶۳ حق رای دادن را بدست آوردند در ترکیه و پاکستان نیز زنان در قرن بیستم حقوق سیاسی به دست آوردند. همچنان در پارلمان های دنیا حضور زنان کم رنگ است. مثلاً در سال ۲۰۰۲ میلادی ۱۰.۵۱ فیصد اعضای پارلمان جهان را زنان تشکیل می دادند. البته می توان گفت در شرایط موجود وضعیت زنان کشور های غیر مسلم نسبت به کشور های مسلمان نشین بهتر بوده و یا حد اقل زنان کشور های دیگر آزادی اجتماعی و سیاسی نسبتاً خوب تری نسبت به زنان کشور های اسلامی دارند.

ج. حقوق و مشارکت سیاسی زنان در اسلام

دین مقدم اسلام به همه انسان ها به خصوص برای زنان حقوق اجتماعی و سیاسی قایل بوده و است. این مورد را می توان از محتوای آیات قرآن کریم پیدا کرد. مثلاً وقتی که در قرآن مجید از بلقیس ملکه سبا یاد می شود این بدین معنی است که در گذشته ها نیز حاکم و سیاستمدار و سیاستگر زن موجود بوده و اسلام هم با آن مشکلی نداشته است. همچنان در عهد حضرت محمد (ص) نیز نمونه های زیادی از حقوق سیاسی زنان را می توان مشاهده کرد. مثال زنده آن بیعت های صورت گرفته در وقت آن پیامبر (ص) است. زیرا در بیعت عقبه دوم ۷۵ فردی که به خاطر بیعت با پیامبر اسلام (ص) به مکه آمده بودند در بین شان دو خانم به نام های عماره و اسماء نیز موجود بود (حنانی، ۱۳۸۶: ۸۶) وقتی که بیعت صورت گرفت آنها نیز حضور داشتند و حضرت محمد (ص) هم با حضور آنها کدام مشکلی نداشتند و در این مورد چیزی هم نگفتند. زیرا پیامبر (ص) از زن ها بیعت گرفتند (ابراهیم ساری چان: ۳۴۶-۳۴۰). در وقت فتح مکه ام حانی یک فرد را زیر حمایه خود گرفت و پیامبر (ص) نیز حمایت وی را قبول کرد. قرضاوی می گوید وضعیت اجتماعی و سیاسی زنان در زمان پیامبر (ص) نسبتاً خوب بوده و آنها حتی در جهاد نیز اشتراک کرده اند. مثلاً ربیع بنت معوذ در وقت جنگ مجروحین جنگ را به مدینه انتقال داده است (جایگاه زن در اسلام: ۱۳۹). نظر به روایت احمد ابن حنبل ام عطیه در هفت غزوه اشتراک کرده است (۴۰۷، ۶). ام سلمه ام عماره و ... نیز از جمله زنانی به شمار می روند که به غزوات اشتراک کرده اند.

در زمان حضرت عمر (رضی) صلاحیت بازرسی بازار به شفا دختی عبدالله عودیه سپرده شده بود. قرضاوی و امام ابوحنیفه را باور به این است زنان در مسایل قضائی و سیاسی انتخاب شده می توانند

(جایگان زن در اسلام، ۳۶۰). قرضای در کتاب باید و نباید های دین و سیاست می گوید زن به جز از ریاست همه مسلمانان، حتی نخست وزیر نیز شده می تواند (۲۰۲). یعنی زن حق کاندید شدن و کاندید کردن را دارد. در شرایط کنونی زنان زیادی یا به شکل آگاهانه یا در نتیجه دادخواهی ها به سیاست داخل شده اند. حتی به حدی که امروز بعضی از رئیس جمهور ها، نخست وزیران، وزیران و وکلای کشور ها را زنان تشکیل می دهند.

د. مشارکت سیاسی زنان در افغانستان

هرچند در بسیاری نوشته ها و سخنرانی ها از عدم حضور زنان در سیاست و منع قرار داده شدن فعالیت های سیاسی و اجتماعی شان حرف زده شده و حقوق سیاسی زنان مال سال های اخیر پنداشته شده است، باید گفت زنان محدودی از گذشته های دیر به امور سیاسی و اجتماعی پیوسته و فعالیت های سیاسی انجام داده اند. در گذشته های بسیار دور زنان بسیاری همچو ملکه سلطانه راضیه، ملکه گوهر شاد، نازو انا، ثریا بلبو جان، ملالی و... سال های زیادی با امور سیاسی مصروف بوده و بعضی های شان حکمرانی کرده اند (کاظم، ۲۰۵: ۳۷-۳۵) همچنان بعد از تأسیس دولت سدوزایی ها و تهاجم انگلیس ها به کشور ما تعداد زیادی از زنان همچو مستوره غوری، مریم، مه جوبه هروی، عائشه درانی، آمنه فدوی و بی بی حلیمه خواهر دوست محمد خان و... علیه استعمار بیگانگان شعر گفته و صدا بلند کرده اند که این همه به گونه ای فعالیت و مشارکت سیاسی به شمار می روند. حتی بی بی حلیمه خانه به خانه و قریه به قریه قدم زده مردم را به مقابله با استعمار فراخوانده است (حصین، ۱۳۶۷: ۳۳-۳۵). اما وضعیت زنان در وقت حکمرانی دیگر حکامان خانواده سدوزایی بغرنج شده و به زنان حقوق سیاسی داده نشده است تا اینکه شاه امان الله در سال ۱۹۱۹ میلادی به کرسی پادشاهی رسید.

از اینکه از یکطرف خود شاه یک شخص آزادیخواه بود از سوی دیگر خانم اش در یک خانواده باسواد و آزاد بزرگ شده بود همچنان خسرش نیز از جمله طرفداران حقوق اجتماعی و سیاسی زنان بود، پس شاه امان الله به زنان حقوق اجتماعی، اقتصادی و سیاسی قایل شده آنها را به فعالیت های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی فراخوانده است که در نتیجه توجه شخص پادشاه زنان جرأت بیرون شدن از خانه را پیدا کرده حتی بعضی های شان به خاطر فراگرفتن تحصیل به بیرون از کشور رفتند و گروهی هم به سیاست رو آوردند.

در وقت امان الله خان انجمن حمایت از نسوان با اشتراک ۱۲ نماینده از کابل شکل گرفت (همان: ۴۱). همچنان در ماده ۱۶ نظامنامه امانی از حقوق و مسئولیت های مساوی زنان و مرد ها یاد گردیده است. به تاسی از این ماده و اهمیت دادن به زنان اولین هیئت زنان افغانستان در سال ۱۳۲۹ خورشیدی جهت اشتراک به نشست های سازمان ملل متحد به آمریکا سفر کرده است.

اولین زن دیپلمات افغانستانی که داکتر مهجوبه سراج نام داشت برای اولین بار از آدرس وزارت امور خارجه افغانستان در کشور های ایران و ترکیه وظیفه سیاسی انجام داده است (کاظم، ۲۰۰۵: ۲۹۱). علاوه بر آن در سال ۱۹۶۴ میلادی محترمان هر یک رقیه حبیب، خدیجه احراری، معصومه

وردک و اناهیتا راتب زاد به پارلمان کشور راه پیداه کرده اند (رضایی، ۱۳۸۹: ۱۲۵) اولین خانمی که به حیث وزیر صحت عامه ایفای وظیفه کرده است کبرا نورزایی نام دارد (کاظم، ۲۰۰۵: ۲۹۱).

پارلمان کشور که در سال ۱۳۱۰ خورشیدی افتتاح گردیده و به کارش آغاز کرد تا دوازدهمین دور مجلس، دارای هیچ عضو زن نبود. در سال ۱۳۴۴ خورشیدی برای زنان حق رای داده شد (رضایی، ۱۳۸۹: ۱۵۰). برای اولین بار در دور دوازدهم مجلس نمایندگان حق کاندیداتوری برای زنان داده شد (بصیر، ۱۳۹۷: ۳۰۶) و در این دوره چهار تن از بانوان به نام های اناهیتا راتب زاد از حوزه دوم کابل، رقیه ابوبکر از حوزه اول کابل، خدیجه بدیعه و معصومه از هرات به پارلمان کشور راه یافتند (صابر، ۱۳۸۶: ۱۰۶).

در اوایل پادشاهی ظاهر شاه زنان حقوق نسبتاً خوبی داشتند اما با راه یافتن داوود خان به کرسی نخست وزیری این حقوق بیشتر گردید و زینب خانم داوود خان نیز فعالیت های سیاسی زیادی انجام داد (کاظم، ۲۰۰۵: ۲۴۰ و ۲۶۸). در سال ۱۳۴۰ خورشیدی دخترها شامل دانشگاه شدند و در سال ۱۳۴۳ در لویه جرگه قانون اساسی اشتراک کردند (همان: ۲۸۳). در سال ۱۳۴۴ و ۱۳۴۹ خورشیدی زنان برای اولین بار در جاده ها برآمده مظاهره کردند. زیرا آنها در سال ۱۳۴۴ حق رای دادن را کسب کرده بودند. در سال ۱۳۵۵ خورشیدی در تدوین قانون اساسی کشور ۱۰ وکیل زن وجود داشت.

در دهه دموکراسی داوود خان زنان به جنبش های سیاسی پیوسته و سازمان های سیاسی تأسیس کردند (سیاست نام: ۱۰۱). بعداً سازمان دموکراتیک زنان افغانستان شکل گرفت که ثریا پرلیکا رئیس آن بود. در سال ۱۹۹۶ میلادی وقتی که طالبان به حیث یک گروه اجتماعی، سیاسی و دینی حاکمیت سیاسی افغانستان را به دست گرفت و در فکر ساختن یک کشور اسلامی با برداشت های دینی خودشان شدند. این گروه در بسیاری موارد نظریات و تبصره های دینی خودشان را داشتند که یکی از آنها مسئله زنان بود. طالبان که خود را یک گروه دینی می پنداشتند به این باور بودند که زنان دارای حق و حقوق سیاسی و اجتماعی نبوده و آنها فقط یک موجود خانگی هستند و بس. نه تنها حقوق سیاسی بلکه آنها برای بانوان حقوق اجتماعی شان را نیز قایل نبودند. به باور آنها زن بدون محرم شرعی حق بیرون شدن از خانه را نداشت و کار کردن در ادارات دولتی برای آنها ممنوع بود. وضعیت از این نیز فراتر رفته بعضی آنها به این باور بودند که جای زن یا خانه است یا قبرستانی (حنانی، ۱۳۸۶: ۳۱۱) جهت درک وضعیت اجتماعی و سیاسی زنان در عهد طالبان مطالعه نظریات آنها پیرامون زنان کافی است. خلص نظریات طالبان پیرامون زنان از این قرار است:

- زنان حق کار کردن را ندارند؛
- زنان باید روی خود را بپوشانند؛
- زنان لباس های رنگارنگ و گلدار پوشیده نمی توانند؛
- زنان بدون داشتن محرم شرعی از خانه بیرون شده نمی توانند؛
- زنان تنبان سفید استفاده کرده نمی توانند؛
- زنان بت های کبری بلند پوشیده نمی توانند؛

- داکتران حق معاینه کردن زنان را ندارند - اما بعداً به این کار اجازه دادند؛
- خیاط‌های مردانه اجازه ندارند که اندازه پیراهن زنان را بگیرند (کاظم، ۲۰۰۵ : ۴۴۴-۴۴۵).

طالبان یکی از جمله عوامل نظریات شان پیرامون زنان را تعهد شان به اعضای گروه شان می‌پنداشتند. مثلاً ملا غوث وزیر امور خارجه طالبان در یکی از مصاحبه‌هایش در این مورد چنین گفته بود: ما با عساکر خود یک تعهد داریم که یکی از این موارد ممنوع قرار دادن درس خواندن و کارکردن زنان است. اگر ما این تعهد خود را نقض کنیم عساکر ما جبهات را ترک کرده به قریه‌های شان بر می‌گردند. بناءً تا وقتی که دشمن در مقابل ما قرار دارد و به خاطر جنگ و مقابله با آنها به عساکر قریه‌ها نیازمند هستیم مجبور هستیم که این سیاست را ادامه دهیم. تغییر در این سیاست فقط بعد از ختم جنگ ممکن می‌شود (مژده، ۱۳۸۱ : ۲۱) اما در جای دیگری گفته‌اند از اینکه با مشکلات اقتصادی رو به رو هستیم برای زنان شرایط تحصیلی مصوون و شرعی را آماده کرده نمی‌توانیم (حنانی، ۱۳۸۶ : ۳۱۳). فکر کنم استدلال آخری شان چندان معقول به نظر نمی‌رسد. آنها اکثراً بنا بر مشکلات عقیدتی به زنان اجازه کار و اشتراک به فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی نمی‌دادند.

هرچند در وقت طالبان زنان حق کارکردن در ادارات دولتی و نهاد‌های خصوصی را نداشتند اما خانمی به نام لیلی که با یک آمریکایی عروسی کرده و در آمریکا زندگی می‌کرد، با طالبان رابطه نزدیک داشته و وظیفه تأمین رابطه طالبان با آمریکا را به عهده داشت که به نسبت رابطه نزدیکی لیلی با آمریکا بعضی‌ها وی را جاسوس آمریکا (انصاری، ۱۳۸۵ : ۶۷-۶۶) و گروهی موصوف را سفیر غیر رسمی طالبان می‌پنداشتند (افضلی، ۲۰۰۹ : ۱۳۹).

در کنفرانس بن که در سال ۲۰۰۱ میلادی به خاطر تعیین سرنوشت و حکومت آینده افغانستان دایر گردیده و در این کنفرانس هیاتی متشکل از گروه‌های مختلف افغانستان اشتراک کرده بود از جمله ۲۴ اعضا ۲ تن شان خانم‌ها بودند. به تاسی آن در همان سال یک هیات شش نفری از بانوان به آمریکا رفته و در مورد حقوق زنان با مسئولین آمریکای مذاکره کردند. با روی کار آمدن حکومت تازه پسا طالبانی در اثر توجه جامعه جهانی، بلند رفتن آگاهی مردم به خصوص از زنان، وسیع شدن جهان بینی مردم، الگو برداری از کشورهای بیرونی، رشد رسانه‌ها و ... مسئله حقوق اجتماعی و سیاسی زنان بیشتر مطرح گردیده و به این امور توجه بیشتر صورت گرفته است.

قانون اساسی کشور که حیثیت وثیقه ملی را دارد مسئله حقوق سیاسی زنان را مد نظر گرفته و در ماده ۶۲ خود وقتی که شرایط کاندید شدن به ریاست جمهوری را می‌شمارد تبعیض جنسی نکرده شرایط آنرا چنین بر شمرده است: داشتن تابعیت افغانستان، مسلمان بودن، به دنیا آمدن از یک پدر و مادر افغان و نداشتن تابعیت کشور دومی. همین بود که در اولین انتخابات همه شمول ریاست جمهوری که در سال ۲۰۰۴ میلادی دایر گردید یکتن از خانم‌ها به نام دکتورس مسعوده جلال خود را کاندید ریاست جمهوری نموده بود. در ماده ۷۲ قانون اساسی که از شرایط وزیر شدن بحث می‌کند نیز تبعیض جنسی صورت نگرفته و در این ماده چنین آمده است: داشتن تابعیت افغانستان، تحصیلات عالی، کمتر نبودن سن از ۳۵

سال و... چنانکه دیده می شود در اینجا مسئله جنسیت و تبعیض آن یاد نشده و برای همه شهروندان کشور حقوق مساوی قایل شده است.

در لویه جرگه اضطراری سال ۱۳۸۱ خورشیدی تقریباً دو صد بانو اشتراک کرد و در تصویب قانون اساسی نیز حضور داشتند. مشارکت سیاسی زنان تنها با موارد بالا خلاصه نشده بلکه جهت رشد و دخیل ساختن زنان به سیاست و امور مملکت داری حرکت هایی شکل گرفته و نهاد ها ساخته شده است. مثلاً در سال ۲۰۰۴ میلادی کمیته مشارکت سیاسی زنان تشکیل شد و این کمیته در دور اول انتخابات پارلمانی و ریاست جمهوری جهت تشویق نمودن بانوان به انتخابات نقش بیوازنده ای را بازی کرد. بعداً کمپاین ۵۰٪ در انتخابات دور دوم شکل گرفت. در قانون اساسی و مدنی کشور مانعی در قسمت مشارکت سیاسی زنان وجود ندارد. برعکس ماده ۲۲ قانون اساسی تبعیض جنسی را منع قرار داده از آزادی زنان و ایجاد زمینه شغل یاد کرده است. ماده ۳۳ قانون اساسی حق انتخاب کردن و انتخاب شدن را داده و ماده ۳۵ حق تأسیس جمعیت ها را برای همه شهروندان کشور به شکل یکسان داده است. نظر به ماده هشتاد و سه قانون انتخابات بیست و هفت درصد کرسی های پارلمان برای زنان در نظر گرفته شده است این بدان معنی که در پارلمان ۲۴۹ نفری افغانستان حد اقل ۶۸ تن خانم باید حضور داشته باشد. خلص کلام اینک ماده های بیست و دوم، پنجاه و چهارم، هشتاد و سوم و هشتاد و چهارم قانون اساسی ماده پنجم و سی ام قانون انتخابات در حمایت از زنان است

در انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۰۴ مسعوده جلال خود را کاندید ریاست جمهوری نموده بود؛ همایونشاه آصفی و جنرال دوستم هر یک نیلاب مبارز و شفیقه حبیبی را به حیث معاونین خود انتخاب کرده بودند. در آغاز حکومت کرزی ۳ وزیر زن وجود داشت. در همین انتخابات ۵.۴۱٪ زنان ثبت نام کردند و بیشتر از چهل فیصد رای دهندگان را آنها تشکیل دادند (بصیر، ۱۳۹۷: ۳۲۶)؛ ۲۷٪ مجلس نمایندگان، ۲۲.۵٪ مجلس سنا و ۲۹٪ شوراهای ولایتی را زنان تشکیل دادند اما در انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۸۸ دو کاندید زن وجود داشت. در همین دور ۳۹٪ کارمندان انتخابات را زنان تشکیل می دادند و ۶۹ کرسی پارلمان را آنها از آن خود کردند. در این انتخابات بیش از ۵۸ فیصد رای دهندگان را زنان تشکیل داده بودند (بصیر، ۱۳۹۷: ۳۲۸). در انتخابات پارلمانی ۱۳۹۷ از جمله ۲۵۰۰ نامزد وکیل ۴۱۶ تن شان را بانوان تشکیل می دادند و در پارلمان موجوده از جمله ۲۴۹ عضو آن ۲۵ فیصد شان را بانوان تشکیل می دهند. مشرانو جرگه که ۱۰۲ نفر عضو دارد ۱۷ کرسی اش مربوط به زنان است. در سطح رهبری کشور مسؤولیت های وزارت های امور زنان، اطلاعات و فرهنگ، معادن و پترولیم و مواد مخدر را بانوان به عهده دارند. مسؤولیت چندین معینیت و ریاست های ع مومی را نیز بانوان به عهده داشته و در این اواخر در ارگان های امنیتی نیز بانوان به حیث معاون و معین ایفای وظیفه می کنند.

اداره استراتژی انکشاف ملی کشور می گوید در شرایط کنونی تقریباً ۲۰٪ کارمندان دولت را زنان تشکیل می دهند اما تصمیم بر این است که تا سال ۲۰۲۰ این فیصدی به ۳۰٪ رسانده شود. اکنون از جمله وزارت های کشور ۵ وزارت استراتژی جندر دارد.

ه. موانع مشارکت سیاسی زنان

از اینکه محور اصلی بحث ما را چگونگی مشارکت سیاسی زنان در افغانستان تشکیل می دهد بناءً به خاطر به درازا نکشاندن و دور نشدن از موضوع خوب است که موانع مشارکت سیاسی زنان را به شکل ماده وار خدمت تان چنین عرض کنیم:

- موانع شخصی (فقر آگاهی و عدم اعتماد به نفس)؛
- موانع اجتماعی (مردانه بودن برنامه ها، موجودیت باور به برتر بودن مرد ها و...)
- موانع بیولوژیکی (صاحب فرزند شدن و ضعف جسمانی)؛
- زندگی در جامعه سنتی (زیرا در این جامعه جایگاه زنان در خانه تعریف شده است)؛
- عدم آگاهی؛
- نداشتن استقلال مالی؛
- قرائت و برداشت های نادرست از دین؛
- عوامل فرهنگی (فرهنگ مرد سالار موجود در جامعه)؛
- روستائینی (چون تقریباً ۸۰ فیصد مردم روستائین اند)؛
- بی سوادی (پایین بودن میزان باسوادی نسبت به مرد ها)؛
- درک ابزاری از زنان و استفاده از رای آنها (نمونه اخیر آن در جنجال به سر کرسی ریاست پارلمان دیده شد)؛
- عدم همه شمول بودن اصلاحات و اقدامات (مثلاً تغییرات در قسمت حقوق زنان به قرا و قصابات هنوز نرسیده است)؛
- داشتن فرزندان زیاد؛
- مشکلات امنیتی (چنانچه در یک تحقیق انجام شده از طرف کمیسیون مستقل حقوق زنان ن در سال ۲۰۰۶ ، ۲۵۰ نفر از جمله ۵۱۷ اشتراک کننده مشکلات امنیتی را مانعی بر سر راه حقوق سیاسی شان گفته اند)؛
- عنعنه و رسم و رواج های مخصوص
- دولت (عدم حمایت جدی دولت از حقوق زنان).
-

نتیجه

زنان در افغانستان هرچند از نگاه کمیت حد اقل برابر به نفوس مرد ها است اما از نگاه مؤثریت حضور و فعالیت های شان قابل ملاحظه و ملموس نمی باشد . این کشور در دوره های مختلف تاریخ اجتماعی و سیاسی کشور محرومیت های بسیاری را سپری کرده و مشکلات زیادی را دیده است . علی

الرغم آن جهت به دست آوردن حقوق مساوی با مردها هیچگاهی آرام ننشسته بلکه به فعالیت و دادخواهی ادامه داده است. هرچند در زمان های پیش از شاه امان الله چند زن محدودی به فعالیت های اجتماعی و سیاسی دست زده اند اما به شکل رسمی و علنی آن مشارکت سیاسی زنان بر می گردد به عهد پادشاهی شاه امان الله.

زنان برای اولین بار در دوران وی حمایت حاکم و رئیس دولت را به شکل رسمی آن به خود گرفته و به فعالیت های اجتماعی و سیاسی رو آورده اند. مشارکت سیاسی زنان تا وقت طالبان خوب بوده اما با روی کار آمدن حکومت طالبان زنان از همه فعالیت و حقوق شان محروم گردانیده شده خانه نشین شدند. با روی کار آمدن حکومت پسا طالبانی و حمایت جامعه جهانی از زنان همچنان ورود نسل تحصیلکرده به کشور و آوردن تجربیات تازه با جهان بینی وسیع زنان حامی بیشتری پیدا کرده و به فعالیت های اجتماعی و سیاسی زیادی سهم شدند و یا س هم ساخته شدند. حتی قانون اساسی و قانون مدنی کشور در بعضی موارد جهت سهم ساختن زنان به امور سیاسی و اجتماعی در بعضی موارد تبعیض جنسی بر له زنان نموده است. اکنون وضعیت مشارکت سیاسی زنان در نتیجه حمایت های جامعه جهانی و کشور های منطقه همچنان دادخواهی های خود شان و حمایت روشنفکر های جامعه و یا از بیرون آمدگان، چشمگیر و ملموس است. باید آور شد به حاشیه رانده شدن زنان از سیاست هم سبب عقب ماندگی خود شان هم سبب عقب ماندگی جامعه و کشور می گردد. زیرا آنها حد اقل نیم جامعه را تشکیل می دهند پس محروم ساختن آنها از فعالیت های مختلف به معنی فلج شدن نیم جامعه است.

پیشنهادات

جهت بهتر شدن وضعیت مشارکت سیاسی زنان در افغانستان موارد ذیل پیشنهاد می گردد:

- تعمیم سواد و دانش در بین مرد و زن؛

- آگاهی عمومی به مردم؛
- اصلاح آموزه های دینی مطابق قرآن مجید و احادیث پیامبر (ص)؛
- تجدید نظر در مورد مفردات درسی مکاتب و دانشگاه ها؛
- بلند بردن آگاهی سیاسی مردم؛
- مطالعه سیر جنبش های زنان در کشور های همسایه؛
- سهم گیری علما و امامان مساجد در قسمت آگاهی دهی در مورد حقوق اجتماعی و سیاسی زنان؛
- جاگزینی موارد مهم تساوی جنسیتی در سیستم آموزشی کشور مثلا تدریس مضمون جامعه شناسی زنان در صنوف مختلف رشته های دانشگاهی؛
- سهم گیری و حضور زنان سیاسی در امور جامعه و سیاست؛
- الگوبرداری های خوب و مناسب از زنان مؤثر.

منابع

افضلی، شاهین (۱۳۸۶)، تجاوز آمریکا به افغانستان، چاپ سوم.
انصاری، خواجه بشیر احمد (۱۳۸۵)، افغانستان در آتش نفت-حقایقی که ناگفته ماند، چاپ هفتم، کابل: انتشارات میوند.

- بصیر، عباس (۱۳۹۷)، اصول مدیریت انتخابات با نگاهی به تجارب انتخابات در افغانستان و جهان، کابل: مؤسسه نشر واژه.
- پناهی، محمد حسین (۱۳۸۶)، جامعه شناسی مشارکت سیاسی زنان، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- حنانی، خلیل الرحمان (۱۳۸۶)، زن افغان از موقعیت شرعی تا واقعیت اجتماعی، کابل: مطبعه طباعتی و صنعتی احمد.
- حصین، شاه محمود (۱۳۶۷)، مختصری از زندگی اجتماعی زنان افغانستان، کابل.
- رضایی، صدیقه (۱۳۸۹)، زنان افغانستان: مشارکت-توسعه، کابل: انتشارات فرهنگ.
- صابر حروی، محمد صابر (۱۳۸۶)، آیین شوری، جلد اول، کابل: نشر ریاست اطلاعات و ارتباط عامه ولسی جرگه.
- قانون اساسی (۱۳۸۲)، کابل: وزارت عدلیه.
- قانون انتخابات (۱۳۹۲)، کابل: وزارت عدلیه.
- قرضاوی، یوسف (۱۳۹۴)، باید و نباید های دین و سیاست.
- عرفان، عبدالجمیل (۱۳۹۷)، (انتخابات و مشارکت زنان)، (فصلنامه دیدگاه نو)، سال اول، شماره دوم، کابل: مؤسسه مطالعات حقوقی و سیاسی افغانستان
- کاظم، سید عبدالله (۲۰۰۵)، یک بررسی تاریخی تحلیلی: زنان افغان زیر فشار عنعنه و تجدد، کالیفورنیا.
- مژده، وحید (۱۳۸۱)، افغانستان و پنج سال سلطه طالبان، پشاور: بنگاه انتشارات میوند.

پوهنمل عبدالخلیل مرآت

استاد پوهنهی اقتصاد پوهنتون بلخ

اهمیت اقتصادی راه های مواصلاتی افغانستان

خلاصه :

تاریخ اقتصادی جهان گواه این حقیقت است که راه های مواصلاتی و وسایط حمل و نقل یکی از اساسی ترین ابزار اقتصادی ، اجتماعی ، فرهنگی و سیاسی کشور ها محسوب میگردد . که نیاز افراد جامعه وابسته به این چهار اصل اساسی حیات است . ملت مظلوم افغانستان در طول تاریخ به مثابه صاحب سرزمین محاط به خشکه و حکومت های قومی ، قبیله ای و خود کامه و با مداخلات کشور های همسایه و منطقه از این نعمات الهی محروم بوده اند . افغانستان با داشتن راه های تجاری و ترانزیتی که توأم با داشتن چالش ها و مشکلات فراوان انتقال کالا و اشخاص از یک محل به محل دیگر را ممکن ساخته است . یکی از عللی که افغانستان از میان کشور های غریب دنیا قد برافراشته است ، عدم داشتن راه های منظم مواصلاتی و ترانزیتی آن است . زیرا افغانستان بمثابه کشور زراعتی هیچ گاهی نتوانسته محصولات خویش را به سادگی به بازار های دنیا برساند . به همین سبب تاجران و پیشه وران افغانستان در رشد و توسعه تولیدات داخلی توجه نکرده اند .

همانگونه که خون در بدن نقش حیاتی دارد ، راه های مواصلاتی و ترانزیتی برای حیات اقتصادی کشور ها همان نقش را ایفا میکند . در اصطلاح اقتصادی (راه) وسیله جابجایی ثروت بشمار میرود . یعنی محصولات زراعتی ، صنعتی و حتا صنایع قیمت بهای دستی از طریق (راه) از مکان تولید به محل مصرف کننده آن (بازار) میرسد . افغانستان با وجود نداشتن راه های ریلی و دریایی صاحب راه و بنادر تجاری بوده است. از جمله (بندرتورخم ، حیرتان ، راه های زمینی شمال – جنوب راه کابل – قندهار...) که موجودیت آنها باوجود چالش های امنیتی ، در سه دهه اخیر وبخصوص فساد گسترده در ترمیم و تجهیز این مسیر، مسئولیت انتقال افراد و ترانزیت کالا های تجاری را بدوش کشیده است .

در عصر قدیم (راه ابریشم) این نقش را برای صادرات و واردات کالاها و روابط تجاری میان کشور ها به عهده داشت ، که این راه بزرگ در گذشته نیز یکی از عمده ترین راه تجاری و ترانزیتی میان کشور ها چون شرق و غرب بوده و از افغانستان عبور میکرد و باعث روابط میان کشورها به شمار میرفت . با این حال راه های مواصلاتی افغانستان بادر نظر داشت کوهستانی بودن و داشتن کوه های سربه فلک ، عمده ترین راه های ترانزیتی بشمار رفته است . به عنوان نمونه میتوان سرک سالنگ و تنگی غارو را در این زمینه یاد کرد ، که برای احیای این راه ها توانسته با تلاش های فراوان و متحمل شدن هزینه های

گزارش از دل کوهستان ها به پیش برده و سینه کوه ها را شگافته اند و در ارتفاعات صعب العبور جهت ایجاد یک شبکه منظم حمل و نقل انجام گرفته است .

از اجرای این تحقیق که در نتیجه مطالعات اسناد منتشر شده وزارت فواید عامه ، وزارت خارجه مصاحبه های رو در رو با مسئولین امور صورت گرفته به این نتیجه رسیدیم که راه ابریشم که بدیل آن راه لاجورد است ، از اهمیت خاص اقتصادی برخوردار بوده افغانستان را از بیچارگی و وابستگی های اقتصادی نجات میدهد . افغانها معتقداند که این مسیر ، جاده تاریخی است که حدود دو هزار سال قبل لاجورد بدخشان در شمال شرق افغانستان از این مسیر به کشور های آسیای میانه و اروپا میبرد و علت نام گذاری (راه لاجورد) نیز به همین دلیل است .

راه لاجورد از افغانستان آغاز ، بعد به بندر ترکمن باشی ترکمنستان ختم ، سپس از مسیر شهر باکو آذربایجان به منطقه تقلیس گرجستان وصل میشود و از تقلیس نیز به طرف فارس ترکیه میروند و از آنجا به استانبول و بعد به اروپا وصل میشود .

رئیس همکاری های اقتصادی وزارت امور خارجه افغانستان در یک نشست مطبوعاتی قبل از افتتاح راه لاجورد اظهار داشت ، این مسیر یکی از کوتاه ترین ، مطمئن ترین و ساده ترین راه ها برای افغانستان شناخته شده ، زیرا از مرز افغانستان تا بندر ترکمن باشی (ترکمنستان) و همچنان از باکو به فارس و استانبول که دارای خط آهن و جاده مواصلاتی منظم میباشد .

کلمات کلیدی: راه لاجورد، راه ابریشم، راه های مواصلاتی

مقدمه :

پدیده ترانسپورت و ترانزیت انسانها و کالا های تجاری ، یکی از عوامل بسیار مهمی است ، که در هر عصر و در هر محدوده مکانی و زمانی در رشد و شگوفایی اقتصاد ملت ها و ایجاد رفاه اجتماعی مردم در جوامع مختلف رول عمده ای را بازی کرده و نقش تعیین کننده را داشته است .

در دنیای امروز با پیشرفت چشمگیر تمدن بشری و وقوع انقلابات صنعتی در جهان انواع سیستم های ترانسپورتی و ترانزیتی وجود دارد . ترانسپورت زمینی ، ریلی و هوایی از عمده ترین این سیستم ها هستند . که فعلا نقش عمده و اساسی را در نقل و انتقالات انسان و کالا ها و مواد مختلف بر عهده دارند . و انکشاف سیستم های ارتباطی و اطلاع رسانی و به وجود آمدن سیستم الکترونیکی در این عرصه که باعث تبادل اطلاعات در سطح بسیار بالا و در وقت کم شده است ، بیش از پیش به توسعه بخش های مختلف حمل و نقل و ترانسپورت انجامیده است .

در اقتصاد امروز نیز به بخش ترانسپورت و حمل و نقل توجه خاصی صورت میگیرد و همواره سعی بر آن است تا از مناسب ترین سیستم حمل و نقل که از لحاظ اقتصادی به صرفه ، از لحاظ زمانی در بر گیرنده وقت کم و از لحاظ رفاه و آسایش دارای تجهیزات و امکانات مدرن راحتی هر چه بیشتر مسافری و ایمنی هر چه بیشتر مواد و کالا های انتقالی باشند استفاده گردد .

با وجود اینکه افغانستان محاط به خشکه هیچ گاهی صاحب راه های ترانسپورتی و ترانزیتی منظمی نبوده ، با وجود این همه کاستی ها جنگ های خانمانسوز سه دهه اخیر بدنه سیستم مناقلات ما را سخت مجروح ساخته است . همین گونه است ، اهمیت و نقش راه های مواصلاتی و سیستم های ترانسپورتی در

افغانستان ، در شرایطی که افغانستان محاط به خشکه است ، واز سوی دیگر نیز موقعیت جغرافیایی افغانستان به نحوی است که پیوند دهنده کشور ها و مناطق مختلف آسیا میباشد .

افغانستان زمانیکه در آتش جنگ میسوخت ، پرده سیاه جهل سرتاسر کشور را فراگرفته بود ، در مهراق توجه جهانیان قرار گرفت . کشور های همسایه در صف نخست ایران و اوزبکستان از جمله کشور هایی بودند که پروژه هایی را روی دست گرفتند . این امر امید سرشاری را در قلوب مردم ما ایجاد نمود . احیا و انکشاف سیستم های ترانسپورتی میتواند نقش مهمی را در رشد و توسعه اقتصاد و تجارت در کشور ما بازی کند ، روشن است که افغانستان به زودی از رده ای کشور هایی که راه آهن ندارند بیرون خواهد شد ، این رویداد به عنوان نقطه ای عطفی باید از چند جانب مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد .

پیشینه تحقیق:

تحقیق تحت عنوان راه ارتباطی و ترانسپورت در افغانستان که توسط سعیدیه کمانگر، سلیمه ناصری و شکیلا رسولی صورت گرفته است چنین دریافت میگردد، اینکه راه های مواصلاتی افغانستان در طول تاریخ به نسبت ذهنی گری ها و مداخلات کشورهای همسایه به خصوص پاکستان و ایران و نبود امنیت سراسری در کشور با مشکلات های متعدد روبرو بوده که باعث عدم رشد تجارت خارجی کشور گردیده است. (کمانگر 1395)

در دنیای صنعتی شدن و توسعه راه های مواصلاتی انگلستان پیشقدم بوده و پس از سال 1815 در اروپا گام های مثبتی را برداشته است. (ژید 1381)

بادرک میرم از ضرورت اقتصادی راه های مواصلاتی افغانستان در اقتصاد امروز مطالعات جامع و کامل صورت نگرفته است. با وجود آن جهت غنای تحقیق و صحت بخشیدن به منابع غیر مستند با ملاقات های رو در رو با مسئولین خط آهن آقینه ، ولسوالان چهارگانه اندخوی ، مسولین خط آهن حیرتان ، مسئولین فواید عامه بلخ و فاریاب اطلاعات لازم جمع آوری گردیده و بعد از تلخیص و مقایسه به رشته تحریر در آورده ام.

هدف تحقیق :

در این مقاله سعی به عمل آمده تا نقش و موثریت راه های ترانسپورتی و ترانزیتی را که در اقتصاد یک جامعه چگونه نقشی را بازی میکند ؟ حکومت ها در سطح جهان در طول تاریخ بخاطر رسیدن به آبهای آزاد ، چگونه تلاش هائی را به خرج داده اند ؟ افغانستان در طول تاریخ به خاطر رسیدن به این هدف به کدام چالش ها روبرو بوده و باعث عقب مانی اقتصادی ، فرهنگی و حتا سیاسی ما گردیده ، نقادانه بحث تحت مطالعه و بررسی قرار گرفته است .

روش تحقیق :

این مقاله از لحاظ هدف و ماهیت نه تنها اقتصادی ، بلکه جنبه های تاریخی نیز داشته ، حقایق و علل عقب مانی وطن ما را به تصویر میکشاند . به نسبت عدم دسترسی به منابع خارجی ، از جراید و نشریه های معتبر دولتی ، مقالات رسمی منتشر شده در سایت های وزارت خانه های مربوط ، مصاحبه های رو در رو با مسئولین امور ، و معلومات جمع آوری شده از اخبار ، میز مدور تلویزیونی در آستانه افتتاح خط

آهن لاجورد که در 8 قوس 1395 مطابق 28 نومبر 2016 در شهر آقینه ولایت فاریاب افتتاح گردید به رشته تحریر در آورده شده است. تا دست اندر کاران امور اقتصادی و علمی کشور دیدگاه روشنی از وضع مناقلات و اهمیت اقتصادی آن داشته باشند.

فرضیات تحقیق:

بعد از مطالعات و تحقیقات کتابخانه‌ای در مورد موضوع تحقیق و مشاوره با افراد مسلکی و متخصص درین مورد فرضیات تحقیق قرار ذیل خلاصه میگردد.

فرضیه اصلی تحقیق: راه‌های مواصلاتی زمینی و هوایی در رشد و انکشاف متوازن اقتصادی افغانستان نقش داشته است.

فرضیه فرعی تحقیق: راه‌های مواصلاتی زمینی و هوایی در رشد و انکشاف متوازن اقتصادی افغانستان نقش نداشته است.

نگاهی به پس منظر و نقش اقتصادی راه آهن در افغانستان :

تاریخ پروژه ساخت راه آهن افغانستان از صد سال بیشتر را در بر میگیرد. نخستین پروژه ساخت راه آهن را در افغانستان بریتانیایی‌ها پیشنهاد کرده بودند. به محض اینکه ملکه ویکتوریا به عنوان امپراتور هند شناخته شد در سال 1879 بریتانیایی‌ها تصمیم گرفتند که در قندهار راه آهن احداث کنند، این مسیر را آنها تا کویته باز سازی کردند، ولی امیر عبدالرحمن خان زمامدار وقت از اجرای این پروژه جلوگیری نمود. با مخالفت امیر عبدالرحمن خان بحث روی ساخت راه آهن در افغانستان تا اواخر سال 1960 متوقف گردید. تا اینکه یکی از تاجران افغانی بنام غلام سرور (ناشر) به اتحاد جماهیر شوروی وقت مراجعه و پیشنهاد راه آهن مسیر کندز - شیرخان بندر را مطرح نمود. ولی زمامداران شوروی به نسبت پرداخت هزینه‌های این پروژه جواب رد داده از پذیرش آن اجتناب ورزیدند.

در سال 1970 در زمان زمامداری محمد ظاهر شاه با حمایت سازمان ملل کار بر پروژه راه آهن از مسیر ایران به پاکستان آغاز شد. مسیر این راه آهن باید از شهر مشهد ایران به هرات قندهار و چمن میرسید، جاییکه با راه آهن پاکستان وصل میشد. شاه ایران آمادگی کمک به افغانستان را برای باز کردن مسیری که کابل را با زاهدان (ایران) پیوند میداد و افغانستان میتواند با استفاده از بنادر ایران به آب‌های آزاد راه پیدا کند. اگر چه این پروژه از نگاه اقتصادی به افغانستان فوق العاده سود آور بود، با فروپاشی حکومت سلطنتی تمام طرح‌ها نقش بر آب گردید.

در سال 1980 که مصادف است به آغاز جنگ‌های داخلی در افغانستان که به نیت اکمالات نظامی که در آن زمان از جانب حکومت شوروی تمویل میگردد شعبه‌ای در ترمز - حیرتان بالای رودخانه آمو احداث گردید. اگر چه این راه مسیر کوتاهی را طی میکند اما در انتقال اموال تجارته‌الی مزار شریف رول مهمی را بازی میکند.

در سال 2001 پس از سقوط حاکمیت طالبان برنامه ساخت خط آهن بار دیگر مطرح گردید. ایران از شمار کشورهایی است که بخاطر عینیت بخشیدن راه آهن در افغانستان دست بکار شد. در سال 2008 پروژه راه آهن خاف (ایران) و هرات (افغانستان) به پایه اكمال رسید، هزینه کامل این پروژه را ایران

بدوش کشید . موثریت اساسی اقتصادی این پروژه براین است که کالاها تجارتي از هرات و ديگر مناطق غربی افغانستان به بازار های منطقه و جهان راه پیدا کند . (بی بی سی 2013)

در سال 2007 امام علی رحمانوف رییس جمهور تاجکستان ساخت راه آهن ایران را پیشنهاد کرد . با توجه بر اینکه طرح این راه باید از مسیر کلخوزآباد – پنج (تاجکستان) به قندوز – مزار شریف – هرات (افغانستان) و مشهد (ایران) عبور کند . این طرح سبب شد تا توجه شرکت دولتی اوزبکستان را جلب کند . با وجودیکه همواره مانع عبور کالاهای تاجکستانی و انجام عملیات میشد .

در پایان سال 2008 کشور آلمان نسبت انتقال وسایل نظامی خود در شمال افغانستان طرح پیشنهاد ساخت راه آهن حیرتان – مزار شریف را ارائه نمود ، زیرا آلمان اجازه دارد از قلمرو زمینی روسیه در انتقال اموال نظامی خویش استفاده کند . این طرح مورد توجه حکومت اوزبکستان قرار گرفت و اقدام به اخذ قرضه از بانک توسعه آسیایی کرد . ساخت 75 کیلو متر راه آهن از بندر حیرتان الی میدان هوایی مزار شریف را آغاز و در پایان سال 2010 به پایه اکمال رسانید .

. به نسبت اینکه اهمیت اقتصادی طرح راه جدید را خوبتر و بهتر در مقاله حاضر به معرفی گرفته باشم راه های ترانزیتی و ترانسپورتي پرهزینه و پر چالشی را که تا امروز انتقالات کشور به دوش کشیده اند معرفی مینمایم .

1- ترانسپورت زمینی :

تونل سالنگ : با طول 2676 متر و عرض هفت متر در زمان زمامداری محمد ظاهر شاه به کمک روسها به طور فنی با در نظر داشت مقتضیات محدود تجارتي و مواصلاتی همان زمان ساخته شده است .

راه پلخمری – مزار شریف – و شبرغان : با طول 360 کیلو متر به کمک روس ها ساخته شده ، یکی از شاهراه های بزرگ کشور بوده که شهر های عمده مانند : پلخمری ، ایبک ، خلم ، مزار شریف ، بلخ ، آقچه و شبرغان را با هم وصل مینماید

راه کابل – قندهار : یکی از راه های درجه اول ترانزیتی افغانستان بوده ، این راه ارتباط میان قندهار و سپین بولدک را از یک طرف و نقاط عمده کشور چون غزنی ، مقر ، قلات ، از طرف دیگر تامین کرده است .

راه قندهار – هرات و تورغندی : این شاهراه یکی از مدرنترین شاهراه های افغانستان شمرده شده ، طول آن از قندهار الی تورغندی 673 کیلو متر بوده 12 متر عرض دارد .

راه اسلام قلعه – هرات : بعد از آنکه راه کابل – قندهار و هرات تکمیل گردید ، اتصال راه هرات و اسلام قلعه (نقطه مرزی با ایرن) یک امر ضروری پنداشته شده ، راه عمده ترانزیتی بین هرات و مشهد را تشکیل میدهد .

شاهراه حلقوی افغانستان :- جاده یا سرک حلقوی افغانستان پروژه یی است به طول حدود 3360 کیلو متر که 14 ولایت را باهم وصل مینماید . این شاهراه از کابل شروع شده ، پس از گذشت از ولایات

پروان ، بغلان ، سمنگان ، بلخ ، شبرغان ، میمنه ، بادغیس ، هرات ، فراه ، هلمند ، قندهار ، غزنی و وردک به طور حلقوی دوباره به کابل میرسد .

وزارت فواید عامه افغانستان در سال 1386 استراتژی خود را ساخت ، بدین وسیله شاهراه های افغانستان را به سه شکل نامگذاری نموده اند . سرکهای منطقوی ، سرکهای ولایتی ، سرکهای ملی

به هر اندازه بی که سرکها و شاهراه ها با کیفیت عالی و استندرد در وضعیت خوب قرار داشته باشد ، توام با آن با استفاده از وسایل و وسایط ترانسپورتی مجهز ، مارکیت خریداران و فروشنده گان نزدیکتر شده و تفاوت قیمت که از رهگذر مصارف بلند ترانسپورت بوجود میآید از بین خواهد رفت .

البته در موجودیت همچو شرایط زارعین و صنعتکاران به سهولت میتوانند محصولات خود را به مارکیت های مناسب با ترانسپورت خوب در وقت کم با مصارف کمتر عرضه نمایند . پس واضح میگردد که در صورت عدم موجودیت راه های درست و اساسی فعالیت خدمات سیستم ترانسپورت به وجه احسن امکان پذیر نبوده و منجر به عدم پیشرفت سکتور های زراعت ، صنعت ، تجارت و سایر سکتور های اقتصاد ملی میگردد .

راه های مناسب ترانسپورتی ، قوه انرژی ، تخفیف مالیات ، نزدیکی به محل فروش و غیره عواملی هستند که تاثیر مستقیم بر انتخاب محل تاسیس تصدی ها داشته و باید در پلانگذاری محل تصدی ها جدا مدنظر گرفته شود .

2- ترانسپورت هوایی :

افغانستان برای اولین بار بعد از استقلال خود به ناوگان هوایی جهان پیوست و در زمان دولت شاه امان الله خان غازی چند طیاره از شوروی سابق و آلمان خریداری نمود . و اولین میدان هوایی هم در همان زمان در منطقه خواجه رواش کابل ساخته شد .

آریانا به عنوان اولین شرکت هوا پیمای افغانستان در سال 1334 خورشیدی فعالیت خود را آغاز نمود و هنوز هم نه به کیفیت و کمیت سابق ، به فعالیت خود ادامه میدهد . با تاسیس شرکت هواپیمای آریانا ، قدم اساسی در پیشرفت صنعت هوایی در این کشور برداشته شد و موافقت نامه هایی نیز با بعضی از کشور ها به امضاء رسید . به منظور توسعه صنعت حمل و نقل هوایی داخلی و خارجی اداره بی به نام (ریاست مستقل هوایی ملکی در سال 1335 خورشیدی در کابل تاسیس شد و این کار در امور هوانوردی افغانستان بسیار موثر بود . باز سازی میدان هوایی کابل و تاسیس چند میدان هوایی دیگر در شهر های قندهار ، هرات ، مزارشریف و جلال آباد از مهمترین کار های صورت گرفته توسط ریاست مستقل هوایی ملکی است . (سید کاغذ 2012)

طبق یک برنامه ریزی بلند مدت ریاست هوانوردی ملکی موظف شد که 100 میدان هوایی بزرگ و کوچک در مرکز هر ولایت و ولسوالی هایی که جاده های اصلی دور افتاده بودند . احداث نماید . به طور عموم 45 میدان هوایی در افغانستان وجود دارد که بیشتر آنها پس از سقوط طالبان و به ضرورت عملیات های نظامی ساخته شده اند .

کمپنی های فعال در افغانستان آریانا افغان ، کام ایر ، صافی ایرلاینز ، ترکش ایرلاینز و غیره میباشد . با وجود نداشتن امکانات ستندرد بین المللی بارمناقلات کشور را بدوش دارند .

طرح راه جدید :

کشور های جمهوری اسلامی افغانستان ، ترکمنستان ، آذربایجان ، گرجستان و ترکیه برای اولین بار موافقتنامه را در دومین نشست تخنیکی پنج جانبه ترانزیتی و ترانسپورتی راه لاجورد مورد بحث قرار دادند . بر اساس معلومات منابع انترنیتی ، و مصاحبه رو در رو با مسئولین در نشست مشترک وزارت های امور داخله افغانستان و گرجستان به میزبانی حکومت گرجستان برای دو روز به تاریخ 20 و 21 اگست 2015 دایر شده بود ، مسئولین ارشد ، کارشناسان و دیپلمات های امور اقتصادی ، حقوقی ، راه و حمل و نقل وزارت های خارجه ، ترانسپورت ، ترانزیت و راه آهن کشور های متذکره اشتراک داشتند .

شکل شماره (1) نشان دهنده مسیر راه لاجورد است .

متن مسوده موافقتنامه در اختیار سایر اعضا قرار گرفت و کشور های مربوط در این مجلس روی آنها بحث و مذاکره نموده و با اکثریت موارد ، با طرح راه لاجورد توافق صورت گرفت .

بحث روی متن مسوده پنج جانبه راه لاجورد قدم های نخستین برای ایجاد یک چارچوب حقوقی استفاده از این مسیر با مسافت 2800 کیلومتر میباشد و زمینه را برای توافق نهایی و امضای این توافقنامه مساعد ساخت . این مسیر که تاریخچه آن به بیش از دو هزار سال میرسد ، یکی از مسیر های راه ابریشم

قدیم بوده است . در آن زمان سنگ های قیمتی افغانستان به شمول لاجورد از معدن بدخشان از همین مسیر به اروپا ، بالکان و کشور های ساحل مدیترانه صادر میشد . یکی از دلایل نامگذاری (راه لاجورد) اهمیت تاریخی آن است ، که نماینگر احیای (راه ابریشم) قدیم است .

طرح راه لاجورد از ابتکارات کارشناسان امور اقتصادی وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی افغانستان میباشد . راه لاجورد از زمره کوتاه ترین راه های تجارتی برای انتقال اموال به کشور های آسیای جنوبی و اروپایی ، شمرده میشود . از این مسیر ، کالا های تجارتی سه تا چهار روز زود تر از سایر مسیر های ترانزیتی انتقال یافته و بین یکهزار تا دوهزار دالر در هر متر لاری تخفیف به میان میآید .
(اطاق های تجارت 2016)

راه ابریشم :

راه ابریشم تا سده پانزدهم میلادی به مدت 1700 سال بزرگترین شبکه بازرگانی دنیا بود . این راه از شهرستان (توان هوانگ) در چین به ولایت (کانسو) آمده و از آنجا داخل ترکستان شرقی میشد ، و از درون آسیای مرکزی گذشته به سمرقند و بخارا (اوزبکستان) میرسید . در بخارا قسمت اصلی آن از مروه ، سرخس ، نیشاپور ، گرگان ، بام و صفی آباد به ری (ایران) میرسید و از ری به قزوین و زنجان و اردیل و تبریز و ایروان (اروپا) رسیده ، از ایروان به ترابوزان یا سکی از بندر های شام پایان میرفت . قسمت فرعی این راه از سمرقند به خوارزم و از آنجا به سرای و هشترخان و از آنجا به کنار رود خانه (دن) و بندر های دریای (آزف) پایان می یافت . مهمترین کالایی که از ایران میگذشت ، ابریشم بود . اما چون ایرانیان مقدار زیاد از ابریشم خام چین را که وارد میکردند ، به خود تخصیص میدادند ، میتوانستند محصولات خویش را به هر بهایی که بخواهند به کشور های باختر زمین به فروش برسانند

شکل (2) نشان دهنده راه ابریشم قدیم است .

نخستین کسی که نام راه ابریشم را برگزید ، جغرافیه دان آلمانی بنام (فردیناند ریختوفن) بود (3) وی به سبب حمل ابریشم چین از این راه به دریای مدیترانه و مناطق گوناگون دیگر این نام را برگزید . جاده ابریشم در سده یکم میلادی ، با آغاز مسیر از شهرهای ساحلی شرق چین و برای پیشگیری عبور از بیابان های مرکزی چین ، این مسیر به دو راه شمالی و جنوبی تقسیم می شود.

مسیر شمالی که امروز بیشتر از آن به نام (راه ابریشم) یاد می شود از روستای (توان هونگ)

(شهر شیان) آغاز می شود و پس از گذر از ایالت های گوناگون در چین و پیش از رسیدن به بیابان بزرگ مرکزی چین به سه راه گوناگون بخش می شود ، که دو بخش آن ها از شمال بیابان و دیگر از جنوب آن عبور می کرد. مسیر جنوبی یک مسیر ثابت بود و با گذشتن از مرزهای چین، این مسیر وارد قرقیزستان می شود که نخستین منزل آن (اوزکند) و سپس (اوش) از جمله کانونهای مهم تولید ابریشم بود و هم اکنون بزرگترین کارخانه ابریشم کشی و ابریشم بافی را در خود دارد. پس از آن وارد سر زمین فرغانه شده . پس از گذر از سمرقند و بخارا و جیحون به مرو و سپس سرخس کنونی می رسید .

از سرخس تا نیشابور منازل رباط شرق، رباط ماهی ، رباط چاهک ، توس نوغان ، طوق ، شریف آباد، الحمراء و دیز باد قرار داشت. منازل نیشاپورتا ری عبارت بودند از دشت جوین ، پل ابریشم ، سطم (شاهرود) ، دامغان و خوار.

راه ابریشم پس از گذشتن از ری، قزوین ، ساوه ، مزدقان (جرفادقان) ، همدان ، گردنه اسد آباد ، کنگاور ، بستون ، فرمیس (کرمانشاه)، مازورستان ، خلوان ، قصر شیرین ، جلولاء ، دسکره المک

(دستگرد ساسانی) و نهروان وارد بغداد می شده است و در کرانه رود فرات ادامه می یافت و به حدیثه می رسید و سپس در ساحل دریای مدیترانه به شهر انکاکیه می انجامید که آخرین منزل راه زمینی بود . از حدود 14 سده پیش ، در زمان امپراتوری خاندان (هان) در شرق چین ، یک مسیر دریایی که البته به طور رسمی بخشی از جاده ابریشم نبوده است ، نیز مورد کاربرد قرار گرفت .

1. در حدود 4 تا 6 هزار سال پیش از میلاد ، مردم باستانی اینکه در محدوده صحرای غربی و مصر زنده گی می کردند، از جنوب غربی آسیا، جانوران اهلی را به این منطقه می آوردند .
2. پیش از آغاز دوره فرعون ها در مصر ، در حدود 4 هزار سال پیش از میلاد ، از منطقه کنعان (فلسطین و اسراییل امروزی) ظرف های سفالی خریداری می کردند. (سایت گائون باز 1395)

راه بدیل برای ترانزیت کالا های تجارتی افغانستان :

افغانستان به عنوان یک کشور محاط به خشکه همیشه در تلاش آن بوده ، برای ارتباط با جهان خارج از طریق کشور های متصل به بحر های آزاد اقدام نماید ، این چالشی است که تمام کشور های محاط به خشکه با آن مواجه بوده و هر کدام آن تلاش نموده اند این مشکل را از یک راه دیگری حل نمایند . قراریکه در فصول بالا توضیح گردید ، به نسبت اهمیت اقتصادی این مسیر کشور ها و زمامدارن عصر قدیم دست به لشکر کشی ها ، اشغال مناطق یکدیگر زده و افغانستان نیز از این حوادث فارغ نبوده است .

با توجه به چالش های امنیتی در مسیر بخرهند برای افغانستان و ضرورت ما به ایجاد راه های بدیل به منظور ارتباط با جامعه جهانی و کشور های صنعتی جهان ، وزارت امور خارجه افغانستان به ابتکار وزیر خارجه جمهوری اسلامی افغانستان اقدام به بررسی راه های بدیل شان برای این چالش نمود .

در این زمینه بهترین راه پیشنهادی راه لاجورد میباشد ، که از طرق ترکمنستان ، بحرکاسپین ، آذربایجان و گرجستان ، افغانستان را به دریای سیاه وصل میکند .

با توجه به جهانی شدن راه های ترانزیتی و انتقال سرمایه ، اموال ، کالاها و تکنالوژی معاصر از کشور های سرمایه داری به جانب کشور های روبه انکشاف ، تغییرات زیادی در سرحدات کشور ها ایجاد گردیده که از آن جمله میتوان به تغییرات در مرز های روسیه اشاره نمود .

اگر چه پروسه جهانی شدن مشکلات مانند قاچاق انسان و مواد مخدر ، تروریزم منطوقی و بین المللی را نیز به وجود آورده است ، اما جامعه جهانی و کشور های عضو آن ناچار از همکاری در این پروسه به منظور ثبات در رشد اقتصادی در سطوح ملی و بین المللی میباشد . (بی بی سی 2013)

در این زمینه کشور های مختلفی دارای اهمیت جیواستراتیژیک و جیوپولیتیک تبدیل شده اند ، مانند گرجستان و آذربایجان که یکی از مناطقی است که در صدر مسایل سیاست جهانی قرار داشته و دارای اهمیت زیادی برای کشور های ترکیه ، روسیه ، ایالات متحده امریکا و حتی چین میباشد . در واقع با توجه به اهمیت انرژی و ضرورت به منابع جدید در این زمینه و همچنان رشد کشورهایی مانند چین که درکنار ایالات متحده امریکا به بزرگترین مصرف کننده انرژی مبدل شده است ، باعث گردیده که منابع انرژی کشور های آسیای مرکزی از اهمیت خاصی برخوردارگردد . کشور های اروپایی و ایالت متحده امریکاو حتی چین خواهان دسترسی به این منابع انرژی بدون در نظر داشت روسیه میباشد و همین جاست که نقش خاصی برای افغانستان ، آذربایجان و گرجستان قایل میشود .

در همین حال که با توجه به رشد چین ، افغانستان میتواند نقش تاریخی و مرکزی خود را به عنوان مسیر ترانزیتی ایفا نموده ، منافع بزرگی را نصیب خود نماید .

تحولات حوزه قفقاز به خصوص خود مختاری قره باغ علیا و یا اعلان استقلال ابخار و اوسیتیای جنوبی با کمک و حمایت روسیه از گرجستان ، در سال های گذشته ، همه نشان دهنده اهمیت جیوپولتیکی این حوزه بوده ، نقش و اهمیت این حوزه را برای جامعه جهانی ، غرب و چین نشان میدهد

با توجه به سرحدات مشترک افغانستان با سه کشور مهم در حوزه آسیای میانه (ساحه نفوذ سنتی روسیه) افغانستان دارای نقش بسیار مهم در منطقه و جهان گردیده است .

روسیه با احساس ندامت از تجاوز اردوی سابقه شوروی در اخیر دهه هشتاد قرن بیست ، هر روز به اهمیت موقعیت خاص جیوپولتیک افغانستان پی برده ، شوق نفوذ بیشتر اقتصادی را در افغانستان دارد که برگزاری کنفرانس بین المللی در باره افغانستان در مسکو شاهد این مدعا میباشد و در واقع خواهان نقش فعالتری در باز سازی افغانستان بوده ، اما ایالت متحده امریکا این مسئله را مشروط به تائید جنگ علیه تروریسم توسط روسیه و استفاده از راه ترانزیتی روسیه و خاک قفقاز جنوبی نموده است .

لازم به تذکر است که برای روسیه خطوط سرحدی جغرافیای آن نه بلکه ، حوزه نفوذ جیواستراتژیک آن اهمیت داشته که کوه های اورال تا بحر خزر یا کسپین ادامه یافته و از بحیره سیاه ، تا کریمیا ادامه میدهد .

برای غرب ، چین و افغانستان ، مسیر مطمئنی برای رسیدن به آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی بوده حضور در این منطقه برای شان از اهمیت فوق العاده به هدف دسترسی به حوزه نفت خیز کشور های تحت نفوذ روسیه برخوردار است .

با توجه به تحولات جهانی شدن و تبدیل جغرافیایی افغانستان به بخشی از فضای سیاسی جامعه جهانی ممکن است افغانستان دوباره به زون حایل و خط داغ تبدیل گردد . شاید لازم به یاد آوری باشد که افغانستان در دوره حکومت روسیه تزاری و بریتانیای کبیر در آغاز قرن نوزدهم میلادی در بازی بزرگ نقش حایل میان دو خط داغ را در سیستم دو قطبی جهانی میان فضای جیوپولتیکی دو قطبی را اختیار نموده بود .

نتیجه گیری :

همان گونه که در طرح و تدوین این مقاله در رشته تحریر در آمده مطالعه نمودید ، نقش و اهمیت راه های آهن در عرصه اقتصادی ، فرهنگی ، اجتماعی و حتا سیاسی در کشور رول اساسی را بازی میکند . بازسازی کشور بدون توسعه راه های آهن مشکلات ها و هزینه های زیادی را در بر دارد . ارزیابی های دولت افغانستان نشان داده که انتقال اموال از طریق بندر کراچی پاکستان به شهر مرزی جلال آباد در شرق افغانستان حدود چهارده روز وقت را در بر میگیرد و تنها هزینه انتقال یک موتر کالای تجارتي بیشتر از 5000 دالر خواهد بود . اما از مسیر قزاقستان که 6200 کیلو متر است بیش از 4000 دالر هزینه دارد و از مرز تورغندی تا فارس ترکیه (راه لاجورد) 2200 کیلو متر و اندکی بیشتر 3200 دالر هزینه خواهد داشت . اکنون سوال اصلی این است که تطبیق این طرح و دستاورد هایی که در آینده خواهد داشت چقدر میتواند برای افغانستان اقتصادی باشد . هزینه این طرح و هزینه اموالیکه از این طریق جابجا خواهد شد تا چه حد مقرون به صرفه است ؟

جاده ها و خطوط آهن که بشر برای ساختن آن نقش عمده داشته و از تخصیص بودجه انکشافی دولت ویا با مساعدت کشور های دیگر قابل احیا است که بنام تاسیسات زیربنایی کشور نیز یاد میگردد . ایجاد راه ها دارای مزیت های فراوان است ، از جمله تاثیر مستقیم بر تولیدات داخلی کشور و توزیع آن به کشور های مصرف کننده دارد و باعث استحکام بخشیدن روابط تجاری میان کشور ها و گسترش بازار های جهانی و همچنین باعث تعادل عرضه و تقاضا میگردد . علاوه بر آن رشد و توسعه اقتصادی کشور ها در گرو خطوط منظم مواصلاتی است . نقش ارتباطات و انجام مبادلات میان دو کشور به عنوان زیر بنای توسعه اقتصادی کشور ها نیز محسوب میگردد .

در نهایت امر به نسبت اینکه وضعیت ترانسپورت در کشور هنوز به مرحله ئی نرسیده که بتواند در روند ترانسپورت در کشور به شکل لازم آن فعالیت نماید . زیرا بیشترین وسایط ترانسپورتی افغانستان در اثر جنگ های داخلی از بین رفته و تا کنون وزارت ترانسپورت نتوانسته به حد کافی وسایط باربری و حمل و نقل در اختیار تاجران قرار دهد . زیادتیر وسایطی که فعلا مورد استفاده قرار میگیرد به دلیل فرسودگی کارایی لازم ندارند و اطمینان بخش نیستند ، یا هم به دلیل اضافه بار زیاد از استندرد بین المللی خود خارج شده اند . یک تعداد وسایطی را که کشور های بین المللی کمک نموده اند ، در حمل و نقل شهری استفاده میشوند . از سوی دیگر به خاطر ناتوانی دولت در امر اکمالات ترانسپورتی ، سکتور خصوصی توانسته بسیاری از مشکلات تاجران و مردم را حل نماید . اما با این وصف فعالیت سکتور خصوصی به کندی مواجه شده است . دلیل آن هم عمدتا عدم حمایت لازم دولت از این بخش است . سهولت هایی که باید برای سکتور خصوصی از سوی دولت ایجاد گردد بسیار کم است . با اینکه پاکستان چندین بار برای تسهیل در امر ترانزیت با افغانستان قراردادی را امضا نموده است ، لیکن دیده شده که هرگاه اوضاع سیاسی میان دو کشور به تیرگی گرایده ، قرارداد های ترانزیتی و تجارتي خود را زیر پا کرده است . کالا های تاجران افغان را در آن سوی سرحدات متوقف کرده و از این ناحیه خسارات هنگفت مالی را به تاجران و مردم افغانستان وارد نموده است ، پاکستان همواره از این مسئله بهره برداری سیاسی کرده و افغانستان را تحت فشار قرار داده است .

موجودیت فساد در وزارت ترانسپورت در گذشته یکی از عوامل عدم توسعه ترانسپورت بوده است . ملیونها دالر اختلاس در این وزارت خانه باعث کاهش اعتماد جوامع بین المللی شده است .

افغانستان در تلاش است تا خود را شامل سازمان تسهیل کننده حمل و نقل بین المللی (تیر) نماید . اما وجود فضای بی ثباتی در کشور مانع این مسئله شده است . اگر افغانستان بتواند حمایت کشور های عضو (تیر) را برای شمولیت جلب نماید ، بدون شک میتواند با نقش بهتری در اقتصاد کشور ظاهر گردد .

پیشنهادات :

- 1- جلب اعتماد کشور های بین المللی و تامین امنیت شاهراه ها و مسیر خطوط آهن .
- 2- باز سازی و توسعه راه های ترانسپورتی در کشور و اتصال آن با استگاه ها و بنادر را آهن
- 3- توسعه خطوط آهن در داخل کشور .
- 4- حمایت از سکتور خصوصی ، برای بهتر شدن محصولات داخلی .
- 5- جلب سرمایه گذاری خارجی و حمایت از سرمایه گذاری داخلی .

منابع و ماخذ :

1. عبدلی، محمد و راضیه گرکنی، 1369، تاریخ و جغرافیای تاریخی جاده ابریشم (جلد 3)، انتشارات جمال هنر، تهران.
2. رضا عنایت الله ، 1365 ، ایران و ترکان در روزگار ساسانیان ، انتشارات علمی و فرهنگی ، تهران.
3. هایامی، یوجیرو، 1391، اقتصاد توسعه از فقر باثروت ملل، نشرنی، ایران.
4. ژید، شارل و ریست شارل، 1381، تاریخ عقاید اقتصادی جلد دوم، انتشارات دانشگاه تهران، ایران.
5. جراید انتشار شده وزارت فواید عامه ، اخبار رسمی ، میزهای مدور ، مصاحبه با کارشناسان و مسئولین امور .
6. <http://geo-of-afg.blogfa.com/post/16> کمانگر، سعدیه و دیگران، راه های ارتباطی و ترانسپورت در افغانستان، 1395.
7. <http://www.ghanoonbaz.com/anavin/sabt/Safavie-Osmai/Jadeh-Abrisham.htm> سایت گانون باز، جاده ابریشم سال 1395.
8. <http://archive.mashal.org/content.php?c=helmi&id=01029> سید کاغذ، دوکتور سخی اشرف زی، بررسی دشواری های راه ترانزیتی افغانستان باکشورهای همسایه، 2012.
9. <http://www.acci.org.af/da/component/content/article/38-news/1056-n.html> اطاق های تجارت افغانستان، 2016.
10. http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2014/11/141119_k05_afg_han_lapis_route بی بی سی، راه لاجورد افغانستان را به کجا می برد؟ احمد شفاهی، 19 نوامبر 2014.
11. http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/08/130807_k05_afg_han_transport بی بی سی، نظام حمل و نقل افغانستان نقطه وصل آسیا، احمد شفاهی، 28 دسمبر 2013

تقریظ

مقاله علمی که تحت عنوان " اهمیت اقتصادی راه های مواصلاتی افغانستان " که توسط محترم پوهنمل عبدالخلیل " مرآت " عضو کادر علمی پوهنهی اقتصاد به رشته تحریر در آورده شده ، دقیقاً مورد مطالعه قرار گرفت .

مقاله هذا جنبه تاریخی و اقتصادی داشته که با استفاده از منابع معتبر علمی و ملاقات های رودر رو بامسولین امور صورت گرفته است که دارای محتویات ذیل است .

- نگاهی به پس منظر و نقش اقتصادی راه آهن در افغانستان
- معرفی راه های ترانزیتی و ترانسپورتی پرهزینه و پرچالشی راکه که امروز انتقالات کشور را بدوش کشیده اند (ترانسپورت زمینی و هوایی)
- طرح راه جدید که افغانستان را به آب های آزاد دنیا متصل میسازد .
- راه ابریشم و اهمیت تاریخی اقتصادی آن
- راه بدیل برای ترانزیت کالاهای تجارتي افغانستان .
- نتیجه گیری و پیشنهادات سازنده در این عرصه میباشد . که برای پژوهشگران عرصه اقتصادی کشور دارای اهمیت خاص بوده است .

قابل تذکراست ، خلاصه ، مقدمه ، پیشینه تحقیق ، روش تحقیق و فرضیات تحقیق همه به اساس معیارات تحقیق تدوین یافته . بعد از مطالعه نقادانه و اصلاحات لازم در شیوه های تحریر ، لازم نشر آنرا در مجلات علمی پوهنتون پیشنهاد مینمایم .

با احترام

پوهاند سید عثمان "اکرمی "

استاد پوهنهی اقتصاد پوهنتون بلخ

PARWAN UNIVERSITY
Islamic Republic of Afghanistan

2. ASIA PASIFIC INTERNATIONAL CONGRESS ON CONTEMPORARY STUDIES

September 10-13, 2019
Parwan University - Afganistan

TIME TABLE

September 10, 2019 : Free city tour
September 11, 2019 : Sessions, presentations, scientific programme
September 12, 2019 : University visiting
September 13, 2019 : Closing Ceremony
Participants from : Afghanistan, Azerbaijan, Pakistan, Turkey, USA

SCINETIFIC PROGRAMME

10:00-11:00 : Opening speeches

Saloon Parwan

11:00 – 12:30 : Session-1

Chairman of Session : Firoz FAOZI

MOHAMMAD ZAFAR JAAMAY	DESIGNING A MODULE FOR ESP COURSES FOR UNDER GRADUATE EFL LEARNERS IN AFGHANISTAN UNIVERSITIES
Sayed Mobin HASHIMI	HOW WOMEN`S POLITICAL PARTICIPATION IN AFGHANISTAN
Abdul Basit Haidari	THE INFLUENCE OF THE NAME ON THE PERSONALITY OF ISLAM FROM THE PERSPECTIVE OF ISLAM
SHAPOOR AMIRI	UNETHICAL, MISLEADING AND DECEPTIVE ADVERTISING AND THEIR EFFECT ON BUYING BEHAVIOR OF CONSUMERS: CASE OF AFGHANISTAN

12:30 – 13:30 : Break

Saloon Parwan

13:30 – 15:30 : Session-2

Chairman of Session : Sayed Mobin HASHIMI

SAMIULLAH NAEEMI	INFLATION AND ITS IMPACT ON PRODUCT AND EXPORTS IN AFGHANISTAN
SAMIULLAH NAEEMI	ROLES OF ELECTRONIC BANKING IN DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN AFGHANISTAN
Ghulam FAROO KESKIN YAR MOHAMMAD YAYER	AMERIKA`NIN MÜDAHALESİNİN AFGANISTAN EKONOMİSİNDE ETKİSİ
Ali ŞÜKRÜ ÇETİNKAYA Shafiq Habibi	ÖRGÜTSEL DEĞİŞİMİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞA ETKİSİ
Abdul QAHAR KHATIR SAVAŞ ÇEVİK	CHALLENGES AND OPPORTUNITIES TOWARDS INVESTMENT IN AFGHANISTAN
HAMAYOUN GHAFORZAY	CONTRIBUTIONS OF SOCIAL AND ECONOMIC ORGANIZATION THEORY TO MANAGEMENT SCIENCE
HAMAYOUN GHAFORZAY Abdul Kabir KARIMI WAHEEDULLAH SULTANIE	AN OVERVIEW ON THE BUREAUCRACY AND PROBLEMS OF BUREAUCRATIC ORGANIZATIONS IN AFGHANISTAN
Richard KEITH	Reciprocity theory in diplomacy

15:30 – 16:00 : Break

PARWAN UNIVERSITY
Islamic Republic of Afghanistan

Saloon Parwan

16:00 – 18:00 : Session-3

Chairman of Session : Firoz FAOZI

Muhittin Eliçık	OSMANLI'DA TÛTÛN HAKKINDA VERİLMİŐ MANZUM FETVĀLAR
Muhittin Eliçık	ŐEHÛLİSLĀM EBUSSUUD EFENDİ'NİN ŐİİR VE EDEBİYATLA İLGİLİ FETVĀLARI
Mujtaba Jawed	INVESTİGATING THE ROLE OF MISUSING INTERNET AND MOBILE ON PSYCHE AND HEALTH
Elsnad HAMİDOV	INITIALLY BOUNDARY VALUE PROBLEMS FOR OPERATOR DIFFERENTIAL SECOND ORDER EQUATIONS IN THE SPACE OF SMOOTH VECTOR -FUNCTIONS
YASEMİN OĖUZ GÛNER	DETERMINATION OF AGE, GENDER AND INDIVIDUAL CHARACTERISTICS; ADAPTATION TO DEVELOPMENTAL PERIODS AND THEIR TRENDS IN LEARNING STYLES IN SCRIBBLE PAINTING ANALYSIS
FEADA M. SAMADBEK	AFGANİSTANLI ŐĖRENCİLERİN TÛRKÇE EDİLGEN ÇATI YAPISINI ŐĖRENİRKEN KARŐILAŐTIĖI SORUNLAR
MUNTAZİR HASSAN	JAMMU AND KASHMİR CASE
YASEMİN OĖUZ GÛNER	ART THERAPY IN PEDIATRIC PATIENTS WITH RENAL REPLACEMENT THERAPY
MUSTAFA SARPER ALAP	FACILITIES OF URDU AND PERSIAN WORDS ON TURKISH TEACHING TO AFĖHAN, IRANIAN AND PAKISTANI REFUGEES
AbdulkHalil MERAT FİROZ FAWZİ	AFGANİSTAN'IN DIŐ TİCARETİNDE TRANSİT YOLLAR VE GÛVENLİK SORUNLARI